

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ЯЦУК Ольга Юріївна

На правах рукопису

УДК 94:614.885(477)«1922/2014»

**МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ
ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ (1922 – 2014 рр.)**

Спеціальність

07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник

Доценко Віктор Олегович,

доктор історичних наук, доцент

Київ – 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ	
1.1. Історіографія проблеми.....	13
1.2. Джерельна база дослідження.....	30
РОЗДІЛ 2. ІНТЕГРАЦІЯ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНОГО ЧЕРВОНОХРЕСНОГО РУХУ	
2.1. Витоки міжнародної діяльності українських філій Червоного Хреста у контексті міжнародної допомоги жертвам військових конфліктів.....	41
2.2. Червоний Хрест та репатріація українських військовополонених за доби національно-визвольних змагань.....	51
РОЗДІЛ 3. ТРАНСКОРДОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ У 20-х – НА ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ ХХ СТ.	
3.1. Український Червоний Хрест у міжнародній політиці більшовицького режиму міжвоєнної доби.....	64
3.2. Зовнішні відносини Червоного Хреста України під час Другої світової війни.....	96
3.3. Червоний Хрест УРСР у контексті міжнародного червонохресного руху (друга половина 1940-х – початок 1990-х рр.).....	110
РОЗДІЛ 4. ЗАРУБІЖНІ ЗВ’ЯЗКИ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	
4.1. Україна на регіональних та світових форумах червонохресного руху.....	137
4.2. Міжнародна гуманітарна місія Червоного Хреста в Україні.....	147
ВИСНОВКИ.....	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	182

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

арк. – аркуш

АТО – антитерористична операція

БРСР – Білоруська Радянська Соціалістична Республіка

ВІЛ – вірус імунодефіциту людини

ВКП(б) – Всесоюзна Комуністична партія (більшовиків)

ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет

ВЦВК – Всеросійський центральний виконавчий комітет

ЗМІ – засоби масової інформації

КНС – Комітет незаможних селян

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

ЛТЧХ – Ліга товариств Червоного Хреста

МКЧХ – Міжнародний комітет Червоного Хреста

МОДР – Міжнародна організація допомоги борцям революції

МФТЧХ і ЧП – Міжнародна Федерація Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця

МЧХ – Міжнародний Червоний Хрест

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

НКОЗ – Народний комісаріат охорони здоров'я

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РКП(б) – Російська комуністична партія (більшовиків)

РНК – Рада народних комісарів

РСЧА – Робітничо-селянська Червона армія

РСФРР – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка

РТЧХ – Російське товариство Червоного Хреста

РЧХ – Радянський Червоний Хрест

СНІД – синдром набутого імунодефіциту

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

спр. – справа

СТЧХ і ЧП СРСР – Спілка товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця Союзу Радянських Соціалістичних Республік

ТЧХ – Товариство Червоного Хреста

УНР – Українська Народна Республіка

УПА – Українська повстанська армія

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

УТЧХ – Українське товариство Червоного Хреста

УЧХ – Український Червоний Хрест

ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН

ВСТУП

Актуальність дослідження. Наразі Україна стверджується як суверенна держава, в якій відбувається процес формування громадянського суспільства. Українці, керуючись демократичними принципами, не лише поглиблюють контроль за діяльністю інститутів державної влади, а й прагнуть поліпшити їх функціонування, вступаючи до лав громадських об'єднань різного спрямування. Обравши європейський шлях розвитку, громадяни України активно запозичують набутий західною цивілізацією досвід самоорганізації. Свідчення тому – розвиток багатовекторної діяльності великої кількості добровільних спілок, серед яких важливе місце належить Червоному Хресту України. В основі діяльності будь-якого колективу лежить ідея, необхідність втілення якої викликає у членів об'єднання прагнення до концентрації зусиль. Функціонування Червоного Хреста базується на загальнолюдських принципах доброти та милосердя. Їх реалізація у формі надання різноманітних видів гуманітарної та медичної допомоги вимагає всебічної підтримки суспільства та відсутності будь-яких бар'єрів, особливо політичного характеру. Саме такі потреби й визначають міжнародну спрямованість діяльності Червоного Хреста.

На українських землях міжнародний червонохресний рух набув поширення невдовзі після зародження у другій половині XIX ст. Спочатку були створені комітети Товариства опіки над пораненими та хворими воїнами, а невдовзі у зв'язку із розширенням своєї діяльності організацію було перейменовано на Російське товариство Червоного Хреста. Лише починаючи з 1918 р. розгорнув короткочасну діяльність незалежний Український Червоний Хрест, на базі представництв якого після приходу більшовиків до влади виникли, а з 1922 р. розгорнули активну міжнародну діяльність радянські осередки аналогічної за назвою організації. Відтоді на зарубіжних зв'язках товариства позначилася компартійна практика

притягнення громадських об'єднань до виконання завдань, спрямованих на пропагування переваг соціалістичного устрою.

Спочатку, обслуговуючи потреби царського уряду, а згодом радянської влади, українські осередки Червоного Хреста тривалий час виконували непритаманні для себе обов'язки. Обстоюючи на світовій арені чужі інтереси, Червоний Хрест України змушений був ігнорувати реальні потреби власного народу. Тільки після набуття Україною суверенітету вітчизняній організації вдалося посісти належне місце у міжнародному гуманітарному русі.

З огляду на викладене, нової інтерпретації потребує історія діяльності Червоного Хреста в Україні. Вивчення його функціонування дає змогу не лише відновити замовчувану й перекручену історію товариства, а й реалізувати досвід міжнародної діяльності за сучасних умов. Дослідження принципів транскордонної роботи організації має велику цінність для з'ясування традицій функціонування недержавних суспільних структур. Це твердження є актуальним з огляду на те, що нині відбувається переоцінка ролі окремих громадських інституцій в історії нашої країни. Неабияке значення детальної розробки теми пов'язано з тим, що новітні історіографічні праці засвідчують відсутність спеціального комплексного, дослідження, в якому б науково осмислювалися міжнародні аспекти діяльності Червоного Хреста України.

Зв'язок роботи з науковими програмами та темами. Дисертація є практичною реалізацією частини наукового напрямку «Дослідження проблем гуманітарних наук», що проводиться професорсько-викладацьким складом факультету історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова.

Тема дисертації затверджена Вченою радою університету від 13 травня 2016 р., протокол № 14.

Об'єктом дисертаційного дослідження є міжнародна діяльність Червоного Хреста України.

Предметом дисертаційного дослідження є реальний зміст, напрями, форми, етапи еволюції і специфіка міжнародної діяльності Червоного Хреста України, протягом 1922 – 2014 рр.

Мета дослідження полягає у реконструкції та об'єктивному аналізі міжнародних зв'язків Червоного Хреста України, упродовж 1922 – 2014 рр.

Виходячи з мети, дисертанткою поставлені такі **завдання дослідження**:

– із сучасних методологічних позицій проаналізувати вітчизняну та зарубіжну історіографію міжнародної діяльності Червоного Хреста України, охарактеризувати стан джерельної бази дослідження;

– крізь призму входження України до міжнародного руху Червоного Хреста визначити трансформацію закордонних зв'язків функціонуючих на її території червонохресних організацій у 1867 – 1921 рр.;

– у контексті зовнішньополітичного курсу більшовицького режиму міжвоєнної доби висвітлити особливості транскордонної діяльності Українського Червоного Хреста та проаналізувати виконання ним політико-ідеологічних завдань влади;

– дослідити зовнішні контакти Червоного Хреста України під час Другої світової війни;

– розкрити форми міжнародних зв'язків Червоного Хреста УРСР у другій половині 40-х – на початку 90-х років ХХ ст.;

– окреслити базові вектори міжнародної співпраці вітчизняного товариства Червоного Хреста на сучасному етапі української державності;

– виробити практичні рекомендації для використання Червоним Хрестом України міжнародного досвіду в сфері надання допомоги цивільному населенню та військовим під час війни.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1922 – 2014 рр. Нижня межа (1922 р.) пов'язана із уніфікацією більшовицьким режимом міжнародних зв'язків Українського Червоного Хреста та встановленням тісних контактів організації із зовнішнім світом, викликаних потребою у подоланні наслідків голоду на півдні України. Обрання верхньої межі (2014 р.) обумовлено

початком співпраці Товариства Червоного Хреста України із зарубіжними філантропічними організаціями у напрямі ліквідації наслідків військового конфлікту на сході України. З метою висвітлення процесу становлення червонохресного руху та формування підґрунтя для розгортання міжнародної діяльності його українських осередків здійснено екскурс у більш раннє минуле.

Територіально-географічні межі дисертаційної роботи багатовекторні, що зумовлено предметом і завданнями дослідження. Передусім вони охоплюють територію України з урахуванням відмінностей в адміністративно-територіальному поділі на різних етапах становлення її політичного статусу: у складі Російської імперії, Радянського Союзу та на момент проголошення незалежності. Зв'язки із зарубіжними країнами обумовили розширення географії дослідження за межі українських теренів. Тому в поле зору нашого дослідження потрапили також інші держави, з громадянами або ж організаціями яких Червоний Хрест України мав контакт.

Методологічні засади. Важливою складовою теоретико-методологічної бази дослідження стали принципи історизму, об'єктивності та багатофакторності, світоглядного плюралізму, політичної нейтральності, що надало можливість комплексно і ґрунтовно дослідити зарубіжні зв'язки Червоного Хреста України упродовж 1922 – 2014 рр. У процесі роботи над дисертацією були застосовані загальнонаукові (типологізації, класифікації), міждисциплінарні (структурно-системний підхід) та власне історичні (синхронного аналізу, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, метод структурного аналізу, історико-аналітичний) методи дослідження.

Принцип історизму було реалізовано у процесі аналізу конкретних історичних обставин встановлення зарубіжних зв'язків українського товариства, формування його керівних органів та визначення напрямів його закордонної роботи, еволюції державно-владної політики стосовно міжнародної діяльності організації у радянський період. Принцип об'єктивності використано під час аналізу історичних фактів та джерел.

Метод синхронного аналізу дозволив простежити основні напрями роботи Міжнародного Червоного Хреста у різних регіонах незалежної України.

З огляду на проблемно-хронологічний метод встановлено форми міжнародної співпраці Червоного Хреста радянської України, що залежала від векторів зовнішньої політики СРСР.

Порівняльно-історичний метод було залучено для визначення обсягів роботи, виконаної Червоним Хрестом України на міжнародній арені на різних етапах його закордонної діяльності.

Використання історико-аналітичного методу дало змогу зрозуміти базові засади та специфіку використання різного роду форм більшовицького впливу на світову громадськість силами масових добровільних товариств, зрозуміти зміст агітаційно-пропагандистської діяльності, що проводилася Червоним Хрестом на світовій арені та специфіку зворотної реакції з боку громадян інших держав.

Метод структурного аналізу допоміг виокремити систему фактів щодо об'єкту дослідження з комплексу історичних реалій за допомогою виявлення системоутворюючих ознак добровільного товариства Червоного Хреста України і форм його закордонної діяльності.

Використання перелічених методів надало допомогу дисертантці викласти події у чіткій послідовності та логічній завершеності.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. На основі сучасних методологічних засад інтерпретації фактологічних даних висунуто та обґрунтовано авторську концепцію розвитку транскордонних зв'язків Червоного Хреста України упродовж 1922 – 2014 рр.

Уперше в українській історіографії:

– опрацьовано та введено до наукового обігу нові пласти маловідомих архівних документів, що стосуються історії міжнародних відносин Червоного Хреста України;

- здійснено комплексне дослідження використання радянським урядом Червоного Хреста України з метою пропаганди серед іноземних громадян переваг соціалістичного устрою;

- дано оцінку ефективності міжнародної співпраці товариства у сфері надання допомоги постраждалим від голоду, епідемічних хвороб, природних катастроф та наслідків збройних конфліктів;

- запропоновано авторські рекомендації щодо використання досвіду міжнародних соціально-реабілітаційних організацій для вирішення гуманітарних проблем населення, яке постраждало від збройного конфлікту у Донецькій та Луганській областях нашої держави.

Дістали подальшого розвитку :

- підтвердження думки, що зародження транскордонної діяльності українських філій Червоного Хреста пов'язано із наданням допомоги медичного характеру жертвам військових конфліктів в останній третині XIX– на початку XX ст., а її значне розширення було зумовлене необхідністю репатріації військовополонених по закінченні Першої світової війни;

- аналіз генези політики радянської влади щодо Товариства Червоного Хреста УСРР/УРСР розширено положення, що закордонна діяльність громадського об'єднання була позбавлена самостійності та цілковито залежала від примх компартійного режиму;

- дослідження історії міжнародних відносин громадських організацій як перспективного напрямку соціальної історії.

Уточнено:

- відомості про місце і роль Червоного Хреста України у формуванні та розвитку міжнародного соціально-гуманітарного руху.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що сформульовані у ній положення допоможуть вітчизняним і зарубіжним дослідникам під час написання підручників, монографій, статей із визначеної та суміжної тематики, при розробці нормативних та спеціальних курсів з історії України, соціально-економічної та всесвітньої історії. Положення і висновки

проведеної наукової роботи можуть використовуватись у викладацькій діяльності вищих навчальних закладів.

Систематизований та критично проаналізований конкретно-історичний матеріал дослідження допоможе активістам Червоного Хреста України при розробці програм міжнародної діяльності товариства, залучення іноземної допомоги для ліквідації наслідків збройного конфлікту на Донбасі. Актуалізований історичний досвід можуть використовувати вищі та місцеві державні органи влади під час проведення соціально-гуманітарного реформування усталеної системи надання медико-санітарної та гуманітарної допомоги, у досягненні соціальної гармонії у різних регіонах країни.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні положення та результати роботи обговорювались на засіданнях кафедри історії та археології слов'ян факультету історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Результати дослідження були оприлюднені та апробовані на п'яти міжнародних та всеукраїнських конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національна ідея та правосвідомість в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (Ірпінь, 2015); науково-практичній конференції «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори» (Одеса, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук» (Київ, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми світового співтовариства та роль суспільних наук у забезпеченні його розвитку» (Одеса, 2016); II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (Ужгород, 2016).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано у десяти наукових статтях, чотири з яких – у фахових виданнях України, одна стаття – у закордонному фаховому виданні, решта – матеріали конференцій. Всі публікації виконані авторкою одноосібно.

Структура дисертації обумовлена змістом, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації становить 231 сторінка, з них 181 сторінка основного тексту. Бібліографія включає 496 позицій і подана на 50 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ

1.1. Історіографія проблеми

Проголошення незалежності України, зародження громадянського суспільства сприяло зацікавленості історією вітчизняних добровільних об'єднань, серед яких важливе місце посідає Червоний Хрест України. Сприятливі умови для розвитку історії дали змогу науковцям створити кілька праць про діяльність в Україні громадських об'єднань. Разом із тим ще й досі актуальним залишається осмислення історіографічного доробку українських та іноземних учених із цієї проблематики, оскільки висвітлення історії громадської ініціативи, зокрема аспектів міжнародної діяльності добровільних товариств попередниками сучасних науковців, відчутно впливає на сьогоденне бачення процесів минулого.

Враховуючи принципові відмінності у зображенні історії Червоного Хреста України та розвитку його міжнародних відносин, що залежали від змісту політики держави й особистих світоглядних засад авторів, огляд історіографії теми здійснено за такою схемою: 1) радянська історіографія; 2) наукові розвідки сучасних українських дослідників; 3) праці зарубіжних авторів. Слід зазначити, що публікації, які стосувалися зародження червонохресного руху в Україні та становлення міжнародних відносин представлених на її території організацій Червоного Хреста, з'явилися уже на завершальному етапі існування Російської імперії. Історичні праці, подані у перших двох блоках, охоплюють три етапи досліджуваної нами теми. Перший етап представлений науковим доробком 1920 – 1930-х рр. Другий – датовано серединою 40-х – кінцем 80-х років. Третій розпочався наприкінці 80-х років і триває дотепер. Цю періодизацію зумовлено етапами суспільно-політичного розвитку України, зважаючи на те, що українська історична

наука впродовж XX ст. значною мірою залежала від політики влади, що особливо давалося взнаки у період перебування України у складі СРСР.

Перші наукові студії, що стосуються виникнення, становлення та розвитку українських філій Червоного Хреста, що перебували у складі РТЧХ, з'явилися на рубежі XIX – XX ст. У деяких працях розглядалася участь РТЧХ у російсько-турецькій 1877 – 1878 рр. та російсько-японській 1904 – 1905 рр. війнах [287; 403; 433]. Серед досліджень про діяльність РТЧХ в роки Першої світової війни можна виокремити працю Н. Насакіна «Червоний Хрест на війні» [364]. У брошурі А. Ладиженського «Червоний Хрест» [322] здійснено досить ґрунтовне дослідження структури РТЧХ та напрямів діяльності товариства до 1914 р. Автор спробував дати оцінку Російському Червоному Хресту як складовій частині Міжнародного руху Червоного Хреста.

Міжнародні відносини Червоного Хреста України у 20 – 30-х роках знайшли відображення в різних за характером працях учених цього періоду, присвячених хоча й нетривалому, проте продуктивному періоду діяльності товариства. Інтерес дослідників до історії організації Червоного Хреста в післяреволюційний період зумовлювався, зокрема, пропагандистськими завданнями керівництва організації. Книги, присвячені діяльності товариства Червоного Хреста, мали не лише розповісти читачам про завдання громадського об'єднання, а й спонукати вступити до його лав, тобто, носили агітаційний характер. Варто зазначити, що в загальнодержавних масштабах створювалось всеукраїнське видавництво, в якому б видавались книги потрібного ідеологічного спрямування. З цією метою на кошти Червоного Хреста публікувалися численні брошури, де викладалися основні етапи діяльності, завдання товариства, а пізніше був утворений редакційно-видавничий відділ. Він опікувався випуском спеціалізованої літератури про Червоний Хрест за посередництва інших видавництв [401, с. 223-224].

У 1921 – 1923 рр. УТЧХ, залучаючи фонди зарубіжних благодійницьких організацій, активно надавало допомогу голодуючому населенню півдня України та Поволжя, чому було присвячено кілька статей [229; 243; 251; 421;

472]. Автори цих публікацій передусім мали чітке агітаторське завдання – згуртувати громадськість радянських республік для надання медичної та продовольчої допомоги постраждалим мешканцям зазначених регіонів.

Незважаючи на підлеглий статус УТЧХ, діяльність організації, у тому числі закордонна, упродовж 20-х років та на початку 30-х привертала увагу дослідників червонохресного руху. Міжнародна діяльність ТЧХ УСРР, спрямована на налагодження контактів з іноземними організаціями, висвітлюється в брошурі «Що таке радянський Український Червоний Хрест і що він повинен робити на селі» [470], виданій у Харкові 1925 р. та книзі К. Захаренка «Про Червоний Хрест» [271], опублікованій у Києві в 1927 р. Автор останньої праці з ідеологічних міркувань не акцентує увагу на факті заснування українського товариства у часи Центральної Ради та його зближення із закордонними організаціями ще напередодні приходу більшовиків до влади в Україні.

Наукова студія Г. Р. Несвяченого «Юнацький Червоний Хрест» [366] присвячена важливому напрямку роботи товариства – діяльності Червоного Хреста серед радянських школярів. Автор основним завданням ставить залучення їх до лав юнацького ТЧХ УСРР, знайомить із діяльністю закордонних організацій Червоного Хреста. Дослідник подає кількісні статистичні дані членства дорослих і дітей у закордонних організаціях Червоного Хреста (США, Італії, Франції, Японії, Чехословаччини, Австрії, Румунії, Латвії, Польщі). Він констатував, що в деяких країнах кількість юнацтва в лавах товариства Червоного Хреста більша, ніж дорослих. Тому порушене автором питання про необхідність існування такої організації в Україні мало риторичний характер. І відповідь на нього очевидна: «Молоді треба дати можливість виявити свою самодіяльність, ініціативу і здатність. Облік юнацької роботи потрібно проводити окремо».

На фоні виникнення гуртків першої допомоги за кордоном, під керівництвом голови російського Червоного Хреста З. Соловйова у 1923 р. розпочалася кампанія з перенесення зазначеної форми червонохресної

роботи на терени підрадянської України. У зв'язку з цим вже на середину 20-х років з'явилися праці, в яких детально характеризувалася діяльність організації з військово-санітарної підготовки цивільного населення [420; 425].

Поряд з переліченими публікаціями, стоять брошури написані про УЧХ, його очільниками та функціонерами на кшталт невеликої за обсягом брошури Є. Кушніра. У загальних рисах автором окреслюються завдання і принципи діяльності організації, історія ж виникнення Українхреста замовчується. Описуючи міжнародні відносини української червонохресної організації у 20-х – на початку 30-х років, насамперед, у контексті боротьби за міжнародне визнання, автор залишається вірним головному принципу того часу – «класовості» [321].

У зв'язку з тим, що на початку 30-х років Червоний Хрест України фактично згорнув свою хоча й не самостійну, однак, до певної міри автономну міжнародну діяльність, інформацію про цей вектор роботи товариства слід шукати у фахових розвідках, що стосуються діяльності радянського Червоного Хреста в цілому.

Після Другої світової війни побачили світ написані відповідні до ідеологічних вимог, надиктованих конфронтацією часів Холодної війни, наукові студії активних членів та керівників СТЧХ і ЧП СРСР – М. Барсукова та Ю. Фінклера [193; 454-455]. Ці автори змушені були писати у руслі компартійної пропаганди та зважати на поточний стан відносин Радянського Союзу з рештою світу. Вихваляючи внесок радянського Червоного Хреста у перемогу над нацистською Німеччиною, вони намагалися піддати сумніву результати закордонної діяльності Червоних Хрестів країн, які не входили до складу соціалістичного блоку. Нищівної критики зазнали зусилля національних товариств західноєвропейських держав у напрямку надання допомоги жителям Африки та малозабезпеченим спільнотам інших куточків Земної кулі.

У середині 1950-х років разом із стабілізацією міжнародних відносин активізувалися і транскордонні зв'язки СТЧХ і ЧП СРСР. Унаслідок цього

набула відмінної конотації інформація, пов'язана із зарубіжною діяльністю радянського Червоного Хреста. Друкується література, що стосується виключно транскордонних зв'язків організації, окремі розділи, присвячені цьому питанню, розпочинають входити до науково-популярних праць з історії товариства. Зовнішнім контактам Червоного Хреста були присвячені праці М. Ветрова, В. Міловідова та В. Спасокукоцького [218; 343; 422; 423]. Автори монографій розкривали особливості функціонування та напрями діяльності СТЧХ і ЧП СРСР за межами держави, види та масштаб допомоги, що надавались громадянам країн «третього світу», які постраждали від природних катаклізмів чи стали вимушеними свідками протистояння ворожих армій. Висвітлювалася участь радянського Червоного Хреста у заходах, учасники яких на міжнародному рівні засуджували створення та використання ядерної зброї, а також інших видів зброї масового знищення. На сторінках книжок містилася інформація, присвячена міжнародним зустрічам, які скликалися з метою обміну досвідом у сфері надання характерної для червонохресного руху допомоги.

Наприкінці 50-х років з нагоди сорокарічної діяльності радянського Червоного Хреста Виконавчий комітет СТЧХ і ЧП СРСР під редакцією його голови Г. Мітерева видав об'ємну працю, присвячену історії організації [182]. Міжнародні зв'язки громадського об'єднання знайшли висвітлення у найбільшому (п'ятому) розділі монографії. У першій частині розділу йдеться про боротьбу за визнання новоствореного товариства у світі, приділено увагу участі організації у міжнародних кампаніях за мир і роззброєння. У монографії є також сюжети, присвячені медичній та матеріально-технічній допомозі країнам «третього світу». Відомості про участь республіканських організацій у транскордонній діяльності всесоюзного товариства знайти не легко, адже відповідно до задуму авторського колективу монографії «Історія радянського Червоного Хреста – це спільна історія всіх товариств Червоного Хреста й Червоного Напівмісяця». Із цієї причини внесок ТЧХ УРСР у закордонну роботу СТЧХ і

ЧП СРСР складно встановити – він вдало прихований за лаштунками міжнародних зв'язків радянського Червоного Хреста. Щоправда книга містить окремий підрозділ про товариство Червоного Хреста УРСР, де інформація про розвиток міжнародної діяльності організації подана лише у кількох рядках. Автори перелічили делегації зарубіжних товариств, які відвідали УРСР упродовж кількох років, що передували друку праці.

Окрему групу літератури становлять праці, присвячені патрунуванню радянським Червоним Хрестом діяльності закордонних медичних закладів. У 1965 р. було опубліковано брошуру А. М. Феноменова «Від усього серця» [451], в якій автор розглядає роботу радянського Червоного Хреста в Ірані, Кореї, Китаї, В'єтнамі, діяльність медпрацівників у Конго, Сомалі, Алжирі. Дослідник висвітлив роботу радянських лікарів у госпіталях названих країн, їх участь у підготовці медиків з числа місцевих жителів. У 1970 р. Є. М. Шершаковою та Л. І. Черкаською вийшла друком публікація «Радянські медики за кордоном» [467], де йдеться про аналогічні види наданої допомоги лікарями СРСР населенню Алжиру, Ірану, Індії, Камбоджі, Ефіопії. Вона була доповнена матеріалами, що стосувалися подій другої половини 60-х років. Увага акцентувалася на передачі радянськими лікарями необхідних знань медичному персоналу названих країн, участі членів місії у розвитку місцевої науки. Підкреслювалося значення відповідної діяльності для зміцнення міжнародного статусу СРСР.

В українських виданнях, автори яких торкалися міжнародної діяльності Червоного Хреста, відзначається величезний обсяг проведеної радянськими медиками роботи за кордоном. Стосовно внеску вітчизняних лікарів, автори обмежувалися загальними висловами типу: «чимало серед них – медики нашої республіки» [447].

У книзі «Від з'їзду до з'їзду 1971 – 1976» є розділ, в якому розкриваються міжнародні зв'язки радянського Червоного Хреста упродовж зазначеного проміжку часу. Автор праці розглянув участь організації у соціально-гуманітарних акціях за кордоном, наданні допомоги

політемігрантам. Окремо досліджено участь радянських делегацій, у складі яких перебували й українські активісти, у міжнародних конференціях Червоного Хреста, охарактеризовано контакти з дружнім товариствами. Дослідник висвітлює роль червонохрестної організації у міжнародній «миротворчій» політиці Радянського Союзу та наголошує на важливій місії спілки у наданні допомоги населенню африканських країн.

У 1978 р. побачила світ праця С. Сіліщева присвячена міжнародній діяльності радянського Червоного Хреста, в якій висвітлюється участь організації у покращенні функціонування МЧХ, заходи товариства щодо вдосконалення власних транскордонних медико-соціальних функцій, боротьбу за створення сприятливих соціальних умов для гармонійного розвитку особистості. Автор охарактеризував позицію СТЧХ і ЧП СРСР на міжнародній конференції «Червоний Хрест і мир», яка проходила у столиці Югославії 1975 р. Значну увагу він приділив висвітленню діяльності радянських делегацій у сфері забезпечення прав людини на міжнародному рівні, що з огляду на стан цієї проблеми у Радянському Союзі було яскравим прикладом подвійної точки зору на питання. Окремий розділ присвячено співпраці СТЧХ і ЧП СРСР з товариствами Червоного Хреста зарубіжних країн. Розкривається питання санітарної та технічної допомоги населенню африканських та азійських держав, серед інших – участь Червоного Хреста у будівництві центру першої медичної допомоги в Сомалі, надання допомоги студентам, які були членами зарубіжних товариств Червоного Хреста та здобували освіту у Радянському Союзі. В останньому розділі книги розглянуто участь СТЧХ і ЧП СРСР у міжнародній допомозі країнам, що постраждали від природних лих. Також С. Сіліщев перерахував види допомоги, наданої радянським Червоним Хрестом іноземним громадянам, які отримали поранення, або стали біженцями внаслідок військових дій [412].

У праці І. П. Блищенко «Що таке Червоний Хрест», окрема увага приділяється активності СТЧХ і ЧП СРСР на міжнародній арені: співпраці радянського Червоного Хреста з кількома світовими організаціями, зокрема,

у процесі розробки базових положень міжнародного гуманітарного права [200].

Дві монографії, в яких розкриваються транскордонні зв'язки радянського Червоного Хреста, були написані Л. І. Черкаською [462], одна з яких у співавторстві з В.Д. Мілюковим [344]. Повторне видання праць у період перебудови було викликане не тільки потребою огляду подій, що відбулися після попереднього видання 1983 р., а й новим міжнародним становищем, контури якого окреслені після приходу до влади в СРСР М. Горбачова. В обох монографіях знайшли відображення базові вектори міжнародної діяльності радянського Червоного Хреста, його участь «у боротьбі за збереження миру, роззброєння та попередження ядерної війни». Науковці розглядають проблеми функціонування зарубіжних лікувальних закладів, якими опікувалася СТЧХ і ЧП СРСР, надання гуманітарної допомоги громадянам інших держав для боротьби з голодом, поширенням інфекційних хвороб, наслідками природних катастроф і військових конфліктів.

Суттєво вирізняється з-поміж перерахованих вище праць, переважно описового характеру, дослідження А.Долгова «За обов'язком інтернаціоналізму», для написання якої автором було залучено широке коло документальних матеріалів. На прикладі діяльності СТЧХ і ЧП СРСР дослідник визначив форми та засоби втілення партійною верхівкою принципів «пролетарського інтернаціоналізму та гуманізму». Особливу увагу він зосередив на різновидах та обсягах допомоги політемігрантам, яку після припинення діяльності МОДРу Радянський Союз розпочав надавати по лінії Червоного Хреста. Окремо розглянуто процес повоєнної репатріації частини вимушено переміщених осіб [256].

У 1991 р. побачила світ праця Н. Н. Патлажанової, яка закликала членів радянського Червоного Хреста відмовитися від виконання політичних завдань комуністичної верхівки та повернутися до моральних принципів світового червонохресного руху, закладених в його основі з самого початку

зародження у другій половині XIX ст. Дослідниця лише поверхово охарактеризувала міжнародну діяльність Червоного Хреста СРСР, водночас сконцентрувала увагу на таких незвичних для його активістів напрямках діяльності як пошук радянських вояків, які потрапили до полону в Афганістані та їх поверненні на батьківщину, гуманітарній міжреспубліканській взаємодопомозі за останні роки існування СРСР, зокрема, участі ТЧХ УРСР у ліквідації наслідків землетрусу у Вірменії [385].

Необхідно зазначити, що у великій кількості книг, надрукованих з метою поширення знань про радянський червонохресний рух, принаймні побіжно, згадувалася міжнародна діяльність ТЧХ УРСР, проте між вміщеними у виданнях відомостями існувала незначна різниця. Головна увага, як правило, зосереджувалася на гуманітарній сфері закордонної діяльності СТЧХ і ЧП СРСР та її впливі на підвищення міжнародного статусу Радянського Союзу.

Використання більшовиками структурних підрозділів українського хреста, для втілення своїх зовнішньополітичних цілей у другій половині 20-х років, шляхом перенесення досвіду функціонування осередків товариства на терени українських земель, що перебували у складі Другої Речі Посполитої дослідив В. Ю. Твердохліб у монографії «Солідарність у боротьбі за визволення» [436].

Факти про утворення національного товариства Червоного Хреста напередодні приходу більшовиків до влади в Україні, його перші роки діяльності у період національно-визвольних змагань та події, пов'язані з процесом відродження організації на початку Другої світової війни, у працях вітчизняних істориків радянської доби не могли бути належно висвітлені. Про цей етап діяльності товариства, його спроби налагодити взаємини із закордонними національними товариствами, МКЧХ, ЛТЧХ тривалий час можна було довідатися лише із нечисленних наукових розвідок дослідників діаспори [225; 400].

На початковому етапі розвитку незалежної України тема міжнародних зв'язків Червоного Хреста України майже не досліджувалася. Лише 1995 р. українська дослідниця міжнародного громадського руху Болгарії та України В. Павленко у монографії, присвяченій розвитку взаємин цих двох країн упродовж міжвоєнного періоду ґрунтовно опрацювала питання встановлення зв'язків «Спілки повернення на батьківщину» з товариством Червоного Хреста у справі репатріації військовополонених. Як стверджує автор, завдяки співпраці зазначених громадських об'єднань на початку 20-х років отримали змогу повернутися до рідних домівок близько 12 тис. солдат і козаків колишніх «білих» армій [384].

В. Власенко охарактеризував текст звіту про діяльність місії УЧХ на Балканах восени 1919 р., що містить інформацію про взаємовідносини місії з югославською владою та російськими дипломатичними і військовими представниками в Югославії, її діяльність у напрямі репатріації українців на Батьківщину [221].

В. Молчанова дослідила процес репатріації полонених та інтернованих вояків-українців з Німеччини до України, який здійснювався зусиллями УНР у 1919 – 1920 рр. Вона з'ясувала, що згорання національно-визвольних змагань негативно вплинуло на діяльність Військово-санітарної місії та УЧХ в Німеччині, внаслідок чого не вдалось репатріювати значну частину полонених [360].

Досліджуючи особливості дипломатичного розв'язання урядом та громадськістю УСРР проблеми військовополонених, інтернованих і біженців у європейських країнах після завершення Першої світової війни О. Даниленко [252] розкрив роль Червоного Хреста у цьому процесі. В. Окіпнюк [372] висвітлила діяльність делегації Польського товариства Червоного Хреста, що у справах репатріації польських громадян перебувала на теренах України з листопада 1919 до квітня 1920 року, а також охарактеризувала взаємовідносини місії з органами влади УСРР.

Помітне місце у вивченні теми міжнародної червонохресної допомоги УСРР займає напрям розвитку іноземного благодійництва під час голоду у південних губерніях України на початку 20-х років. На нашу думку, у цьому аспекті необхідно виділити праці дослідників С. С. Гейко [234], А. А. Ліньова [333], Т. М. Михайловського [3553 – 57], І. Є. Ніколаєва [368 – 369], В. О. Погромського [390], В. В. Сахно [404; 405] та В. О. Стремецької [431].

В. Кириленко [295] дослідив засоби боротьби Шведського Червоного Хреста з голодом у південних губерніях УСРР упродовж 1921 – 1923 рр. та визначив обсяг гуманітарної допомоги, наданою організацією шведським колоніям Херсонщини.

Т. Б. Букреєв [209], аналізуючи на матеріалах Херсонщини причини виникнення та перші спроби подолання дитячої безпритульності та бездоглядності у першій половині 20-х років ХХ століття на півдні України, визначив місце міжнародної червонохресної допомоги у боротьбі з означеним соціальним явищем.

Окремий блок досліджень з історії розвитку громадських організацій підрадянської України у 1920 – 1930-і рр. становлять праці М. А. Журби. У 2002 р. вийшла монографія дослідника, присвячена історії громадських об'єднань, що функціонували у середовищі селянства національних меншин [264]. У монографії аналізуються доктринальні засади та функціональні виміри впровадження інтернаціоналізму в селянське середовище України у окреслений нами період. Простежується еволюція політики більшовицького режиму щодо сільських громадських об'єднань національних меншин. Досліджуються міжреспубліканські та міжнародні зв'язки громадськості радянського села.

Окремі сюжети у науковій праці присвячені транскордонній діяльності УТЧХ. Автор дослідив специфіку відносин Червоного Хреста України, який об'єднував широкі верстви сільського населення, з міжнародними структурами цієї організації. Функціями зарубіжних представництв УЧХ було ведення пропаганди досягнень радянського Червоного Хреста та збір

інформації про діяльність червонохресних організацій за кордоном. У межах міжнародних відносин Українхрест виконував корисну роботу з організації зарубіжної допомоги населенню України під час голодомору 1921 – 1923 рр., обслуговуванню селянського еміграційного руху тощо. Автор доводить, що участі УЧХ у соціально-реабілітаційних та гуманітарних програмах МЧХ перешкождала політична заангажованість керівництва радянської організації.

Змістовністю представленого матеріалу і широтою відображення історії міжнародної співпраці Червоного Хреста України відзначається монографія М. А. Журби «Міжнародні зв'язки Українського Червоного Хреста» [266]. Автор зробив ґрунтовний екскурс в історію вітчизняного червонохресного руху, розглядаючи її у контексті транскордонних зв'язків з іншими національними товариствами та світовими організаціями. Дослідник звернувся до проблем взаємовідносин українського та російського товариств, питань одержавлення компартійних органами УЧХ. Окремі сюжети книги проливають світло на особливості залучення потенціалу товариства до кампаній допомоги зарубіжним країнам та робітничо-селянським і комуністичним організаціям радянських республік. Належне місце, відводиться процесу формування зв'язків УЧХ із національними товариствами після здобуття Україною незалежності, досліджується співпраця організацій у сфері подолання соціальних негараздів, техногенних і природних лих.

У монографії «На темному боці Місяця. Зваблені інтернаціоналізмом» М. А. Журба у співавторстві з Н. М. Черніговець проаналізували діалектику соціальної рефлексії організованого селянства УСРР на події у зарубіжному світі та співпрацю з міжнародними об'єднаннями, серед яких важливе місце відводиться Червоному Хресту [268].

У 2010 р. вийшла друком книга М. А. Журби та С. М. Свистовича «Громадські об'єднання України та зарубіжний світ (20 – 30-і роки ХХ століття)». У ній на основі широкого кола джерел проаналізовано історію взаємин громадських об'єднань в УСРР із закордонною громадськістю,

зокрема, висвітлено особливості співпраці добровільних товариств України з МЧХ [263].

У праці С. М. Свистовича «Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. ХХ ст.)» [407] значну увагу приділено участі УЧХ у міжнародному філантропічному русі. На нього покладалися завдання «гуманітарної» допомоги потерпілим не лише від стихійних, але й від соціальних лих. Навіть за умов участі товариства в подоланні негативних наслідків природних катаклізмів чітко простежувалася ідеологічно-пропагандистська складова. З огляду на повномасштабну залежність вітчизняного товариства від компартійних органів МКЧХ відмовлявся визнавати його самостійну організацію, що перешкоджало повноцінній діяльності УЧХ у відповідних міжнародних структурах.

Міжнародні аспекти історії діяльності УЧХ розкриваються у дисертації та публікаціях О. Крамара [310; 311; 486]. Історик стверджує, що міжнародні контакти товариства упродовж міжвоєнного періоду розвивалися у контексті утилітарних підходів більшовицького режиму. Можливості їх здійснення були звужені внаслідок необхідності систематичного узгодження із зовнішньополітичною позицією компартійної верхівки та намагання опосередкувати зв'язки українського товариства загальносоюзною структурою. Дослідник стверджує, що більшовицьке керівництво одразу після комунізації товариства, почало активно використовувати його потенціал для залучення необхідних фінансових ресурсів в УСРР. При цьому більшовицьке керівництво намагалось активно дезінформувати західну громадськість про фактичний стан справ в Україні. Вперше використання потенціалу товариства з пропагандистською метою було здійснено на початку 20-х років, для подолання наслідків голоду 1921 – 1923 рр., згодом така практика стала масовим явищем. Автор зазначив, що УЧХ активно залучався до міжнародних акцій із яскравим ідеологічним забарвленням, що знайшло свій вияв у кампанії допомоги постраждалому від повені населенню Галичини у другій половині 20-х років. За умов Голодомору 1932 – 1933 рр.,

з огляду на залежну від комуністичного режиму природу, УЧХ не зміг налагодити жодних контактів із міжнародними організаціями для, принаймні, мінімізації масштабів цієї гуманітарної катастрофи.

Дослідник міжнародних зв'язків ТЧХ УСРР у 20 – 30-і роки ХХ ст. М. В. Рожков стверджує, що зарубіжні контакти організації давали змогу акумулювати значні матеріальні ресурси з країн Західної Європи та США, які успішно використовувалися для вирішення внутрішніх проблем республіки. Окрім того, транскордонна діяльність товариства сприяла виходу Радянського Союзу з міжнародної ізоляції, що теж було великим досягненням [402].

Дослідниця діяльності Червоного Хреста України у роки Другої світової війни М. А. Срібна [426; 427; 495] проаналізувала формування міжнародно-правового статусу військовополонених та внесок МКЧХ у покращення становища позбавлених волі українських солдат упродовж 1939 – 1945 рр. Вона наголошує, що отримана УРСР матеріальна допомога від зарубіжних червонохресних організацій та союзних держав відіграла важливу роль і значною мірою сприяла успішному завершенню війни проти нацистської Німеччини. Зарубіжні червонохресні організації своєю роботою довели, що вони діють за принципами гуманності, неупередженості, нейтральності та незалежності. Дослідниця переконана, що допомога Червоних Хрестів різних країн для СРСР та України зокрема була одним із найбезкорисливіших актів в історії благодійництва.

О. Маринченко, досліджуючи роль Червоного Хреста у Великій Вітчизняній війні, відзначає, що, з одного боку, саме ця організація стала ініціатором та головним посередником переговорного процесу між СРСР і Німеччиною щодо військовополонених обох сторін. Одночасно науковець констатує відсутність у діяльності МКЧХ рішучої офіційної критики нацистської Німеччини, правляча верхівка якої знехтувала вимогами всіх без винятку міжнародних договорів про поводження з полоненими, внаслідок

чого загинули мільйони радянських військовослужбовців на території окупованих європейських країн, а також СРСР [339].

У монографії «Громадські організації України: створення та діяльність (1985 – 1996 рр.)» К. Левчук дослідив функціонування РТЧХ України за умов трансформації українського суспільства, пов'язаного із перебудовою та розбудовою незалежної держави, зосередив увагу на фінансуванні діяльності вітчизняного товариства міжнародним червонохресним рухом [325].

Чернівецький науковець В. Ореховський, досліджуючи діяльність РТЧХ протягом 1867 – 1921 рр., розглянув різноманітні напрями міжнародної діяльності організації, до якої долучалися й українські осередки. Зокрема, вчений приділив увагу заходам РТЧХ у напрямі поліпшення умов утримання військовополонених солдатів і офіцерів Російської армії у Німеччині та Австро-Угорщині й організації обміну військовополоненими – інвалідами [375-379].

У зарубіжній історіографії червонохресного руху в Російській імперії та СРСР сформувалося кілька наукових пріоритетів у дослідженні проблем діяльності Червоного Хреста України, серед яких чільне місце посідає питання співробітництва товариства за посередництва РТЧХ, а згодом РЧХ із зарубіжною громадськістю. Слід зазначити, що наукові доробки, які нами аналізуватимуться нижче, напряму не торкаються діяльності Червоного Хреста України, проте є важливими з огляду на запропоноване зарубіжними вченими авторське бачення еволюції міжнародних зв'язків РТЧХ та РЧХ, складовими яких тривалий час були українські червонохресні осередки.

У сучасній російській історіографії поширення червонохресного руху в Російській імперії та СРСР переважають праці, що стосуються діяльності Червоного Хреста напередодні приходу більшовиків до влади та під час Другої світової війни.

Стаття Є. В. Стрельникової «Політичний Червоний Хрест у Російській імперії та за кордоном» [430] присвячена історії політичного Червоного Хреста, який існував у Російській імперії та за її межами упродовж

1906 – 1914 рр. У ній вперше оприлюднені факти про нелегальну транскордонну діяльність організацій, створених завдяки зусиллям в'язнів, засуджених за політичні злочини. Глибоко законспіровані й розрізнені товариства та комітети, велика кількість яких існувала на території Київської губернії, вибудовували свою роботу за зразком МТЧХ. Члени цих організацій допомагали революціонерам у Російській імперії, які перебували у тюрмах або в еміграції. Одночасно подібна діяльність слугувала пропаганді революційних ідей та згуртуванню критиків царської Росії за межами імперії. Монографія Є. В. Оксенюк «Діяльність Російського Червоного Хреста на початку ХХ століття (1903 – 1914)» [373] присвячена історії Російського Товариства Червоного Хреста у період між Російсько-японською та Першою світовою війнами. Дослідник детально розглянув систему управління організації, фінансове забезпечення та взаємодію з військовим відомством. На основі введених до наукового обігу джерел детально охарактеризовано діяльність РТЧХ упродовж 1903 – 1914 рр. на території імперії, у тилу, у військових діях на Далекому Сході та на Балканах. У книзі висвітлено процеси організації госпіталів, складів, евакуації хворих та поранених, розглянуто проблеми, пов'язані з підготовкою та діяльністю медичного персоналу, насамперед сестер милосердя.

І. Аксеев, досліджуючи роль неурядових організацій у нормалізації відносин між державами-учасниками Першої світової війни, особливу увагу звернув на проблеми адресної підтримки РТЧХ у питаннях надання допомоги військовополоненим [189]. Діяльність комісій РТЧХ, які за посередництва Датського Червоного Хреста у 1915 р. оглядали табори для військовополонених російської армії в Австро-Угорщині та Німеччині охарактеризували Л. Є. Горелова та Н. А. Рудой [248].

Російські науковці опублікували кілька праць, в яких досліджено співпрацю Червоних Хрестів США та Великої Британії, а також тісно пов'язаних із діяльністю цих товариств благодійних фондів з радянським урядом і СТЧХ і ЧП СРСР у сфері надання медичної та гуманітарної

допомоги під час Другої світової війни. У цьому контексті варто виокремити статтю Н. Л. Тудоряну про місію Американського Червоного Хреста в СРСР за роки Великої вітчизняної війни [445]. А. Н. Васін та К. М. Велембовська охарактеризували розгортання діяльності заснованого у 1941р. американського Комітету «Допомога Росії у війні» [214]. Автори проаналізували джерела фінансування організації та обсяг наданої за її посередництва гуманітарної допомоги. Є. Верлін розкрив головні вектори діяльності Фонду допомоги Росії Британського товариства Червоного Хреста, який очолювала Клементина Черчілль. У статті розглянуто виконання фондом замовлень радянського уряду, визначено обсяг надісланих організацією гуманітарних вантажів різного наповнення [473].

Російський історик А. Л. Кузьмініх дослідив формування радянського законодавства в галузі військового полону, а також його відповідність нормам міжнародного гуманітарного права; охарактеризував особливості правового стану військовополонених періоду Другої світової війни в СРСР [315].

Виникнення та розвиток РЧХ, його взаємини з МЧХ висвітлено у працях Ф. Бюньона [211] та І. Томана [442]. Науковці, проаналізувавши архівні матеріали МКЧХ, розглянули історію РЧХ через призму розвитку світового гуманітарного руху у минулому столітті.

Незважаючи на широку джерельну базу, міжнародна діяльність Червоного Хреста України досліджена недостатньо. Серед значного обсягу літератури дорадянської та радянської доби, присвяченої транскордонним зв'язкам РТЧХ та РЧХ, відсутні узагальнюючі дослідження міжнародної діяльності українських осередків організацій. Більшість праць радянського періоду не можна вважати науковими, оскільки готувались вони з пропагандистською метою популяризації прокомуністичного червонохресного руху та присвячувались ювілейним датам діяльності радянського Червоного Хреста. Велика кількість книг про діяльність радянського Червоного Хреста видавалась Виконавчим Комітетом

товариства, а науковці, які досліджували історію Червоного Хреста, переважно були співробітниками керівних органів товариства, що позначалося на характері подачі інформації та загальній якості наукових студій. Зокрема, це виявлялось тому, що основними джерелами їх праць були звітні документи керівництва товариства, які не завжди правдиво відображали реальний стан справ.

Сучасна вітчизняна історіографія донедавна теж була представлена поодинокими спеціальними дослідженнями. Серед наукових доробків бракувало узагальнюючих праць. У більшості з них трапляються лише окремі сюжети, пов'язані з темою дисертації: біографії фундаторів та діячів українського червонохресного руху, матеріали про створення Міжнародного Червоного Хреста тощо. Лише на рубежі ХХ – ХХІ ст. вийшли друком кілька ґрунтовних наукових досліджень, в яких розглядаються важливі аспекти міжнародної співпраці товариства. Характеризуючи зарубіжну історіографію червонохресного руху, доходимо висновку, що транскордонні зв'язки Червоного Хреста України в ній дотепер не досліджено. Довідатися про його міжнародні контакти із праць іноземних дослідників можна лише опосередковано, у контексті закордонної діяльності РТЧХ та радянського Червоного Хреста.

1.2. Джерельна база дослідження

У процесі роботи над дисертацією було використано широке коло різноманітних за змістом і характером опублікованих та неопублікованих документів та матеріалів, як тих, що давно потрапили у поле зору дослідників, так і джерел, що були вперше залучені до наукового обігу.

Основу джерельної бази дослідження історії міжнародних зв'язків Червоного Хреста України становлять документальні матеріали, що знаходяться у фондах українських та російських архівосховищ.

Важливе значення для історичної реконструкції і загальної картини різних процесів, пов'язаних із міжнародною діяльністю товариства, мають надзвичайно інформативні фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

У фонді «Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів» (ф. 1) цього архівосховища містяться протоколи засідань Президії ЦК УЧХ, які висвітлюють контакти організації з українцями за кордоном та зв'язки із МКЧХ. У фонді знаходяться матеріали, в яких розглядається роль УЧХ у забезпеченні надходження від зарубіжних благодійних організацій гуманітарних вантажів для подолання в Україні наслідків голоду 1921 – 1923 рр.

Матеріали фонду «Центральний комітет товариства Червоного Хреста УРСР» (ф. 4616) висвітлюють діяльність організації з початку Великої Вітчизняної війни до розпаду СРСР. Річні звіти, протоколи засідань ЦК ТЧХ УРСР, їх стенограми, переписка товариства з партійними та державними органами містять інформацію, що стосується міжнародних зв'язків громадського об'єднання з товариствами радянських республік. У справах є відомості про обсяги та види допомоги, яку Червоний Хрест, згідно зі власним статусом, надавав особам, прирівняним до політемігрантів – переважно іспанцям, а також вихідцям з Африки та арабських країн. Документи кінця 80-х років містять значно більше інформації, що стосується зовнішньої діяльності товариства. Перебудова, пов'язана із нею, демократизація суспільного життя, наслідки Чорнобильської катастрофи вплинули на встановлення невідомості Москві, прямих контактів вітчизняного товариства із світовим червонохресним рухом. Поїздки делегацій ТЧК УРСР за кордон, організований товариством відпочинок дітей в оздоровчих таборах за межами СРСР знайшли відображення у документах організації зазначеного періоду.

Під час опрацювання архівних матеріалів ми звернули увагу на звітну документацію ТЧХ України. Укладачі звітів про роботу окремих комітетів і установ організації вміщували значний масив статистичної інформації. Показники відображали річні та квартальні результати діяльності як товариства в цілому, так і окремих його ланок. Однак, беручи до уваги особливості радянського діловодства, що грішило невідповідністю відображених у звітах відомостей справжньому стану речей, ми обережно поводитися з інтерпретацією даних, які стосувалися базових векторів міжнародної роботи осередків товариства.

Документи центральних партійних органів, репрезентовані матеріалами ЦК КП(б)У, що знаходяться в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ф. 1), надають можливість виявити справжню суть ставлення більшовиків до діяльності Червоного Хреста України, зокрема й зовнішньої. Вони містять дані про становище червонохресного руху в Україні, висвітлюють особливості залучення партійними органами організації до здійснення соціально-економічних, політико-культурних трансформацій, застосування потенціалу товариства у зовнішній політиці. Матеріали архівосховища змальовують міжвоєнний період розвитку червонохресного руху в Україні. Це матеріали поточного документообігу, що можна віднести до розпорядчої, організаційної, планової та облікової документації, а також ділове листування. Також фонд містить відомості про співпрацю ТЧХ радянської України та закордонних благодійних організацій у ліквідації наслідків голоду 1921 – 1923 рр.

Проте матеріали за зазначеними групами репрезентовані у фондах і їх можна розподілити на документи власне товариства та документи партійних і державних органів. Увагу привертають протоколи засідань парторганів, що контролювали діяльність Червоного Хреста України. Ці протоколи містять зведену інформацію про заходи, організовані громадським об'єднанням. Досить часто обговорювалися питання, що стосувалися надання допомоги постраждалим від природних катастроф та пов'язаних із цим проблем

організації харчування. Однак вилучити детальну інформацію з обігових партійно-радянських документів надто складно, оскільки трапляються протоколи, що містять лише розпорядок зборів.

У процесі дослідження були використані матеріали фондів Державного архіву Київської області, Державних архівів Одеської та Вінницької областей. У документах обласних архівів України розкрито особливості залучення міжнародної допомоги місцевими комітетами Червоного Хреста під час голоду 1921 – 1923 рр. та у період Другої світової війни.

Під час роботи з архівними фондами Державного архіву Вінницької області авторкою віднайдено і введено до наукового обігу справи фонду Р-94, Подільського губернського управління уповноваженого Українського Червоного Хреста: значний інтерес мають документи, що стосуються участі червонохресних організацій регіону в кампаніях допомоги голодуючому населенню Півдня України та Поволжя під час голоду 1921 – 1923 рр. Вони розповідають про співпрацю міжнародних організацій з українським товариством у забезпеченні селян продовольством, організації Червоним Хрестом громадських їдалень, розміщення біженців та голодуючих дітей.

Міжнародну допомогу, яку отримував Червоний Хрест України упродовж 1922 – 1923 рр. для подолання голоду на Одещині, розкривають матеріали фонду «Уповноважений представник урядів РРФСР і УСРР при усіх закордонних організаціях для допомоги голодуючим по Одеському району» (ф. Р-453) Державного архіву Одеської області.

Залучення Київським комітетом ТЧХ УРСР зовнішньої гуманітарної допомоги одразу після звільнення України від нацистських загарбників, на початковому етапі відбудовчого періоду упродовж 1944 – 1945 рр. висвітлено у документах Державного архіву Київської області (ф. Р-5196).

Аналіз віднайдених в обласних архівосховищах документів вказує на те, що державним інституціям самотужки, без наданої за посередництва Червоного Хреста зовнішньої допомоги, було б набагато складніше подолати

наслідки голоду 1921 – 1923 рр. та оговтатися від завданої нацистськими окупантами шкоди.

Важливе значення для проведення нашого дослідження відіграли центральні архіви Російської Федерації.

У Державному архіві Російської Федерації зберігаються документи з історії червонохресного руху Радянського Союзу. Найбільш інформативно наповнений документальними матеріалами фонд «Виконкому Спілки товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця СРСР» (ф. 9501). У фонді знаходяться протоколи засідань керівних органів Всесоюзної спілки та українського товариства, звіти різноманітних комітетів і установ, витяги з періодичних видань, які характеризують форми і напрями міжнародної роботи організацій Червоного Хреста. Залучені з фонду документи проливають світло на організацію діяльності іноземного відділу Виконкому СТЧХ і ЧП СРСР під час Другої світової війни, розкривають механізм встановлення зв'язків радянського Червоного Хреста із державами, що бажали надати допомогу Радянському Союзу у боротьбі з нацистською Німеччиною та її союзниками. Також використані матеріали вказують на характер та обсяг допомоги, яку з різною тривалістю надавали не лише країни Західної Європи та США, а й держави Африканського континенту та Латинської Америки.

У дисертації використано документи Російського державного архіву соціально-політичної історії. У фондах 17 – ЦК ВКП(б) та 82 – Виконкому СТЧХ і ЧП зберігаються документи, які висвітлюють взаємодію МЧХ з радянським Червоним Хрестом під час Другої світової війни.

Важливою складовою джерельної бази дисертації є опубліковані матеріали, представлені нормативними документами, статутами, звітами про діяльність радянського та українського Червоного Хреста, рішеннями з'їздів і пленумів цих організацій, тематичними збірниками документів, присвячених окремим подіям та явищам української історії.

Міжнародну діяльність українських комітетів Червоного Хреста Російської імперії вдалося прослідкувати насамперед завдяки документальним виданням. Їх матеріали стосуються участі товариства в акціях допомоги військовополоненим під час Першої світової війни [101; 104; 113].

Серед опублікованих матеріалів радянської доби слід відзначити насамперед збірники законодавчих актів та постанов, що регулювали функціонування УТЧХ, визначали його відносини з державними інституціями та громадськими організаціями [100; 110; 111]. Їх сукупність формує загальне уявлення про політику влади щодо місця України у міжнародному червонохресному русі.

Масив директивних документів вищих партійних і державних органів радянської доби дає змогу проаналізувати процес формування та розвитку товариства, з'ясувати характер міжнародних зв'язків Червоного Хреста та вплив на визначення їх змісту державно-партійних органів, розпізнати справжню роль організації у закордонній політиці Радянського Союзу. До цього виду документів належить Положення про Спільку товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця СРСР від 1 вересня 1925 р. [105].

Надзвичайно важливий сегмент джерел, матеріали якого характеризують міжнародну діяльність Червоного Хреста України, становить документація товариства. До цієї групи джерел слід віднести статутні документи організації [114; 115]. Їх порівняння робить можливим відстежити зміни пріоритетів у міжнародній діяльності товариства упродовж окремих періодів його існування. Коливання акцентів у формулюванні головних завдань організації надає необхідний матеріал для роздумів над тими процесами, які протягом різних часових відрізків домінували у зовнішній орієнтації як держави, так і громадського об'єднання.

Важливу інформацію щодо конкретних фактів закордонної співпраці місцевих осередків і комітетів Червоного Хреста підрадянської України містять звіти про діяльність Українхреста, які щороку виходили друком

у форматі невеликої за обсягом книжки [87; 97-99; 117]. Традиційно у звіті розглядалася участь товариства у різноманітних міжреспубліканських та закордонних акціях, позиція організації щодо важливих для світової громадськості та не байдужих для руху міжнародних подій. У 1920-х роках звіти були наповнені інформацією про обсяги гуманітарної допомоги, яку у зв'язку з ліквідацією наслідків природних катаклізмів товариство надавало урядам інших держав; висвітлювалася кампанія з виплати страховими агентствами зарубіжних країн матеріальних відшкодувань громадянам СРСР, яку теж координував Червоний Хрест. Крім того, у них детально зазначався керівний склад, структура, підпорядкування, кількісний склад комітетів Червоного Хреста і час їх створення.

У звітних документах зазначена кількість проведених заходів, наводиться перелік членів організації, які були задіяні в акціях та міститься інформація про фінансування останніх. Подані статистичні дані дозволяють робити певні висновки, оцінюючи результати червонохресних кампаній різних років.

Ще одну групу джерел, проаналізованих у дисертації, становлять резолюції і рішення пленумів і з'їздів товариства [85; 86; 102; 103]. Дослідити участь ТЧХ УРСР у міжнародній діяльності радянського Червоного Хреста надають можливість виголошені на пленумах СТЧХ і ЧП СРСР доповіді чільних представників руху, матеріали яких публікувалися. Дебати на з'їздах і конференціях Червоного Хреста, рішення його пленумів у радянський період існування організації, незважаючи на відому риторичність у формулюваннях і засилля цитат у виступах партійних і державних функціонерів, дозволяють отримати інформацію про пріоритетні напрями транскордонної діяльності товариства.

Важливе значення для визначення місця Червоного Хреста України у всесоюзному та світовому червонохресному русі мають і спеціальні й агітаційні видання Всесоюзного Виконкому Червоного Хреста та українського комітету. Центральний комітет товариства мав власне

видавництво у Москві, де під егідою організації друкувались методичні поради для членів низових осередків, стенограми та резолюції з'їздів товариства. Схожий набір літератури випускало й українське видавництво Червоного Хреста. В агітаційно-пропагандистських виданнях висвітлювалась участь товариства у боротьбі радянської влади за поширення ідей мирного співжиття у світі. Характеристика пропагандистських матеріалів надала можливість прослідкувати поширення червонохресного руху в Україні, встановити головні напрями компартійного впливу на товариство, що визначали зовнішній вектор його діяльності [92; 109].

Подані у збірнику «Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918 – 1922)» [116] документи та матеріали розкривають діяльність місії Українського Червоного Хреста та тісно з ним пов'язаної Військово-санітарної місії, які тривалий час опікувалися полоненими українськими солдатами в Німеччині, а також представляли інтереси держави П. Скоропадського, а згодом Директорії УНР за кордоном.

Деякі міжнародні аспекти діяльності УЧХ та пов'язана з Україною активність закордонних червонохресних організацій знайшли відображення у тематичних збірниках документів, присвячених висвітленню голодоморів 1921 – 1923 та 1932 – 1933 рр., укладачами яких були не лише громадяни України, а й Росії та Канади [89-92]. Підібрані матеріали акцентують увагу на обсягах закордонної допомоги надісланої упродовж 1921 – 1923 рр. Червоними Хрестами західноєвропейських країн голодуючому населенню півдня України та спробах привернути увагу світового червонохресного руху до більшовицького терору голодом українського населення на початку 1930-х років.

Серйозним джерелом з обраної у ролі дослідження теми є преса. Неабияку інформативну базу містять статті, що знаходяться у журналі Головної Управи РТЧХ – «Вестник Красного Креста». У періодичному виданні публікувалось усе, що стосувалося червонохресного руху в Російській імперії.

Періодичним виданням УЧХ упродовж 1920 – 1930-х рр. був «Вісник Червоного Хреста УСРР», а згодом «Бюлетень Центрального комітету Червоного Хреста УСРР», щомісячний тираж яких варіювався від 5 до 10 тис. примірників.

Незважаючи на односторонність та ідеологічну забарвленість матеріалів, що викладалися у радянській червонохресній періодиці, публікації містять важливу інформацію про міжнародні заходи та ініціативи керівних органів Українського Червоного Хреста, розповідають про основні напрями транскордонної роботи організацій. Крім того, в них опубліковані документи і статті, що відображають офіційну позицію українського товариства щодо подій за кордоном.

Після заснування наприкінці 90-х років періодичного видання «Вісник Червоного Хреста України» ситуація з інформаційним висвітленням міжнародної діяльності товариства значно покращилась. Почали з'являтися статті з історії міжнародних відносин УТЧХ, матеріали, що інформували про поточну транскордонну діяльність товариства, публікації, присвячені обміну досвідом із закордонними національними організаціями та видам допомоги, яку вони надавали Україні.

Так, розміщена у першому номері «Вісника Червоного Хреста України» стаття Франсуа Бюньйона, в якій презентувались свіжий нова точка зору на міжнародну діяльність Червоного Хреста в роки Другої світової війни та упродовж другої половини ХХ ст. [133]. Про участь ТЧХ УСРР в міжнародній діяльності у своєму інтерв'ю, надрукованому в № 3-4 за 1999 р. розповіла колишня голова ЦК ТЧХ УСРР В. Ф. Зубко [150].

Про діяльність товариства, спрямовану на повернення українців, які, потрапивши у полон, залишилися в Афганістані, інформує стаття «Не може бути терміну давності» С. Погуляйло уміщена в другому номері журналу за 2000 р. [161].

Паралельно з охарактеризованим періодичним виданням щомісяця виходив друком Бюлетень Червоного Хреста України. Короткі повідомлення

його дописувачів не лише узагальнювали вміщену у «Віснику Червоного Хреста України» інформацію, а й наповнювали її додатковими фактами та містили нові відомості.

Отже, опрацьовані архівні та опубліковані документальні джерела, періодичні видання, збірники законодавчих актів дозволили ґрунтовно та об'єктивно розкрити специфіку міжнародної діяльності товариства Червоного Хреста України.

* * *

Проблема міжнародної діяльності Червоного Хреста України знайшла належне висвітлення у науковій літературі. Історіографію з обраної теми можна поділити на дорадянську, радянську, сучасну вітчизняну та зарубіжну (сучасну російську та зарубіжну).

У цілому удореволюційній літературі дається досить висока оцінка цілям і результатам міжнародної діяльності РТЧХ, у межах якого розгортався червонохресний рух на українських землях. Однак, часто викладення матеріалу було переповнене авторськими емоціями, а оцінки і висновки не вирізнялися глибиною.

Працям з історії Червоного Хреста України радянського періоду притаманне ославлення успіхів червонохресного руху на ниві соціалістичного будівництва та майже повне замовчування його міжнародної діяльності. Жодний радянський автор не торкався проблеми згубного впливу компартійного режиму та номенклатури на розвиток транскордонних зв'язків товариства. Зокрема, публікаціям бракувало висвітлення подій сталінської доби, а саме – ігнорувалася залежність зарубіжних контактів товариства від кон'юнктури та формалізму більшовицьких методів державного управління. Незважаючи на те, що праці радянських істориків друкувалися у різні часові проміжки, їх характеризує подібна структура та добір джерел.

Важливі зрушення в історичній науці відбулися наприкінці 80-х років, коли марксистсько-ленінський підхід до вивчення історії було піддано

критиці. Обмеження у виборі тем для наукових досліджень, використанні методологічних підходів, а також доступі до джерел було ліквідовано. Знищення бар'єрів дозволило уподальшому переосмислити історію транскордонних зв'язків товариства як вітчизняними, так і зарубіжними вченими.

Насправді якісний етап в історіографії розпочався після проголошення незалежності України. Історики отримали можливість опрацювати раніше недоступні архівні матеріали. На основі віднайдених джерел науковці поступово підходили до виваженого висвітлення історичних подій, об'єктивного відтворення фактів, неупередженого складання характеристик громадських активістів. Сучасні дослідження з історії міжнародних зв'язків Червоного Хреста України відзначаються новим концептуальним осмисленням історичного місця громадського об'єднання у суспільному житті країни. Водночас, певні аспекти, пов'язані з його транскордонною діяльністю, все ще потребують подальшого дослідження.

Сформуванню нової точки зору на проблему вдалося завдяки залученню документів та матеріалів, що зберігаються в центральних та обласних архівах України і Російської Федерації. Аналітичні й інформаційні відомості періодики допомогли доповнити архівний фактаж, а в деяких випадках навіть ліквідувати прогалини в ньому. У цілому комплекс джерел, який розглядався, дозволив з належною глибиною й повнотою розкрити тему дослідження.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що аналіз наукових досліджень дорадянських, радянських, сучасних українських та зарубіжних істориків, а також опрацювання широкого кола джерел надають змогу на основі новітніх методологічних підходів детально розглянути міжнародні зв'язки Червоного Хреста України упродовж 1922 – 2014 рр.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕГРАЦІЯ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНОГО ЧЕРВОНОХРЕСНОГО РУХУ

2.1. Витоки міжнародної діяльності українських філій Червоного Хреста у контексті міжнародної допомоги жертвам військових конфліктів

У 1859 році на півночі Італії, неподалік від маленького містечка Сольферино ідейний натхненник червонохресного руху швейцарець Анрі Дюнан став свідком кровопролитної битви Австро-італо-французької війни. Вражений стражданнями покинутих на полі бою поранених, Анрі Дюнан написав про ці події книгу «Спогади про Сольферино».

У своєму творі він вперше порушив питання про створення добровільних товариств допомоги пораненим у різних країнах світу. І вже незабаром, з 17 лютого 1863 р., втілювати цю думку в життя почав спеціально створений «Комітет п'яти», членами якого, окрім ініціатора заснування організації, стали також голова товариства публічного добробуту Гюстав Муаньє, генерал Гійом-Анрі Дюфур, лікарі Луї Аппія та Теодор Монуар. Згодом Комітет п'яти перейменували на Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) із штаб-квартирою у Швейцарії.

Комітет розпочав свою діяльність з організації 29 жовтня 1863 р. міжнародної конференції у Женеві. Результатом її проведення стало прийняття резолюції, якою постановили утворювати національні товариства для надання медичної допомоги учасникам бойових дій під час війни. Так було започатковано Міжнародний рух Червоного Хреста. І вже з моменту його утворення гуманність і нейтральність утвердилися як важливі і незмінні принципи діяльності представників Руху. Милосердя понад усе – і, як результат, рівне та неупереджене ставлення до всіх, незалежно від сторони конфлікту, надання допомоги кожному, хто її потребує [474].

Згадуючи про попередників Червоного Хреста на українських теренах слід зазначити, що цілительське доброчинство зародилося ще в часи Київської Русі, де під патронатом ченців Печерського монастиря Агапіта й Аліпія діяли тогочасні шпиталі милосердя. Пізніше до цієї доброї справи приєднався чернігівський князь Святослав, який після постригу під ім'ям Миколи Святоші у XII ст. влаштував у монастирі лікарню. Згідно із давніми задокументованими записами за настановами святого Агапіта багато цілителів були «безсрібниками», тобто допомагали всім безкоштовно.

Трохи пізніше, у період існування українських братств (православних громадських об'єднань освітньо-культурницького та доброчинного характеру), у передмістях Львова при православних церквах у XIV ст. були відкриті чотири благодійних шпиталі. Київське братство також мало свою школу і лікарню для людей вбогих, старих, як духовних і цивільних, так і лицарських.

Ще згодом, на берегах річки Самари в Подніпров'ї і у Трахтемирові, що під Каневом, розташувалися славетні шпиталі Запорізького Спаса – благодійні заклади для поранених і старих воїнів Запорізької вільної республіки. На жаль, наразі залишилися лише руїни від цих осередків милосердя, яких у XVIII ст., відповідно до свідчень давніх записів, нараховувалося майже п'ятсот у Ніжинському, Чернігівському, Лубенському, Переяславському, Полтавському і Миргородському полках.

Серед запорізьких козаків було також багато таких, що зналися на траволікуванні. Такі цілителі мали стосунки із дипломованими лікарями, як наприклад, М. Трохимовським. Він настільки славився своїми добрими справами і знав народну медицину, що його рідні Сорочинці називали Лікарівщиною.

Багато лікарів, знахарів і ченців жили і допомагали знедоленим і пораненим у той час в Україні, але і донині предтечею Червоного Хреста вважають засновника української анатомії і хірургії П. Загорського. Він наприкінці XVIII ст. під час війни із Польщею був військовим лікарем,

надаючи допомогу полоненим і цивільному населенню без розрізнення «своїх» і «чужих» [475].

Початком заснування червонохресного руху в Україні можна назвати середину XIX ст. По праву, в Криму були закладені основи Червоного Хреста як спеціальної організації з надання допомоги пораненим на полі бою.

Всі війни, що виникали протягом багатьох століть, відомий хірург М. Пирогов назвав «травматичною епідемією». Вони були справжнім стихійним лихом для людства і калічили тисячі людських життів. Середину XIX ст. можна назвати епохою вдосконалення методів ведення війни. Поява розривних куль, нарізних рушниць і гвинтівок, потужної далекобійної артилерії призвело до величезної кількості жертв не тільки серед солдатів, а й серед мирного населення. Та й доля поранених воїнів не цікавила тоді жодну із воюючих сторін.

Можна навести безліч прикладів, коли на полі битви після закінчення військових дій залишалися сотні і тисячі поранених солдатів, які не отримували ані шматка хліба, ані медичної допомоги. Вони були приречені на повільну загибель від голоду і хвороб. Сама справа військово-польової медицини в той час тільки-но починала формувати свої принципи надання медичної допомоги в умовах бою. Лише під час Кримської війни 1854 – 1856 рр. М. Пирогов вперше в світовій практиці почав масово застосовувати ефірний наркоз при операціях, ввів принцип сортування поранених за ступенем небезпеки їх ран і привернув бригади спеціально навчених сестер милосердя для винесення солдат з поля бою. До Кримської війни жодна європейська армія не мала в своєму резерві заздалегідь підготовлений медичний персонал, здатний надати першу допомогу в польових умовах [476].

Підписання Женевської конвенції «Про покращення долі поранених та хворих воїнів під час сухопутної війни» (1864 р.) та виникнення товариств Червоного Хреста у європейських країнах прискорили процес створення подібної організації і у Російській імперії. Почин заснування Російського

Червоного Хреста належав лейб-медику двору, таємному раднику П. Карелю. 18 травня 1867 р. відкрилися перші загальні збори членів Товариства піклування за хворими та пораненими, як до 1879 р. називали Російське товариство Червоного Хреста. Створена організація мала за головну мету «...сприяти під час війни військовій адміністрації в догляді за пораненими і хворими воїнами і надавати їм у залежності від своїх можливостей як медичну, так і допомогу будь-якого іншого характеру» [378].

Слід відзначити, що один з найперших осередків Червоного Хреста на українських землях було створено в Криму. 25 листопада 1867 року в Сімферополі за ініціативи таврійського губернатора генерал-лейтенанта Г. Жуковського було скликано зібрання, на якому проголосили початок діяльності Таврійського місцевого управління Товариства піклування за хворими та пораненими воїнами [476].

Геополітичне розташування України визначило вектори міжнародної діяльності місцевих відділів Червоного Хреста, масштаб їх внеску у допомогу постраждалим від локальних конфліктів та учасникам Першої світової війни.

Війна Чорногорії з Туреччиною, що розпочалася у 1876 р. активізувала діяльність українських відділень Товариства піклування за хворими та пораненими воїнами. До цієї південнослов'янської країни було направлено загін лікарів та сестер милосердя, які організували роботу лазарету. Туди надходили з медикаменти, інші необхідні матеріали. Проте вступ у війну Сербії означав значне розширення меж діяльності Товариства піклування за хворими та пораненими воїнами. До театру бойових дій було направлено ще 115 лікарів та 118 сестер милосердя, близько 40 студентів медичних спеціальностей, 78 фельдшерів. Протягом місяця в Сербії було створено мережу лазаретів на 1400 ліжок. Загальні витрати сягнули 526 тис. крб., не рахуючи пожертв речами, що їх здійснювало населення Російської імперії [354, с. 29]. У звіті імператриці Марії Олександрівни від 12 вересня 1876 року голова Головного управління товариства А. К. Баумгартен зазначав:

«Надіслано туди ж транспорт різних речей в кількості 200 пудів. Крім того, всі поранені в госпіталях прийняті на повне утримання Товариства піклування за пораненими і хворими воїнами [494, с. 240]. Під час цієї війни Київське управління благодійного об'єднання спорядило до Сербії пересувний лазарет, при цьому своє бажання взяти участь у роботі цієї місії виявила значна кількість киян.

Ще більшим випробуванням для Товариства піклування за пораненими і хворими воїнами стала російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр. Складність організації лікування воїнів, поранених у цьому військовому конфлікті, полягала в тому, що початкові витрати на допомогу Чорногорії та Сербії швидко вичерпали ресурси товариства [266, с. 58].

20 червня 1879 р. до статуту громадського об'єднання, щойно перейменованого на Російське товариство Червоного Хреста (РТЧХ) була внесена поправка, якою передбачалось надання організацією населенню Російської імперії медично-харчової допомоги під час природніх катаклізмів. Ще однією поправкою 1882 р. товариство зобов'язувалось піклуватися за військовими-інвалідами у мирний час, положення якої незабаром стосувалися усіх потребуючих допомоги категорій населення [378]. На майбутнє перелічені нововведення визначатимуть міжнародні зв'язки РТЧХ та всіх інших організацій Червоного Хреста, які діятимуть на території України .

Хоча українські відділення РТЧХ і не брали безпосередньої участі у створенні санітарного загону під час колоніального походу Кобелева до Центральної Азії у 1879 – 1881 рр., проте вони доклали зусиль аби зібрати необхідні для цього 600 тис. крб. У 1886 р. за умов сербсько-болгарської війни до обох країн було відправлено по одному загону РТЧХ, на спорядження яких витратили 74,1 тис. крб. Українські відділення РТЧХ взяли участь і в наданні допомоги японським воякам, учасникам японсько-китайської війни 1894 – 1895 рр. Лише Одеське відділення відправило на Далекий Схід повністю укомплектований лазарет на 25 ліжок, який

обійшовся в 1 604 крб. Китай же допомогу не отримав, оскільки грубо порушував умови, яких мав було дотримуватися для її надання Червоним Хрестом [354, с. 36].

Брали участь українські відділення РТЧХ і в інших військових кампаніях на межі XIX – XX ст. У 1896 р. за умов італо-ефіопської війни було вирішено відправити до Ефіопії санітарний загін РТЧХ для надання допомоги пораненим та хворим ефіопським солдатам. Слід наголосити, що спочатку планувалось відправити по санітарному загону обом ворогуючим країнам. Однак, італійська сторона відмовилася від допомоги РТЧХ. Загін, що спочатку складався з 61 особи (головного уовноваженого, генерал-майора М.К. Шведова, лікарів, п'яти студентів-медиків, п'яти фельдшерів, 20 санітарів, ієромонаха Олександра, двох перекладачів) пізніше зменшили до 43. Причиною цього стала відмова італійського уряду пропустити російський санітарний загін через Массауа. Приводом послугувала інформація, нібито до складу загону входять чотири офіцери та 200 солдат, які бажають увійти до лав ефіопської армії. В Адіс-Абебі персоналом загону одразу ж було організовано амбулаторний прийом, а незабаром – відкритий госпіталь на 30 ліжок, в якому до його закриття хворими було проведено 1634 лікарняних дні. За час діяльності загону (з травня до листопад 1896 р.) було прийнято 26 419 хворих, 564 поранених, зроблено 839 хірургічних операцій. Попри достатню укомплектованість медичного загону персоналом, лікарі Червоного Хреста додатково підготували десять санітарів з числа місцевих жителів [376].

Грандіозного розмаху набула робота Червоного Хреста з початком російсько-японської війни 1904 – 1905 рр. Було задіяно шпиталів на 30 тис. ліжок, які прийняли та надали допомогу 240 тис. хворих та поранених. Витрати вдвічі перевищили аналогічні у російсько-турецькій війні 1877 – 1878 рр. та сягнули 31 715,9 тис. крб. [266, с. 63].

Великим випробуванням для українських комітетів РТЧХ стала Перша світова війна. Серед численних «коректив», внесених Великою війною до

економічного, політичного і духовного життя населення воюючих держав, одним з найтрагічніших стало те, що бойові дії 1914 – 1918 рр. уперше перетворили військовий полон на явище масового характеру. Обставини, що склалися, сприяли здійсненню необхідних заходів для покращення становища військовополонених. І основну масу роботи тут виконували саме громадські організації, серед яких особливе місце належало РТЧХ.

На весну 1915 р. у Німеччині діяли 57 таборів для військовополонених: для нижніх чинів – 34; для офіцерів – 19; для військовозобов'язаних – 4. Станом на 1 січня 1917 р. на території Німеччини та Австро-Угорщини розміщувалися вже 333 табори для військовополонених, з них 48 офіцерських і два змішаних, в інших знаходилися солдати і цивільні полонені. Розташовувалися вони в найрізноманітніших місцях: у Сербії, Данії, Польщі, Франції, Німеччині. Під Ганновером знаходився «Штреер Моор» – єдиний табір, що мав статус карального [113, с. 3-15].

Важливу роль у вирішенні проблеми поліпшення умов утримання військовополонених солдатів і офіцерів російської армії в Німеччині та Австро-Угорщині відіграло підписання у червні 1915 р. угоди між Росією, з одного боку, та Німеччиною і Австро-Угорщиною, – з іншого. Нею передбачався взаємний обмін інспекційними поїздками сестер милосердя по таборах військовополонених для ознайомлення з умовами утримання солдатів [379, с. 62].

Невдовзі з групи сестер милосердя, куди входила піклувальниця Житомирської громади Н. І. Оржевська, була сформована особлива комісія Червоного Хреста, що здійснила огляд концентраційних таборів, де знаходилися солдати російської армії, які потрапили у полон. Умови відвідування таборів погоджувались спільно російським і німецьким урядами за сприяння Данського Червоного Хреста. Делегацію за визначеним маршрутом супроводжували німецькі офіцери, які самостійно обирали місця для огляду. Кожна сестра милосердя мала спеціальні посвідчення для відвідування таборів. Делегації надавалось право розподіляти між

військовополоненими гроші і пожертви, фотографувати солдатів, робити записи про їх утримання. Сестри милосердя мали роздати військовополоненим опитувальні картки, розроблені Головним управлінням, з питанням про суспільний стан полоненого, частину військ, в якій він служив, віросповідання, стан здоров'я і умови, за яких той потрапив у полон [248, с. 42].

Відправлення делегації до Німеччини відбулося 24 серпня 1915 р. Н. І. Оржевська мала відвідати Рейнську провінцію, Вестфалію, Ганновер, Велике Герцогство Гессенське, Баден і Баварію, всього – 57 таборів, 33 робочі команди і п'ять окремих лазаретів для нижчих чинів. У таборі для нижчих чинів «Крос», до якого одразу потрапила Н.І. Оржевська, розміщувалися вельми добротні бараки, де були душові кімнати і дезінфекційні камери. Цей табір вважався зразковим. Проте, сестру милосердя зустрів «суцільний крик голодних, змучених і ображених людей». Мемуаристка підкреслює, що «... у жодному з наступних відвіданих мною таборів військовополонених я не чула стільки різноманітних скарг і на голод і на жорстокість покарань як тут».

Табори були обнесені дротяними загородженнями вище за людський зріст. По кутах розміщувалися вишки для вартових з кулеметами, зверненими в бік табору. Вночі територія табору яскраво освітлювалася. Табори розташовувалися далеко від населених пунктів. Вони обладнувались душовими кабінами і дезінфекційними камерами, майже всюди діяв водопровід і каналізація.

Найболючішим питанням у таборах військовополонених стала проблема харчування. Кожен ув'язнений отримував 300 г хліба на день. Сніданок складався з 0,5 л чорної кави, або бовтанки (борошно з водою). На обід давали 1 л супу. М'яса планувалось видавати тричі на тиждень, з розрахунку по 80–100 г на людину, але фактично військовополонені його майже не отримували. На вечерю знову була бовтанка, іноді чай, раз чи два на тиждень невеликий шматочок сиру або ковбаси. Однак існувала табірна лавка, де

можна було купувати продукти. Вони працювали до кінця війни, але з жовтня 1915 р. в них було заборонено продаж жирів, хліба, шоколаду, молока. Це пов'язувалось з тим, що Німеччина сама почала відчувати гостру нестачу продуктів харчування [104, с. 14-15, 32]. За час перебування в країні сестер милосердя всього оглянуто 115 таборів, з яких 76 – для нижніх чинів.

Невдовзі з тією ж самою метою на схожих умовах делегація сестер милосердя була направлена до Австро-Угорщини. До її складу увійшла княгиня Н.Г. Яшвіль – представниця Київської Маріїнської громади [248, с. 42]. Сестри милосердя відзначили, що станом на 1915 р. табори для військовополонених набули вигляду «маленьких містечок» з режимом, подібним до тюремного. Разом з тим, вони зафіксували факт розстрілу чотирьох військовополонених за відмову від робіт, пов'язаних із зміцненням австрійських позицій на Італійському фронті [101, с. 35].

Загалом, враження, отримані після огляду сестрами милосердя, місць утримання військовополонених, зводилися до такого: приміщення для полонених були холодними, вони не опалювалися; їжа у всіх таборах видавалася в недостатній кількості, полонені часто голодували; одяг та взуття мали непривабливий вигляд, не надавалася необхідна кількість теплового одягу, і, при цьому, досить часто у полонених відбиралися власні речі; релігійні потреби не задовольнялися повною мірою, частково з провини адміністрації, а частково через відсутність достатньої кількості священників і необхідного церковного начиння; до лікарів та священників застосовувався загальний суворий режим; до полонених застосовувалися тяжкі та суворі покарання, що часто ображали й принижували людську гідність; обмеженим був розмір грошового утримання, яке одержували полонені офіцери, особливо молодші; полонені повністю позбавлялись права на вільне пересування, відчувалася значна нестача книжок для самоосвіти; лазарети для полонених з огляду на санітарно-гігієнічний стан були обладнані досить посередньо.

Ще одним кроком у вимушеній співпраці Російської імперії з ворожими Німеччиною та Австро-Угорщиною в гуманітарній сфері стала Стокгольмська міжнародна конференція, яка відбулася у листопаді 1915 р. Від РТЧХ на конференції були присутні: голова Особливого Комітету допомоги військовополоненим Червоного Хреста сенатор О. Д. Арбузов та уповноважений Червоного Хреста В. В. Маркозов. Найбільш важливими рішеннями конференції були: створення комітету допомоги військовополоненим у Берліні; встановлення чітких правил щодо порядку листування, доставки в табори подарунків для полонених та контролю за їх розподілом, причому головним посередником обирався Шведський Червоний Хрест; встановлення порядку пересилання полоненим книжок та навчальних посібників. Далі були заплановані заходи, спрямовані на поліпшення реєстрації полонених, розшуку тих, хто пропав без вісті, обміну речами, що залишилися після померлих та ін. Дозволялося задовольняти релігійні потреби полонених шляхом відправлення богослужінь відповідно до правил та догм тих чи інших віросповідань [379, с. 165].

Досить плідною виявилась діяльність РТЧХ, пов'язана з обміном військовополонених-інвалідів, у якій активну участь брали представники українських осередків товариства. Для її організації був створений Комітет Червоного Хреста з метою обміну та евакуації військовополонених-інвалідів у складі 38 осіб [162, с. 185]. Завдяки його діяльності з середини 1915 р. до серпня 1916 р. було повернено з полону 17,5 тис. військовослужбовців-інвалідів і репатрійовано до Німеччини та Австро-Угорщини 10,5 тис. осіб [379, с. 165].

«Перевалочною базою» слугувало фінське місто Торнео, в якому Червоний Хрест спільно з Фінським товариством з лікування хворих і поранених солдатів побудував окреме містечко з бараками, лазнею, складами і житловим комплексом для персоналу. Завідував цим містечком, представник РТЧХ А. П. Шувалов. Н. І. Оржевська констатувала, що «...купи лазаретної білизни і бездоганна чистота з привітною фінською сестрою

милосердя на чолі, справляли втішне враження, а інваліди, які там перебували, здавалися не тільки щасливими в очікуванні повернення на батьківщину, а й задоволеними від того, що їх оточувало». Один з інспекторів Центрально-довідкового бюро, який відвідав на початку 1916 р. базу Червоного Хреста в Торнео, відзначав, що там знаходяться «... дев'ять прекрасно обладнаних бараків Червоного Хреста для інвалідів, які прибувають» [104, с. 3].

Отож, у своїй міжнародній діяльності осередки РТЧХ в Україні одразу після свого заснування продемонстрували готовність прийти на допомогу постраждалим від військових дій у будь-якій країні. У роки Першої світової війни Червоний Хрест надавав допомогу полоненим російської армії серед яких було багато українців шляхом налагодження маршрутів доставки пошти, посилок, облаштовуючи пункти з обміну пораненими і хворими та вдаючись до організації інспекційних поїздок таборами для військовополонених.

2.2. Червоний Хрест та репатріація українських військовополонених за доби національно - визвольних змагань.

Революційні події 1917 р. внесли суттєві корективи у діяльність РТЧХ в Україні. За короткий час на її теренах виникли та розпочали боротися за визнання Український Червоний Хрест національної держави та маріонеткового режиму УСРР, продовжував свою діяльність, не бажаючи визнавати легітимність новоутворених організацій, старий Російський Червоний Хрест.

Невдовзі після встановлення радянської влади більшовики вдалися до тотального одержавлення майна громадських об'єднань. РТЧХ розпоряджалось значними сумами коштів та було власником нерухомості. Тому споруди, які належали Червоному Хресту, на думку більшовиків, слід було негайно націоналізувати, що зробили за рішенням РНК

у січні 1918 р. [112, с. 40]. Керівництво Головного управління РТЧХ після звинувачення у контрреволюційній діяльності змушене було залишити Росію. Отож, нова влада ліквідувала РТЧХ, у складі якого знаходилися й українські осередки.

Внаслідок того, що після реорганізаційних, адміністративно-правових дій радянської влади щодо РТЧХ, останнє припинило своє існування, РНК 3 травня 1918 р. видала постанову, в якій оприлюднила уточнення з приводу розпуску організації. Так, у ній йшлося, що відповідно до положень декрету від 6 січня 1918 р. про передачу власності та установ Червоного Хреста і Всеросійського союзу у підпорядкування держави, майна РТЧХ не позбавлялося. Головним органом товариства став Комітет з реорганізації Червоного Хреста. Отож примусовим шляхом, без санкції МКЧХ було визначено якісно нові принципи функціонування товариства. Це порушило головні засади діяльності цієї організації, адже товариство Червоного Хреста радянської Росії позбавлялось можливості виконувати свої основні завдання разом з іншими національними представництвами. Управління діяльністю цієї організації не відбувалося спільно з МКЧХ. Як бачимо, Червоний Хрест радянської Росії, а відповідно і УСРР, не став легітимним спадкоємцем Російського товариства Червоного Хреста, залишивши всевітню мережу цієї міжнародної організації.

Попри це, РНК вважала засновану організацію законним спадкоємцем РТЧХ. Одразу було прийнято рішення впровадити символіку міжнародної організації Червоного Хреста для позначення щойно створеного громадського об'єднання, наклавши заборону на її застосування будь-якими іншими фізичними та юридичними особами [112, с. 42, 51]. При цьому більшовицька влада посилялася на постанови, що містилися в Женевській та Гаазькій конвенціях 1906 – 1907 рр., тобто на міжнародні рішення, які не вважала за потрібне виконувати.

9 липня 1918 р. на засіданні ліквідаційного комітету управління РТЧХ Південно-Західного фронту у Києві було заявлено, що Комітет з реорганізації

РТЧХ, утворений у Москві за розпорядженням правлячих кіл не є законним представником організації, оскільки: а) радянська влада не визнається законною владою на цій частині території імперії, б) в утворенні Комітету не брали участь члени і діячі РТЧХ. 16 листопада того самого року в Києві зібралися члени колишнього Головного Управління РТЧХ Б. Є. Іваніцький, О. І. Гучков, князь І. С. Васильчиков, Г. А. Фальборк, М. І. Атонов. На нараді було вирішено створити у Києві Тимчасове управління у справах РТЧХ і виконавчу комісію із п'яти осіб. Головою управління обрано Б.Є. Іваніцького. Однак, діяльність його була недовгою.

Наприкінці січня 1919 р. Тимчасове управління у зв'язку із захопленням Києва більшовицькими військами виїхало до Одеси, а після відступу армій союзників по Антанті з цього міста – до Єкатеринодару. Червонохресні заклади Південно-Західного району та їх майно були передані місії, делегованій до України Центральною колегією реорганізованого більшовиками РТЧХ для допомоги військовополоненим та біженцям, а також обслуговування військово-санітарних потреб Червоної Армії, яка від імені маріонеткового Тимчасового робітничо-селянського уряду України розпочала боротьбу з Директорією УНР [375, с. 26].

Оформлення на основі реорганізованих більшовиками місцевих осередків та управ РТЧХ територіальної мережі радянського УЧХ проходило під централізованим контролем партійно-державного керівництва. Організаційно-правовий статус товариства був визначений у ході загальноросійського процесу юридичного оформлення радянського червонохресного руху. Протягом всієї діяльності Українхреста її очолювала Головна управа Червоного Хреста в Києві. Першим головою УЧХ став А. В. Іванов; коли ж у справах Червоного Хреста йому довелося поїхати до Швейцарії, обов'язки голови товариства взяв на себе голова ВУЦВК Ради депутатів трудящих Г. І. Петровський [396, с. 34-35].

Постійна зміна влади за умов національно-визвольних змагань робила діяльність офіційних червонохресних товариств все менш ефективними.

Збройні сутички часто відбувались на вулицях міст, масовий терор і репресії, до яких вдалися переможці, взаємна ненависть, яка часто переносилась на сім'ї учасників боротьби, викликала потребу у створенні організації, що могла б дієво зарадити ситуації, що склалась. Ефективна допомога, на думку багатьох активістів Червоного Хреста, могла здійснюватись за умови аполітичності організації. Учасник збройного протистояння мав бути впевненим, що у разі, якщо він зазнає поразки, зможе скористатись її допомогою. Гарантією ж аполітичності червонохресної організації могла бути, на думку її апологетів, лише міжнародна основа її формування, що мало б гарантувати відсутність впливу національних чи політичних симпатій на добродійну діяльність установ та осіб, які проводитимуть відповідну роботу.

Ідея створення організації в такій формі виникла серед червонохресної громадськості Києва, оскільки саме тут перетиналась різнобарвна палітра сторін громадянської боротьби: національний український рух, білогвардійський, червоний, польський. Поняття «жертви громадянської війни», на думку фундаторів організації, потребувало суттєвого уточнення, яким передбачалось розширення кола осіб, для позначення яких використовувалося це словосполучення.

На початку 1919 р. було укладено угоду між представництвами Російського, Польського, Датського товариств Червоного Хреста та прийнято тимчасове положення про Міжнародні Червонохресні Комітети Допомоги жертвам громадянської боротьби. До їх складу мали входити представники місцевих Червоних Хрестів, а також, як почесні члени – дипломатичні або консульські представники іноземних держав (у ролі почесних членів до складу київського Комітету потрапили консули кількох західноєвропейських країн та Китаю). Виконавчими органами Комітетів мали стати обрані ними ж Виконавчі комісії, а також розпорядчі відділи. До складу Виконавчих комісій не могли входити державні службовці або члени політичних партій. Подібні комітети планувалось створити й на решті

території колишньої Російської імперії, зокрема, в Одесі, Харкові, Курську, Ростові-на-Дону, Варшаві, Москві, Петрограді. Київський комітет мав вісім відділів, що носили функціональні назви: місьць ув'язнення, допомоги сім'ям, медичний, юридичний, трудової допомоги, постачання, інформаційний та фінансовий [266, с. 41-42].

Діяльність Київського комітету була досить активною. Лише упродовж двох місяців за складних умов ним було зібрано 200 тис. крб., що давало змогу фінансувати розроблені активістами проекти організації. Розпочав свою роботу Комітет з надання гуманітарної допомоги заарештованим протягом 1918 р. військовополоненим, які мали вищі армійські чини. Упродовж 1919 р. Комітет керував наданням допомоги полоненим солдатам та в'язням. Спеціально для цього при військових таборах і тюрмах було обладнано лікувальні пункти та їдальні, велась боротьба проти утисків в'язнів та з хворобами серед полонених солдатів [482, с. 123].

Не зважаючи на плани та декларації апологетів і засновників Комітету йому не вдалося стати ані дійсно аполітичним, ані повністю незалежним, визначальним для нього в його політичній орієнтації виявились держави Антанти та їх позиція. Це було відображенням об'єктивного стану речей, що склався в повоєнному світі [266, с. 44].

Наприкінці 1919 р. активна благодійницька діяльність Комітету зацікавила чекістів, а вже весною наступного року його члени були затримані співробітниками Київського відділення НКВС [482, с. 123].

Складним виявилось становлення та доля національного товариства Червоного Хреста. З ініціативи та активної участі визначного політичного та громадського діяча України періоду визвольних змагань Євгена Лукаевича у 1918 р. в Києві був створений Український Червоний Хрест [266, с. 44].

На установчому з'їзді, що проходив 15-18 квітня 1918 року, було проголошено, що метою новоствореного товариства є «залучення і

об'єднання всіх громадських організацій, установ і сил на Україні, котрі окрім військово-санітарного відомства можуть слугувати справі надання допомоги хворим та пораненим воїнам під час війни». Сповідуючи управління головного уповноваженого Південно-Західного фронту, представник РТЧХ, який був присутній на установчому з'їзді, заявив, що, враховуючи фактор неможливості міжнародного визнання УЧХ раніше, ніж приблизно через півтора року, а також санітарні проблеми України, представники українського товариства визнали за необхідне продовження діяльності РТЧХ в Україні на основі його внутрішньої автономії. Президія з'їзду узяла на себе зобов'язання наполягати на відміні закону про оголошення майна РТЧХ в Україні власністю Української держави з тим, щоб це майно після ліквідації того чи іншого закладу РТЧХ передавалося під охорону Організаційного Комітету Червоного Хреста [375, с. 25].

Першим головою УЧХ вважається А. В'язлов, член Державної Думи, потім – комісар Волині, міністр юстиції часів гетьмана Скоропадського. Після переходу влади до Директорії А. В'язлова було переобрано на цій посаді, яку він обіймав до кінця життя у 1919 р. Після нього керував організацією А. Ніковський, а пізніше – І. Холодний.

Актуальною для усіх червонохресних організацій, що діяли на території України, стала проблема статусу та репатріації військовополонених. Під час Першої світової війни у російському полоні опинилося понад 3,5 млн. солдатів та офіцерів армій центральних держав. Водночас близько 2,5 млн. підданих колишньої Російської імперії на початок 1918 р. знаходилися у німецьких й австрійських таборах для військовополонених. На початку 1919 р. в європейських країнах перебувало 500 тис. українських військовополонених.

Після укладення Брестського договору УНР з державами Четвертого союзу, шостою статтею якого передбачалась звільнення полонених з обох сторін розпочався тривалий та складний процес їх повернення додому. З цією метою при Головному штабі армії УНР були створені спеціальні місії,

до завдань яких входила реєстрація та повернення полонених вихідців з України. Для координації їх роботи 17 квітня 1918 р. було утворено Спеціальну комісію, зусиллями якої невдовзі розпочалась репатріація полонених. Після приходу П. Скоропадського до влади в Україні для прискорення обміну полоненими з Німеччиною та Австро-Угорщиною були створені Військово-Санітарні Комісії.

З приходом до влади Директорії у грудні 1918 р. було видано постанову, якою передбачалось асигнування 2 млн. крб. на потреби Військово-Санітарних місій в Австро-Угорщині та Німеччині, з якими представники УЧХ невдовзі мали встановити необхідні зв'язки [266, с. 44, 46].

Закінчення Першої світової війни спонукало УЧХ відрядити кілька власних місій допомоги військовополоненим до країн Центральної Європи, де, незважаючи на проведену урядами П. Скоропадського часткову репатріацію бранців, ще продовжувало перебувати чимало українців [456, с. 17].

Зокрема, у січні 1919 р. одну з таких місій УЧХ надіслав до Німеччини, яка мала пропрацювати там два місяці. Згідно з угодою з урядом Німеччини для українських військовополонених було відправлено продукти харчування та ліки. У лютому того самого року УЧХ з представниками політичних кіл Німеччини домовився про організацію приїзду на батьківщину всіх українських військовополонених. Місія утримувала лікарів і медичних сестер у більш як дес'яти таборах для військовополонених, надсилала харчі хворим полоненим, мала у Берліні станицю, де щодня перебувало 50 – 60 осіб. Крім свого безпосереднього завдання, саме місія домоглася визнання УЧХ від МКЧХ та дістала згоду на участь товариства у міжнародному з'їзді Червоних Хрестів, допомагала здійснювати закупівлю санітарного обладнання для лікарень України. Наскільки це було можливо, державні органи УНР підтримували діяльність місії національного товариства в Німеччині. Незважаючи на це, восени 1919 р. місія УЧХ потрапила у фінансову кризу. Її уповноважений І. Холодний в офіційному зверненні

до міністра закордонних справ УНР у Німеччині М. Порша зазначав, що головна управа УЧХ виділила на потреби місії 1,5 млн. марок, з яких та отримала лише третину, які витратила упродовж п'яти місяців [116, с. 212]. Наприкінці 1919 р. члени місії отримали 180 тисяч марок від Фінансової Агентури УНР, якою керував П. Супрун [266, с. 48]. 12 травня 1920 р. місія Українського Червоного Хреста у Німеччині у зв'язку з тим, що були вичерпані всі кошти, згорнула свою діяльність [360, с. 162].

УЧХ поступово домовився про обмін військовополоненими з іншими учасниками Першої світової війни.

На прохання уряду Туреччини у листопаді 1918 р. до Стамбула приїхала місія УЧХ, яка мала погодити питання евакуації українських військовополонених. Встановивши зв'язок з Турецьким Червоним Півмісяцем, представники УЧХ швидко задовольнили гігієнічні потреби полонених, забезпечили їх якісним харчуванням, надали тимчасове житло, а згодом повернули в Україну [137, с. 37].

Упродовж 1919 – 1920 рр. уповноваженими УЧХ в Австрії, Болгарії та балканських країнах був А. Окопенко. У Болгарії до складу тимчасового комітету УЧХ входили В. Драгомирецький, В. Леонтович, М. Паращук, Ф. Шульга, В. Филонович, професори В. Зав'ялов, М. Попруженко. Представниками УЧХ були консули: у Греції – С. Ламбріонідіс, Румунії – К. Чеботаренко. Інтереси українців у Королівстві Сербів, Хорватів та Словенів представляла місія УЧХ на Балканах під керівництвом Д. Дорошенка [221, с. 80].

Наприкінці жовтня 1919 р. Д. Дорошенко разом із В. Ганьківським, Гавриковим та Нечипоренком переїхав до столиці Румунії. За дорученням генерала С. Дельвіга до місії УЧХ у Бухаресті долучилося двоє офіцерів-галичан та кілька підстаршин. У Румунії репатріанти перебували у кількох таборах. Так, восени 1919 р. група військовополонених кількістю 500 осіб на чолі із сотником Марковим самотужки вибралася з Італії та, опинившись у Румунії, була інтернована спочатку у Брашов, а потім у Бурджун.

Впродовж двох місяців місія УЧХ витратила на цю групу майже всі наявні кошти – 15 тис. леїв. У січні наступного року місія УЧХ на Балканах була ліквідована [257, с. 509-510].

Паралельно українське товариство надавало допомогу солдатам інших країн, які по закінченні війни продовжували перебувати в межах України. За договором з Чехословаччиною Україну на початку 1920 р. відвідали представники Чехословацького Червоного Хреста, які разом із УЧХ створили комісію з пошуку і повернення військовополонених чехів і словаків. УЧХ надавав фінансову та медичну допомогу чехам, які поверталися на батьківщину. На прохання МКЧХ Головна Управа УЧХ влаштувала повернення до рідних домівок також і швейцарських громадян [137, с. 37].

У цей час в Україні діяли зарубіжні місії Червоного Хреста. До Києва, де з початку Першої світової війни зосередилось кілька десятків тисяч поляків-біженців і переселенців, було направлено місію Польського товариства Червоного Хреста, що мала надавати їм медичну, харчову та іншу гуманітарну допомогу під час підготовки до від'їзду на батьківщину. Як виявилось, після прибуття в Україну вирішальний вплив на її діяльність справили військовий, політичний та ідеологічний чинники, через що місія не змогла виконати поставлене перед нею завдання за попередньо визначеним місцем свого призначення – у Києві. Досягти своєї мети їй таки вдалося, але в іншому місці – у Бессарабії, де надавалася допомога полякам-біженцям. Ця робота була потрібною, своєчасною і результативною, однак припинилася із приходом Червоної армії та утвердженням у цьому регіоні радянської влади. Ініціатива згорання роботи місії Польського товариства Червоного Хреста у березні 1920 р. належала більшовицькій адміністрації, для якої принципи класової боротьби виявилися більш пріоритетними від загальнолюдських цінностей [372, с. 192-193].

У Швейцарії, Данії, Нідерландах, Німеччині та інших країнах задля допомоги полоненим – мешканцям територій, які ще донедавна охоплювала Російська імперія, були створені представництва радянського Червоного

Хреста, що намагалися поширити свій вплив на діяльність іноземних місій УЧХ. У грудні 1918 р. до Польщі направила делегацію радянського Червоного Хреста на чолі з Веселовським для вирішення питань, пов'язаних із проблемою репатріації солдат, які потрапили в полон. Однак усіх членів делегації було заарештовано, а на зворотному шляху до радянського кордону вбито [464, с. 108].

Проблема військового полону для уряду радянської Росії з самого початку набула військово-політичного значення. Була створена спеціальна організація, яка опікувалась виключно цією проблемою – «Центральна колегія у справах полонених і біженців». Серед військовополонених проводилась комуністична пропаганда і готувалася агентура для підривної роботи у лавах опозиційних більшовицькому режиму закордонних організацій.

Ще досить довгий час по закінченні війни країни Антанти не дозволяли Німеччині відпускати військовополонених колишньої російської армії, оскільки боялися, що вони приєднаються до Червоної Армії. (Зазначена обставина пояснює, чому перші урядові декрети радянської влади були пронизані співчутливим та поважним ставленням до «в'язнів війни». Матеріальну допомогу отримували не лише ті, хто повертався на батьківщину, а й родини тих військовополонених, які продовжували залишатися на чужині.) У таборах військовополонених виникла досить напружена ситуація, часто виникали бунти. У відповідь на такі дії Німеччини більшовики відмовилися звільнити німецьких, австрійських та угорських полонених. У цій ситуації уряд Німеччини прагнув залучити до нагляду за становищем військовополонених нейтрального посередника, який би міг взяти участь у переговорах щодо обміну вояків, а також міг би, якщо виникне така необхідність, врегулювати конфлікти між солдатами та адміністрацією таборів. У цій ситуації жодна держава не могла виконувати перелічені функції через заперечення з боку радянського уряду. Саме тоді МКЧХ запропонував свої послуги. Німеччина погодилася, і МКЧХ надіслав туди досить велику кількість делегатів та створив сім районних бюро [327, с. 139].

19 квітня 1920 р. відбулося офіційне підписання угоди між РСФРР і Німеччиною про відправлення на батьківщину військовополонених та інтернованих цивільних осіб. Їхнє повернення мало відбутися негайно і швидко із наданням наявних транспортних засобів. У статті третій угоди пояснювалось, що російськими військовополоненими є колишні російські піддані, які воювали проти німців на боці колишньої російської держави і радянської Росії. Поверненню підлягали і заручники обох сторін, навіть дисциплінарно покарані й засуджені за політичні переконання, окрім кримінальних злочинів. Організацією перевезень полонених на території інших держав займалися представники МКЧХ, а формуванням відповідних етапів — повноважні місії Німеччини і РСФРР. 23 квітня 1921 р. відбулося укладення угоди про приєднання УСРР до договору між РСФРР і Німеччиною від 19 квітня 1920 р. про повернення на батьківщину військовополонених та інтернованих громадян. Її підписали Г. Гільгером і М. Шлезінгер із німецької сторони, а від України – повноважний представник В.Л. Копп. Принципи та умови утримання німецьких полонених і цивільних осіб в Україні і відповідних українських у Німеччині, передбачені угодою 19 квітня 1920 р., стосувалися віднині й УСРР [252, с. 200, 201].

Довготривалий полон частини вояків-українців у поєднанні з великою кількістю загиблих на фронтах Першої світової та громадянської воєн призвів до того, що чимало українських дітей залишилося без батьківської опіки. Тому упродовж революційного лихоліття УЧХ провадив роботу по наданню різноманітної допомоги цій вразливій категорії населення. Влітку 1919 р. в Україні було створено перші дитячі заклади – сиротинці, дитячі санаторії та літні колонії. Наркомат продовольства і Рада захисту дітей уповноважили Червоний Хрест забезпечити медичне та харчове утримання дитячих притулків на Полтавщині та Чернігівщині. Справа в тому, що ще у середині 1918 р. РТЧХ, за безпосередньої участі члена МКЧХ Е. Фріка, американської місії Червоного Хреста майора Вардвеля, дипломатів Пуля,

Ф. Гренера, Ф. Локкарта вдалося домовитися з антирадянським Комітетом Установчих Зборів про вивезення з Поволзьких губерній продовольства для організації харчування дітей позбавлених батьківської опіки, полонених солдатів та біженців, які перебували в Україні. Стежили за дотриманням процедури розподілу продовольства представники Червоного Хреста США. 7 квітня 1919 р. Червоний Хрест здобув право в односторонньому порядку здійснювати закупівлю необхідної для утримання дитячих колоній продукції і рідке паливо для організації її перевезення. У серпні 1919 р. на території України вже функціонувало 27 червонохрестних дитячих установи, в яких утримувалося близько 7,3 тис. дітей [482].

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що революційні події 1917 р., особливо жовтневий переворот поклали край організованій червонохрестній роботі в Україні, на її теренах з'явилося кілька товариств Червоного Хреста різного державно-політичного спрямуванню, що конкурували між собою. Складним і важливим завданням Червоних Хрестів, що діяли на українських землях, була репатріація та піклування про полонених співвітчизників за кордоном, а також утримання поранених полонених-іноземців в Україні.

* * *

Розгортання діяльності Червоного Хреста в Україні відбувалося паралельно із поширенням цього міжнародного гуманітарного руху на європейському континенті та за його межами. Потенціал українських осередків Червоного Хреста, які формували мережу РТЧХ, неодноразово використовувався російським самодержавством в агресивній політиці на Балканах та в інших куточках світу. Перша світова війна стала найважчим випробуванням для українських відділень та комітетів РТЧХ. Масштаби війни не передбачувались, а відтак організація не була підготовленою до виконання тих обсягів роботи, які довелось виконувати. Під час війни

Російський Червоний Хрест організував інспекційні поїздки по німецьких та австро-угорських таборах військовополонених. Активістки Київського та Житомирського червонохресних осередків, що увійшли до складу делегацій, намагалися контролювати поведження табірної адміністрації з полоненими співвітчизниками.

Припинення існування Російської імперії, загострення революційної боротьби та розгортання національно-визвольного руху в Україні визначили неможливість існування РТЧХ у його початковій формі. Виникнення самостійної України та потреба у поверненні співвітчизників з таборів для військовополонених, а також утримання іноземних солдатів, які ще не були репатрійовані, сприяли зародженню незалежного від Росії Українського Червоного Хреста. Заснована організація створила власні представництва за кордоном, які, надаючи різнопланову допомогу колишнім воякам, фактично виконували дипломатичні функції.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСКОРДОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ У 20-х – НА ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ ХХ ст.

3.1. Український Червоний Хрест у міжнародній політиці більшовицького режиму міжвоєнної доби

Процеси, пов'язані зі встановленням радянської влади в Україні, тривалий час заважали більшовикам взяти під цілковитий контроль діяльність УЧХ. Внаслідок цього у 1919 р. товариство допомогло організувати від'їзд французьких колоністів на рідну землю. Ще навіть 1922 р. подібну допомогу від УЧХ встигли отримати занепокоєні більшовицькою політикою швейцарські землевпорядники.

Слід наголосити, що транскордонна активність УЧХ непокоїла Червоний Хрест Російської Федерації, через що загострювалися конфлікти з МКЧХ. Російське товариство намагалося позбутися зовнішнього ігнорування та самостійно презентувати всі червонохресні організації, що діяли на території колишніх володінь династії Романових. Тож після остаточного встановлення в Україні радянської влади УЧХ потрапило в повну залежність від Московського центру. Будь-яка транскордонна гуманітарна діяльність, до якої долучалося товариство, координувалась із вищих кремлівських кабінетів. Тому всі зарубіжні контакти УЧХ, як і організація заходів безкорисної матеріальної допомоги жителям інших країн на початку 20-х рр. набули ідеологічно-пропагандистських відтінків [266, с. 53].

Саме у такому контексті слід розглядати й участь УЧХ у державно-громадських заходах із ліквідації наслідків голоду на півдні України та у російському Поволжі впродовж 1921 – 1923 рр. У зв'язку з катастрофічними масштабами неврожаю та голодом радянський уряд звернувся до урядів держав Європи та Америки з проханням допомогти йому в придбанні продовольства і посівного матеріалу. У відповідь на прохання більшовиків

надати кредит для закупівлі 230 млн. пудів зерна керівництво європейських держав ставило вимоги про виплату старих царських боргів. Однак прогресивна громадськість світу виявилася милосерднішою за своїх урядів і терміново розпочали роботу з налагодження постачання гуманітарних вантажів жертвам лиха. З багатьох країн світу від благодійних організацій розпочали надходити пропозиції про пожертвування на користь голодуючих [358, с. 78].

Доречно підкреслити, що вже у 1921 р. МЧХ розпочав активно допомагати постраждалим від недоїдання жителям радянських республік. Однак отримання громадянами України гуманітарної допомоги цієї організації проходило за несприятливих умов. Уряд УСРР без згоди Кремля позбавлявся можливості навіть розподіляти гуманітарний вантаж, адже всі представники закордонних благодійницьких центрів обиралися в Москві, поширення допомоги зустрічало опір з боку працівників державних органів влади, у компетенції яких знаходився перерозподіл. Використовуючи для допомоги голодуючим жителям Поволжя фінансові надходження міжнародних благодійницьких організацій та комітетів, компартійну верхівку не турбували проблеми населення УСРР, а український уряд не міг чи не бажав порушувати питання про залучення коштів зарубіжних філантропів на допомогу потерпаючому від недороду селянству півдня України. Так, на міжнародній конференції з допомоги голодуючим Росії в Женеві у січні 1922 р., усупереч тому, що Ф. Нансен закликав світову громадськість організувати доставку гуманітарних вантажів в Україну, представники УСРР, аби не зміщувати акценти з проблем жителів Поволжя, питання про ситуацію в Україні не подавали на розгляд делегатів [268, с. 132-133].

Представництво комісії Допомоги голодуючим при ВУЦВК у Німеччині змушене було не лише замовчувати факт голодної смерті тисячів жителів УСРР, а, навпаки, усіляко його затушовувати та пропагувати кампанію допомоги виключно постраждалому від засухи Поволжю.

Більшовики вважали за недоцільне розколювати налагоджену роботу в недорідному регіоні Росії [263, с. 116].

У той самий час серед населення Західної Європи та США почало домінувати переконання, що радянська влада зацікавлена у налагодженні постачання продовольства ззовні, і що комуністи підтримують таку ініціативу свідомої світової громадськості. У вересні 1922 р. члени УЧХ стали учасниками Міжнародної конференції червонохресних та інших благодійних організацій, що входили до складу Комітету допомоги голодуючим Росії та України. Делегати одностайно вирішили негайно розпочати транспортування на південь України за посередництва червонохресних осередків медичних та продовольчих вантажів. Уповноважені члени Німецького Червоного Хреста уклали договір із координуючим органом ліквідації наслідків голоду в Україні та УЧХ про напрями допомоги.

Отож, міжнародні центри допомоги голодуючим, діяльність яких набула активності під керівництвом Червоного Хреста, з дозволу компартійної верхівки потрапили до України тільки на другий рік голоду. Навіть після схвальних відгуків більшовицького режиму з приводу висловленого зарубіжними благодійницькими організаціями бажання надавати голодуючим губерніям УСРР допомогу, активісти Німецького Червоного Хреста, укомплектовуючи посилки, не були впевнені, що пакунки з продуктами харчування та ліками дійсно отримують адресати [264, с. 340].

Центральний комітет Допомоги голодуючим у грудні 1921 р. задля залучення коштів з-за кордону створив зарубіжні представництва організацій, діяльність яких координував уповноважений представник УСРР в Празі товариш Левицький. Одночасно з цим Центральний комітет Допомоги голодуючим надав повноваження закордонній місії УЧХ на чолі з І. Холодним розпочати кампанію із залучення іноземної допомоги населенню України [243, с. 36].

УЧХ за кордоном поширював інформацію, що по жертви продуктами харчування та одягом слід направляти на адресу уповноваженого УЧХ в Одесі або ж через представників МКЧХ чи місії Нансена в Україні, грошові по жертви пропонувалося надсилати на адресу представництва товариства в Берліні.

Під час голоду 1921 – 1923 рр. УТЧХ аби одержати кошти та матеріально-технічну допомогу намагалося різними шляхами встановити зв'язок з українцями, які після приходу більшовиків до влади вирішили залишитися за кордоном. Проте, зі світоглядних міркувань та внаслідок браку довіри до прорадянських громадських об'єднань серед емігрантів УЧХ було досить тяжко провести збір коштів для розгортання боротьби з голодом в Україні. Упродовж 1922 – 1923 рр. МЧХ завдяки активній діяльності власних осередків у Північній Америці разом із українським товариством влаштував збір продуктів харчування та коштів для потерпілого від голоду населення України. Організацією «Голодним України» було зібрано 500 доларів. Головна Управа УЧХ влітку 1922 р. одержала від українських організацій Америки 150 пляшок законсервованого молока, 80 бочок м'яса, 14 бочок сала та три пакунки одягу. Крім того, товариство через свого уповноваженого в Німеччині В. Аусема одержало від Української Робітничої Братерсько-Добродійної організації 1 250 доларів. [90, с. 552-553].

Тоді ж науковець І. Смаль-Стоцький, який перебував у Чехословаччині за посередництва Червоного Хреста передав близько 150 доларів Українській Академії наук, а в серпні М. Грушевський надіслав ще 300 канадських доларів від імені «колишнього Українського Допоміжного Комітету в Едмонтоні». Загалом, збір коштів відбувався повільно. УЧХ в Канаді вдалося отримати лише один грошовий переказ з Торонто на суму 100 доларів у загальний фонд потерпілих від голоду та кілька з Вест-Форту по 100 доларів для Української Академії наук. Під час звітних зборів навесні 1923 р. секретар УЧХ був обурений тим, що товариство, згідно з підрахунками надіслало лише 1000 доларів голодуючим жителям України,

тоді як насправді і того менше – 950. Секретар мотивував причину невдалого збирання коштів підвищеним ажіотажем навколо купівлі цінних паперів «Національної позички», тоді як П. Назарук натякав на жадібність українців Канади. Потік благодійницьких надходжень суттєво змінився – якщо упродовж двох попередніх років УЧХ отримав 50 тис. доларів, то від березня 1922 р. до квітня 1923 р. до каси потрапило всього 5 600 доларів. Працівники інших українських організацій відмічали брак енергії та запалу серед тих, хто збирав кошти. Було відсутнє регулярне звітування про проведені акції і зібрані гроші [482, с. 127-128].

У січні 1922 р. для пошуку продовольства в Болгарію та країни Західної Європи направляються місії УЧХ. Проте лише з травня цього самого року закордонна допомога стала надходити в Україну. Матеріально підтримати голодуючих України вирішили Міжнародна спілка допомоги дітям та місія Нансена. Вона представляла різні політичні й гуманітарні організації, включаючи національні товариства Червоного Хреста. Загалом до місії приєдналося 15 організацій: Комітет Нансена в Амстердамі, Швейцарський, Шведський, Голландський, Датський, Норвезький і Німецький Червоні Хрести, Швейцарський та Італійський комітети допомоги дітям, Універсальна єврейська конференція допомоги, Європейська допомога студентам, Товариство адвентистів Сьомого дня, Сербсько-хорватсько-словенський комітет, Чехословацька місія допомоги, Товариство допомоги дітям Голландського Червоного Хреста [356, с. 23]. На 1 грудня 1922 р. за активної міжнародної допомоги на харчових пунктах УТЧХ на теренах України одержували продовольство 155 тис. осіб, 65,4% з яких мешкали у сільській місцевості [44].

П. К. Лінниченко, який ще задовго до революційних подій розпочав працювати у Червоному Хресті, а з приходом більшовиків до влади в Україні отримав посаду заступника голови президії Червоного Хреста УСРР, у 1922 р. став представником місії Нансена у Києві та активно сприяв постраждалим від голоду 1921 – 1923 рр. [402, с. 132].

Місія Нансена, що в Україні була представлена паном Ейбі та його заступницею пані Тідеманд за посередництва уповноважених представників УЧХ розгорнула власну діяльність на території Катеринославської, Одеської, Київської, Донецької та Харківської губерній. Місія Нансена доставила в Україну 315 тис. пудів продовольства, 10 751 продовольчу й речову посылку, а також медикаменти на суму 140 тис. доларів. [358, с. 81].

За друге півріччя 1922 р. місією Ф. Нансена через мережу УЧХ було підтримано понад 223 тис. голодуючих. 28 січня 1923 року до Харкова прибули професор Ф. Нансен та його заступник Фрік з метою з'ясування наслідків голоду в Україні та погодження засобів їх подолання. «Треба зазначити, – наголошувалося у пресі, – що свою роботу на Україні організація Нансена проводила й проводить через Українхрест». Ф. Нансен з повагою ставився до роботи УЧХ, згадав про неї на Женевській конференції у січні 1922 року. Місія Нансена у березні 1923 р. розподілила в Україні 256,5 тис., у квітні – 252 тис., а від початку допомоги – 12,1 млн. продовольчих пайків. Зусиллями цього знаного ученого і мандрівника було відправлено в Україну 20 швейцарських та 12 італійських тракторів разом із 24 тис. пудів насіння та належними оборотними коштами. Протягом квітня місія Нансена надала допомогу 50 тис. голодуючим. У її розпорядженні було 36 тис. пудів жита, 41 бочка рибного жиру, 232 пуди какао, 335 ящиків супових брикетів «Маггі», нею було придбано 70 тис. пудів зерна для невідкладної допомоги селянам з розрахунку 5 пудів на сім'ю. Її представники зібрали 15 тис. золотих крб. для закупівлі продовольства, а також благодійні надходження від різних організацій, навіть одяг для дітей. Діяльність цієї місії, що діяла переважно через систему Червоного Хреста європейських країн, зосереджувалася на Катеринославщині [253, с. 975]. Упродовж 1922 – 1923 рр. місія Нансена спільно з Сербо-Хорватською місією забезпечували харчування жителям великих міст півдня України: в Одесі було відкрито 19 їдалень, де харчувалося 8 170 осіб та було видано 1 133 763 раціони, в тому числі діти отримали 451 411 порцій; у Миколаєві

працювало дев'ять харчпунктів та було нагодовано 2020 осіб, видано 348 146 пайків, з яких дітям дісталось 217 381; у Херсоні працювало 16 їдалень, де обідало 4 880 осіб та було видано 723 066 раціонів, з яких діти отримали 323 584; у Єлсаветграді місії утримували 11 харчпунктів та годували 2 453 особи, всього видали 385 258 порцій, з яких діти отримали 182 422 [472, с. 15]. В той же час в листі, надісланому на адресу Головного правління УЧХ, Ф. Нансен визнавав, що відозва про допомогу Україні запізнилася і продовольчі засоби були розподілені за іншим призначенням.

Та все ж, маючи в Україні безпосередній вихід на широкі верстви сільського населення та встановивши зв'язки з 150 зарубіжними благодійними організаціями, Українхрест налагодив ефективну допомогу голодуючим [266, с. 69].

Датський Червоний Хрест надав майже 70 тис. пайків для голодуючих України, Сербське представництво – близько 300 тис., Швейцарський Червоний Хрест – 430 тис., Шведський – 410 тис. Крім того, названі товариства Червоного Хреста упродовж 1922 – 1923 рр. передали Україні 129 673 пудів інших гуманітарних вантажів [263, с. 116].

УЧХ розподілив велику кількість медикаментів – дарунка Американського Червоного Хреста, який завдяки МЧХ з Марселя прибув до України [241, с. 8].

Надавав допомогу й Німецький Червоний Хрест. Спочатку у жовтні 1922 р. його діяльність зосереджувалася на підготовці до боротьби з епідемією напередодні зими, згодом – до весняної посівної кампанії. У березні 1923 р. за сприяння організації було залучено вісім тракторів для оранки та засіву селянської землі. 17 селам Одеського повіту було видано посівний матеріал обсягом 1 500 пудів жита. До Одеси прибув пароплав з вантажем продовольства і предметами першої необхідності – всього 13 350 пудів. Одеська губернія отримала 3 870 пудів, решту розподілили по сусідніх регіонах [49, арк. 60]. З Гамбурга Німецьким Червоним Хрестом було відправлено в квітні того самого року 50 тюків одягу; у травні – два повних

рентгенівських апаратів; два великих та два малих трактори, один автомобіль, вісім пристосувань для видобування нафти [357, с. 29]. Упродовж кампанії з допомоги голодуючим Німецький Червоний Хрест розподілив ліки на суму 2 696 золотих крб. та посівний матеріал вартістю 18 тис. крб. [210, с. 54].

Використовуючи кошти іноземних організацій при мінімальних організаційних витратах держави, Червоний Хрест створив мережу їдалень в Одеській губернії. На її території близько 96 тис. голодуючих отримували допомогу через УЧХ, була створена мережа напівінтернатів, молочнорозподільних і хліборозподільних пунктів для багатьох тисяч голодних і бездоглядних дітей. Загальна кількість розданих раціонів у губернії досягла 14 млн. у 1922 – 1923 рр., а по всій Україні – кількох десятків мільйонів [241, с. 8].

На кошти німецьких філантропічних організацій 1922 р. для голодуючих Півдня України було придбано партію ліків. Бернський єврейський комітет у Катеринославі з лютого до травня 1923 р. розподілив між мешканцями міста майже 8 тис. пайків [357, с. 29].

Значну допомогу надав Шведський Червоний Хрест мешканцям Старошведської волості Херсонського повіту, до складу якої входило кілька сіл: Дримайлівка, Зміївка, Куца Балка, Костирка, Михайлівка, Новоберислав, Старошведське. Увага зарубіжного товариства була прикута до шведів, пращури яких переселилися на південь України ще у 1781 р. та утворили тут землеробську колонію.

Б. Дармостук, голова Бериславського ревкому Херсона у лютому 1922 р. доповідав, що з 25 тис. населення «зареєстровано голодуючих по волості до 10 тис., по м. Берислав – 6 тис. Голодуючих дітей було 3 300 осіб. Щоденна смертність від голоду – 3300 осіб». Навесні 1922 р. на території Херсонщини смертність зросла у кілька разів. Мешканці Старошведської волості змушені були шукати допомогу за кордоном. Пастор с. Старошведське Х. Т. Гоас

виїхав до Швеції з метою пошуку матеріальної допомоги для голодуючих односельчан. Врешті, у листопаді 1922 р. зі Стокгольма Шведський Червоний Хрест надіслав першу партію гуманітарної допомоги, відповідальним за яку став Г. К. Седергрєн, його помічником був В. Е. Хеббель. А. Сукрута призначено уповноваженим представником від УСРР з проведення роботи Шведського Червоного Хреста у Херсонському повіті.

Допомога почала надходити у грудні 1922 р. Перший благодійний вантаж вагою у 30 тис. пудів прибув до станції Олександрівської Пристані, зокрема, 60 т зерна, 20 пакунків теплого одягу, також було передано по два ящики ліків, борошна, олії, риби, какао, сільськогосподарського реманенту, інструментів.

Відтоді протягом кількох місяців з періодичністю у два тижні між жителями Старошведської волості відбувався розподіл продуктів харчування, а також засобів особистої гігієни. Такі продукти як борошно, оселедці, рис, вівсянка, цукор та чорниці розподілялися порівну між жителями волості. Мило, що входило до складу пайків, стало в пригоді потерпаючим від голоду, адже його використання запобігало поширенню хвороб та вошей.

На кожну людину приблизно припало 6 кг житнього борошна, 0,5 кг вівсяної крупи та рису, 120 г гороху, 400 г цукру, 4 кг оселедців. Додатково видавалися кава, чай та сало. На початку польових робіт кожному мешканцю видавали посівний матеріал – пшеницю, ячмінь та овес.

Слід зазначити, що гуманітарна допомога Шведського Червоного Хреста не була обмежена національною приналежністю. Так, станом на квітень 1923 р. від організації отримали допомогу 4,5 тис. осіб, тоді як населення Старошведської волості становило 3,7 тис. осіб [295, с. 62].

Бюрократизована більшовицька верхівка гальмувала надходження гуманітарної допомоги жителям України, які конче потребували продуктів харчування. У 1922 р. уповноважений представник УСРР при закордонних організаціях допомоги голодуючому населенню республіки Бошкович

підписав з американським товариством «Форвардс» річний контракт про відправлення до України продукти харчування без накладання мита. Організація мала відраховувати певні кошти лише на користь ЦК допомоги дітям. Однак два пароплави не встигли вчасно до 1 січня 1923 р. доставити гуманітарний вантаж до Одеси, тому з нього стягли мито. Незадоволені адресати, позбавлені коштів бідні верстви населення, були вкрай обурені ситуацією, внаслідок чого до Головної Управи УЧХ надійшла величезна кількість скарг. Після річного зволікання працівники митниці нарешті вирішили передати посилки спеціальній комісії, до якої увійшли представники виконавчого комітету Харківської губернії та Українхреста. Комісія мала відібрати пакунки для найбідніших одержувачів та видати їх без мита. Натомість вище керівництво у Москві рішуче заборонило передачу пакунків та запропонувало продати посилки з торгів [3, арк. 11].

Зусилля УЧХ та інших добровільних товариств, у тому числі закордонних, спрямовувалися здебільшого на підтримку потерпілих жителів РСФРР. Ще у червні 1921 р. до складу Центральної комісії допомоги голодуючим на чолі з головою ВЦВК РСФРР М. Калініним був введений представник РТЧХ З. Соловйов. У серпні 1921 року уряд Росії поставив РТЧХ завдання надавати допомогу голодуючим, утворюючи лікарсько-харчові пункти та здійснюючи збирання добровільних пожертв. У зверненні ЦК Допомоги голодуючим, ЦК Червоного Хреста та Головпросвіткомітету з нагоди проведення Всеросійського червонохресного тижня допомоги голодуючим від 21 листопада 1921 р. мова йшла виключно про територію Поволжя. Завдання полягало у залученні до гуманітарної кампанії під керівництвом Червоного Хреста більшості громадських об'єднань, у тому числі тих, які знаходилися на території інших радянських республік. Під час заходу пропонувалося застосування всіх пропагандистських засобів з метою детального огляду причин неврожаю та з'ясування його згубних наслідків для місцевого населення, способів протидії поширення голоду, зміцнення зв'язку між голодуючими губерніями та суміжними адміністративно-

територіальними одиницями. До переліку останніх були включені й губернії УСРР, навіть ті, населення яких вже саме страждало від недоїдання. Всі надходження коштів мали швидко переказуватися на московський банківський рахунок ЦК РТЧХ [266, с. 56].

У неврожайному 1921 р. за ініціативою УТЧХ було облаштовано та передано Червоному Хресту РСФРР для допомоги голодуючому населенню Поволжя кілька десятків харчувальних пунктів [396, с. 35].

Незабаром УЧХ взяв участь у створенні спільно з РТЧХ у Поволжі близько 20 лікувально-харчувальних загонів. На кошти Червоного Хреста ці пункти годували щоденно 120 тис. осіб. Невдовзі через їх мережу було відпущено 20 844 330 харчових пайків [440, с. 40]. Всього ж протягом їх існування було роздано близько 100 млн. пайків та надана медична допомога 200 тис. особам, які постраждали від голоду [11, арк. 2]. УЧХ надав 40 тис. пайків. Крім того, до Поволжя було надіслано лікувально-харчові загони Червоного Хреста України.

Систематизовані звіти комісії Допомоги голодуючим вказують на пропорції розподілу отриманих засобів для підтримки постраждалого від недороду населення обох радянських республік. Згідно з відомостями ЦК Допомоги голодуючим при ВУЦВК на 1 травня 1922 р. з України до РСФРР було надіслано майже 1000 вагонів з продуктами харчування, що відносно залишених для потреб населення південних губерній УСРР продовольчих припасів становило 83%. У травні 1922 р. від держави та громадських об'єднань допомогу отримувало лише 10% постраждалих громадян України, тоді як у Росії вона становила 80%. Лише влітку цього самого року, на прохання Г. Петровського, ЦК Допомоги голодуючим РСФРР врешті-решт припинив викачку продовольства з України. Зібрані громадськими об'єднаннями продукти харчування надсилалися населенню, яке потерпало від голоду на півдні України. Тоді ж на вимогу М. Калініна Росія надала УСРР 30 млрд. крб. і 1 млн. пудів борошна. У співвідношенні з близько 30 млн. пудами гуманітарного вантажу, наданого Україною, така допомога

виявилася незначною [91,с.16]. Необхідно зазначити, що гуманітарний вантаж не завжди потрапляв до свого адресата. Наприкінці 1922 р. у селах навколо Миколаєва під час роздачі державної продовольчої позики селянам були допущені значні зловживання.

МЧХ не перебував у переліку революційних міжнародних організацій, контакти з яким першочергово бажала підтримувати радянізована громадськість України. До початку 20-х років національні організації Червоного Хреста репрезентували два міжнародних центри. Першим був створений ще у 1864 р., Швейцарський Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), який знаходився у Женеві. Він виконував завдання посередника між воюючими державами у випадку збройних конфліктів, а у мирний час – вів боротьбу з наслідками війн. Окрім того, МКЧХ готував медичне обладнання з метою забезпечення функціонування осередків Червоного Хреста, координував співпрацю товариств Червоного Хреста із закладами охорони здоров'я держав, які підписали Женевську конвенцію про МЧХ.

Під час мирної конференції у Парижі у 1919 р. країни Антанти та Японія утворили нову міжнародну організацію – Лігу товариств Червоного Хреста (ЛТЧХ), яка у наступні роки поєднала майже всі існуючі в окремих державах червонохресні об'єднання. Перетворившись на спілку національних товариств Червоного Хреста, Ліга мала на меті об'єднати їх зусилля для боротьби із природними катаклізмами, пропагувати гігієнічно-оздоровчу роботу, поширювати санітарно-медичні знання серед населення у мирний час.

Для узгодження власної діяльності обидва міжнародних центри на конгресі в Гаазі 27 жовтня 1928 р. досягли домовленості про утворення єдиної організації – Міжнародного Червоного Хреста, до якого разом з МКЧХ та ЛТЧХ, що зберегли за собою попередні статутні функції, увійшли червонохресні організації окремих країн [268, с. 85-86].

Відносини УЧХ з міжнародними організаціями Червоного Хреста не відзначалися простотою та мали досить складну історію. Упродовж 1919 – 1921 рр. ЦК РТЧХ, який представляв інтереси регіональних комітетів на підконтрольній більшовикам території, розпочав налагоджувати зв'язки із МКЧХ. Тривалі переговори з міжнародною організацією проводилися з метою визнання Женевою радянського Червоного Хреста правонаступником червонохресного товариства, яке існувало в царській Росії [266, с. 67]. У цій роботі безпосередню участь брали і представники Червоного Хреста України. Перебуваючи у Берліні місія УЧХ кілька разів делегувала свого голову до Женеві. МКЧХ одразу виявив прихильне ставлення до новоутвореної червонохресної організації та налагодив із нею постійний зв'язок. МКЧХ щорічно вмещав на сторінках «Міжнародного Вісника Червоного Хреста» річні звіти УЧХ, надсилав до ЦК УЧХ всі свої обіжники та запрошував активістів товариства на міжнародні конференції [137, с. 38].

Українхрест одержав запрошення делегувати своїх представників на Міжнародну конференцію у Женеві весною 1922 р., того самого року члени товариства мали відвідати Санітарну Міжнародну Конференцію у Варшаві [305, с. 24]. Радянська делегація, до складу якої входив і представник України, була присутня на XI міжнародній конференції Червоного Хреста в Женеві у 1923 р. [264, с. 339].

Голод та економічні негаразди, що супроводжували утвердження радянської влади, загальмували процес інтеграції республіканських осередків Червоного Хреста до складу єдиної організації. Тож ЦК Російського Червоного Хреста розпочав консультації із представниками відповідних організацій Закавказзя, Білорусії та України з приводу об'єднання товариств [440, с. 40-41]. У травні 1923 р. за пропозицією керівництва РТЧХ та УЧХ було проведено спільне засідання радянських Червоних Хрестів, під час якого делегати узгодили рішення створити єдиний координаційний центр червонохресного руху в Радянському Союзі [321, с. 31]. У документі, яким визначались основоположні засади діяльності Спілки товариств Червоного

Хреста і Червоного Півмісяця СРСР (СТЧХ і ЧП СРСР), було прописано, що члени республіканських осередків Червоного Хреста керуються «... єдністю принципів, покладених в основу їх гуманітарної діяльності і червонохресного будівництва, та, визнаючи, що запорукою червонохресної діяльності може бути тільки організована взаємодопомога трудящих мас за умов дійсної її безкорисливості, що саме широке залучення їх до цієї роботи і спрямування на обслуговування найнагальніших потреб трудящих становить першочергову турботу і головний обов'язок Товариств Червоного Хреста Союзних Радянських Республік – для успішного втілення цих принципів у життя домовились укласти договір про утворення Союзу товариств Червоного Хреста Радянських Республік» [266, с.60-61]. Відтоді проводилася об'єднавча робота, спрямована на повну злуку всіх організацій Червоних Хрестів, які узгодили перераховані положення.

Потреба в об'єднанні товариств Червоного Хреста радянських республік в єдину організацію, серед іншого, була зумовлена відмовою МКЧХ, після визнання у 1921 р. єдиним правонаступником царського Червоного Хреста – Червоного Хреста РСФРР, юридично підтвердити існування новоутворених на теренах колишньої Російської імперії національних осередків організації. Для того, щоб дістати визнання від МКЧХ УЧХ, необхідно було засвідчити свою виключну діяльність на території України та її офіційне визнання урядом УСРР. Крім того уряд держави, де знаходиться МКЧХ, мав сповістити всі інші держави, які підписали Женевську конвенцію, про новоутворену організацію. Однак Швейцарія не поспішала визнавати УСРР за окрему державу, тому всі відносини Червоного Хреста УСРР з Міжнародним комітетом, хоча й проводилися, але на підставі фактичного визнання, а не юридичного [395, с. 26-27].

На підставі декларації від 22 травня 1923 р., підписаної Червоними Хрестами Радянських Соціалістичних Республік, Президія ВУЦВК 25 лютого 1925 р. затвердила проект статуту Співки Товариств Червоних Хрестів Радянських Республік. У документі було визначено мету діяльності

організації: «Спілка утворюється з метою координації діяльності всіх національних товариств як у межах території СРСР, так і за кордоном. У межах своєї території кожна організація провадить свою роботу цілком самостійно та має право на закордонне представництво [6, арк. 15].

1 вересня 1925 р. РНК СРСР затвердила положення про Спілку товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця СРСР, відповідно до якого остання формувалася для представництва інтересів червонохресних осередків союзних республік перед урядом СРСР та вирішення загальних для організацій проблем, а також координації діяльності республіканських Червоних Хрестів у спільних заходах [268, с. 87].

Планувалося формування керівних органів СТЧХ і ЧП СРСР у вигляді Виконавчого комітету й Ради з їх перебуванням у Москві. До складу останньої входили члени центральних комітетів усіх республіканських осередків. Російське товариство розраховувало 16 місцями, українське мало делегувати 8 членів, інші республіканські об'єднання Червоного Хреста – по 2 співробітника [193, с. 74]. Формування Ради СТЧХ і ЧП базувалося на принципі нерівномірного представництва окремих товариств у цьому керівному органі відносно кількості офіційно зареєстрованих активістів, яких до складу УЧХ входило значно більше, ніж в РТЧХ. Формування Ради СТЧХ і ЧП перебувало у залежності від чисельності громадян, які могли б стати членами Червоного Хреста, що пояснювалося метою більшовицького режиму зберегти лідируючі позиції РТЧХ у союзному масштабі [266, с. 61].

Лише після об'єднання республіканських товариств у єдину організацію МКЧХ змушений був замість одного Червоного Хреста РСФРР визнати всі червонохресні організації СРСР, однак не ролі окремих осередків, як того вимагав статут, а сукупно, у складі СТЧХ і ЧП СРСР [395, с. 28].

Одразу після завершення кампанії з ліквідації наслідків голоду 1921 – 1923 рр. в Україні зв'язки УЧХ з національними товариствами Червоного Хреста, а також благодійними організаціями інших країн послабилися. Співпраця продовжувала проводитися переважно з МКЧХ та Міжнародною

спільною допомогою дітям. Упродовж 1923 – 1924 рр. за кордоном енергійну діяльність розгорнула лише товариш Раковська, що перебувала у Лондоні та якій вдалося зібрати 20 тис. крб. Частина готівки було надіслано до Головної Управи УЧХ, а залишені кошти витрачено на закупівлю медичної літератури та ліків, які також передали головному органу Українського товариства [87, с. 4]. У 1925 році закордонна робота УЧХ продовжувала проводитися у Великій Британії та поширилася на Францію і частково Канаду, де уповноваженою товариства була товариш Кулик [117, с. 4].

У середині 20-х років у країнах Західної Європи та США розгорнули діяльність зарубіжні представництва радянського Червоного Хреста. До їх завдань належало поширення інформації про методи роботи радянського Червоного Хреста та збирання і систематизація відомостей про функціонування споріднених організацій. Хоча згідно із вміщеними у статуті СТЧХ і ЧП СРСР положень, члени організації зберігали незалежність у відносинах із зарубіжними центрами червонохресного руху, на практиці посилаючись на спільність завдань та економію коштів республіканське керівництво мало бажання, щоб їх інтереси на міжнародній арені представляв союзний виконком Червоного Хреста та Півмісяця [193, с. 74]. За таких умов МКЧХ вважав за потрібне поглиблювати офіційні взаємини з СТЧХ і ЧП СРСР, що було відображено розповсюдженому серед національних товариств листі секретаріату організації на початку 1928 р. із заголовком «Становище Червоного Хреста в СРСР із міжнародної точки зору». У червні 1928 р. члени червонохресних організацій Росії, Білорусії та УСРР на чолі з головою УЧХ О. Буценком відвідали столицю Франції, де проходив міжнародний форум, на якому обговорювалися питання приватного благодійництва. Українські делегати на засіданнях конгресу, посилаючись на покращення соціальної захищеності селян, намагалися обґрунтувати переваги соціалістичного шляху розвитку. Одночасно вони засуджували утиски української національної меншини Польщі, Румунії та Чехословаччини, яких та зазнавала з боку урядів перелічених держав [263, с. 118]. Члени делегації для цього мали всі

підстави, адже у травні 1926 р. ЦК Українхреста розглядав заяву лікарів-емігрантів, які перебували у Чехії та Галичині, про їх бажання повернутися до роботи в Україні. Тоді, у зв'язку із значним браком лікарів на селі, прохання медиків в екзилі підтримав НКЗС, наполігши на швидкому приїзді фахівців до країни [5, арк. 67].

Керівництво МКЧХ прагнуло до безпосередньої практичної співпраці, обміну інформацією з радянськими республіканськими червонохресними організаціями і, зокрема, однією з найбільших філій СТЧХ і ЧП СРСР – українською. Українхрест намагався постійно підтримувати зв'язок з МКЧХ через місії та делегації цієї організації. Перші представники МКЧХ в Україні мали з'явитися влітку 1920 р., але внаслідок радянсько-польської війни місія не потрапила до країни. Лише весною 1922 р. до України приїхав уповноважений МКЧХ, що провадив свою роботу до 1924 р. Співпраця УЧХ з МКЧХ та тісно пов'язаними з ним організаціями тривала й надалі [137, с. 43]. Весною 1924 р. ЦК УЧХ, розглянувши положення МКЧХ про встановлення єдиного міжнародного посвідчення для членів Червоного Хреста, що подорожують за межами своєї країни, ухвалив замовити 100 примірників. Тоді ж була заслухана пропозиція створеного у Женеві Міжнародного бюро виховання щодо інформування організації про стан виховання в УСРР та погоджено для отримання необхідних відомостей у цій справі звернутися очільнику Українхреста І. Холодному до відповідного комісаріату [5, арк. 70]. УЧХ фінансово підтримував структурні підрозділи МКЧХ. У 1928 р. для удосконалення роботи з надання допомоги пораненим та хворим під час військових конфліктів активісти Українхреста передали Міжнародному Інституту санітарного матеріалу 300 крб. На прохання УЧХ інститут, який брав активну участь у стандартизації санітарного устаткування, надіслав для потреб товариства детальні схеми конструкцій кількох типів санітарних нош, які перемогли на міжнародному конкурсі санітарних матеріалів у Женеві в 1926 р. [137, с. 42].

Розвитку безпосередніх контактів УЧХ із закордонними товариствами,

що формували МЧХ, окрім підпорядкованості української філії всесоюзному центру, заважала політична упередженість діяльності радянських червонохресних утворень, яка розгорталася під пильним наглядом більшовиків. Так, рішення про входження УЧХ до складу ЛТЧХ, було прийняте на засіданні секретаріату ЦК КП(б)У 31 вересня 1928 р. за узгодженням з ЦК ВКП(б). Член Головної управи УЧХ П. Златковський наголошував, що взаємовідносини УЧХ із зарубіжними організаціями Червоного Хреста визначаються головними засадами зовнішньої політики СРСР. Неодноразові спроби МЧХ залучити УЧХ до роботи в її установах відхилялися з ідеологічних міркувань. Керівництво УЧХ не виявило бажання співпрацювати з Міжнародною організацією допомоги дітям, яку було засновано у 1925 р. під егідою МЧХ. Аби підкреслити спільність позицій української філії з лінією московського керівництва у міжнародних справах, працівники ЦК УЧХ вдавалися до майже цілковитого копіювання постанов центру. У 1929 р. III Всеукраїнський з'їзд Червоного Хреста доручив представництву УЧХ у Міжнародному об'єднанні червонохресних організацій вжити заходів для надання «справжньої аполітичності» діяльності останнього у зв'язку з «... відмовою капіталістичних країн вжити реальних заходів щодо роззброєння, запропонованих Радянським урядом» [268, с. 90].

На XIII міжнародній конференції Червоного Хреста, яка відбувалася в жовтні 1928 р. у Гаазі, УЧХ звітував про проведену з часу свого заснування роботу. За зовні об'єктивними відомостями і вражаючими кількісними показниками змін, які відбулися упродовж десятилітнього періоду активності червонохресних осередків на селі, чітко спостерігалось намагання акцентувати увагу на значній ролі радянської влади у здобутках, які були досягнуті Червоним Хрестом у сфері охорони здоров'я. Зокрема наголошувалося, що з 1927 р. відповідно до рішення президії ВУЦВК лікувально-санітарні заклади УЧХ розпочали фінансувати органи НКОЗ. Зекономлені бюджетні кошти УЧХ мав використати для покращення гігієни серед селянства та створення установ «соціалістичного» побуту, відкриваючи

з цією метою громадські пральні, дитячі садки та майданчики, встановлюючи водогони. Однак, замовчувалася примусова передача коштів із селянських господарств до рук держави, яка відбувалася за посередництва УЧХ в ході численних самообкладань, податкових зборів, позичкових та лотерейних акцій тощо [264, с. 341-342].

На конференції у Гаазі Українська делегація УЧХ спільно із представниками червонохресних організацій інших країн, окрім проблем допомоги пораненим під час війни та заборони використання хімічної й бактеріологічної зброї обговорювала питання утворення санітарної авіації та флоту Червоного Хреста [436, с. 101]. УЧХ запозичував та пропагував через свої періодичні видання досвід зарубіжних червонохресних структур: «Поруч з шаленим озброєнням імперіалістичних держав їхні Червоні Хрести не відстають; тепер вони теж захоплені готуванням червонохресної організації до воєнної роботи, будують санітарні літаки, шпиталі, готують різні матеріали, а головне, починають масову підготовку сестер та санітарів. Щодо останньої роботи, то їй там надається серйозне значення. Німецький Червоний Хрест організував санітарні колони, що мають 89 тис. добре вивченого й відповідно підготовленого персоналу. Так само готуються Червоні Хрести в Англії, Америці та по інших державах; навіть Польща, Латвія, Естонія і ті ведуть широку роботу в цьому напрямі. У Польщі створено «Комітет готування жіночих резервів». У Латвії організовано жіночі гуртки, що готують жінку до воєнно-санітарної служби. В Естонії є жіночі загони із завданням готувати допоміжний санітарний персонал» [158, с.11]. Керівництво радянського Червоного Хреста, яке намагалося трансформувати організацію на мілітаризовану структуру, захоплювалося діяльністю німецьких санітарних колон. Привабливою виглядала думка інкорпорації до складу скопійованих утворень жителів українського села, які мали проходити військову підготовку.

За зразком закордонних товариств планомірно в усіх республіканських осередках Червоного Хреста розпочалося формування гуртків першої

допомоги та санітарних дружин. Керівництво радянського Червоного Хреста, вважало, що створення військово-санітарних організацій надасть змогу забезпечити санітарно-оборонну підготовку широких верств населення. Гуртки першої медичної допомоги виникали завдяки зусиллям окружних відділів Червоного Хреста. У 1929 р. в Україні існувало 1 081 об'єднання зазначеного типу. До санітарної дружини входило 30 осіб. Склад командування мілітаризованої одиниці формувався із командира, політкерівника, двох керівників відділень і шести керівників ланок. У мирний час дружини мали надавати необхідну допомогу цивільним громадянам республіки, брати участь у спортивному русі та у заходах з охорони здоров'я. Крім цього, дружини надавали першу медичну допомогу робітникам підприємств, обслуговували військових у ході польових навчань, працювали на постах швидкої допомоги під час природних катаклізмів. Делегати Другого Всеукраїнського з'їзду Українхреста весною 1927 року звернули увагу, що робота УЧХ в напрямі поліпшення військово-оборонної підготовки громадян, збору матеріальних і фінансових ресурсів для потреб збройних сил у цей час була першочерговою [263, с. 119-120; 39].

Попри реальну мілітаризацію діяльності Червоного Хреста саме в радянській Україні, наприкінці 20-х років шпальти його видань були переповнені цинічними твердженнями про «гарячкову підготовку до війни» червонохресних організацій сусідніх країн. Ці звинувачення зазвичай містили погано приховану внутрішню суперечливість, базувалися на довільно інтерпретованих фактах із відверто некоректним ігноруванням хронології тих чи інших подій. Наприклад, звинувачення у мілітаризації діяльності Червоного Хреста Польщі ґрунтувались на історії майже десятирічної давнини – часів радянсько-польської війни. При цьому автор звинувачень не зміг приховати, що з того часу аж до року 1927 мало що робив Польський Червоний Хрест навіть для виконання своєї мілітарної програми. Подібні агресивні статті мали обґрунтувати перед українською громадськістю необхідність фінансування медико-санітарної допомоги Червоній Армії, що

розгортала агресію на Далекому Сході. Коли спроби Москви втручатися у внутрішні справи Китаю наразилися на спротив китайської сторони та переросли у збройний конфлікт на Китайській Східній залізниці, червонохресні друковані органи у підрадянській Україні переповнили звернення, в яких китайці звинувачувалися мало не в агресії проти надісланих до їхньої країни радянських військ. Іншим прикладом брутальної фальсифікації дійсності може слугувати допис у журналі «Червоний Хрест», присвячена Міжнародній конференції Червоного Хреста в Женеві у липні 1929 р. Початок статті зводиться до критики «агресивних» Франції, Італії, Німеччини, Китаю, США, Японії та Великої Британії, що відмовились ратифікувати відразу нову Женевську конвенцію про права військовополонених. Конвенцією найбільшим покаранням для полоненого було визначено арешт на 30 днів, причому більш тривалий термін або подвійне покарання за одну й ту саму провину заборонялося. Показовим є те, що в кінці допису сором'язливо відзначалося, що «СРСР, Аргентина, Афганістан, Албанія та Литва поки цієї конвенції не підписали». Але якщо більшість «агресивних» держав Заходу її все ж ратифікували, то СРСР цього зробити так і не спромігся, внаслідок чого його громадяни, в тому числі й українці, які опинилися в німецькому полоні під час Другої світової війни, виявились у найгіршому становищі – майже беззахисними [311, с. 111-112].

Контакти між УЧХ і спорідненими зарубіжними організаціями, які входили до складу МЧХ, а також іншими іноземними благодійними організаціями розвивалися в ході обслуговування потреб національних меншин України, зокрема єврейських мешканців країни. У першій половині 20-х років Єврейська організація Допомоги (ВЕРЕЛІФ) за посередництва Українхреста надавала дотації певній кількості дитячих установ, після чого долучилася до виконання гуманітарних зобов'язань серед населення єврейських містечок Правобережжя [87, с. 4]. У цей час збіднілі жителі подільських штетлів за сприяння УЧХ отримали від Американської федерації єврейських земляцтв чималу кількість одягу [99, с. 12].

Зв'язки УЧХ із зарубіжними товариствами Червоного Хреста були пов'язані з виїздом населення України за кордон, що набув тоді неабиякого поширення серед німецької й шведської етноспільнот. Показовими були події, пов'язані з від'їздом шведських поселенців Бериславського району Херсонської округи. Причини еміграції полягали у знищенні економічних стимулів ведення сільського господарства, незрозумілій для підприємливих шведів соціальній політиці більшовицького режиму, відсутності політико-масової роботи та неможливості задоволення громадськими об'єднаннями в особі кооперації, комнезаму, Червоного Хреста реальних потреб шведської колонії. За цих обставин колоністи звернулися до Шведського Червоного Хреста з проханням допомогти їм повернутися на історичну батьківщину. З метою уникнення небажаного міжнародного розголосу про дійсне економічне становище у СРСР, державно-громадськими організаціями було розроблено план превентивних дій, серед яких Народному комісаріату охорони здоров'я разом з УЧХ було наказано встановити нагляд за сільськими амбулаторіями, діяльність яких в поселеннях колоністів намагалися координувати представники шведського Червоного Хреста. Проте, зазначені заходи радянської влади виявилися безрезультатними. Влітку 1929 р. 900 шведських колоністів прибули річковим шляхом до Херсона, звідки бажали продовжити шлях до Швеції. У місті разом із керівництвом УЧХ їх очікувала шведська місія Червоного Хреста. Представники ЦК УЧХ допомогли шведській місії в проходженні колоністами обов'язкових адміністративно-митних формальностей. Необхідно зауважити, що від'їжджаючі перебували у складному матеріальному становищі, УЧХ мусив забезпечити їх продовольством і ліками [268, с. 89-90].

У межах міжнародних зв'язків УЧХ виконував корисну роботу, пов'язану із оформленням претензійних справ на одержання страхових виплат громадянам, члени сімей яких, будучи солдатами армії США, не повернулися з фронтів Першої світової війни. Уряд США сформував спеціальний фонд

відшкодувань сім'ям іноземних військових, які полягли на полях Першої світової війни, воюючи під американським прапором. Відповідно до інформації, що перебувала у розпорядженні Бюро ветеранів США, на території СРСР мешкало 3 тис. осіб, які мали отримати у якості компенсації 15 млн. доларів. Серед них близько 2,5 тис. осіб становили уродженці України. Унаслідок відсутності офіційних дипломатичних зв'язків між урядами Радянського Союзу і США, процес виплат відшкодувань радянським громадянам контролював Американський Червоний Хрест. Хоча Бюро ветеранів планували розпустити у 1926 р., завдяки небайдужості Американського Червоного Хреста впровадили спеціальний закон, з яким Бюро упродовж наступних двох років мало задовольняти звернення радянських громадян. У США для виконання завдання було сформовано бюро уповноваженого Російського Червоного Хреста за участю делегата від УЧХ [264, с. 345].

У липні 1927 р. у Радянському Союзі на вищому рівні було вирішено задіяти УЧХ у кампанії пошуку жителів України, які претендували на отримання матеріального відшкодування від Бюро ветеранів США. Координувати цей напрям діяльності товариства та слідкувати за розподілом виплат мали співробітники НКВС. Лише через кілька місяців після прийняття вищезгаданої постанови УЧХ шляхом публікацій, повідомлень в окружній та районній періодичній пресі оповістив осіб, які претендували на компенсацію від американського Бюро ветеранів, про можливість негайного отримання відшкодування. До середини осені 1926 р. Червоний Хрест оформив вже близько 200 справ. У 1926 р.і УЧХ витратив 1 136 крб. на роботу, пов'язану із отриманням страхових коштів від Бюро ветеранів США, яку планував повернути упродовж наступного звітного року [97, с. 38]. У підсумку виконаної роботи, на середину 1929 р. уряд США виплатив 3 млн. доларів страхових сум [136]. Ясна річ, що держава, керівництво якої вимагало знищення приватної власності та планомірно позбавляло селянство можливості заощаджувати, відразу розпочала вилучення коштів під приводом

добровільних пожертв населення. Так, уродженець с. Покащівки Ізяславської округи Р. Федорчук, отримавши у 1929 р. з рук Бюро ветеранів 5 тис. доларів, частину коштів віддав на потреби Далекосхідної армії і Червоного Хреста. Так само зробив житель с. Кирилівка Шевченківської округи В. Дацько, отримавши відшкодування за сина, який не повернувся з війни. У ході засідання ЦВК СРСР, яке відбулося на початку липня 1927 р. відзначалося, що отримання населенням УСРР страхових виплат у сумі 10-15 млн. доларів відіграє неабияку роль у зростанні внутрішнього потенціалу СРСР, зацікавленого в надходженні закордонної валюти.

УЧХ розпочав отримувати претензії від родин колишніх солдат, які входили не тільки до військових частин США, а й виконували бойові завдання під час Першої світової війни у складі канадської армії [263, с. 122-123]. Крім того, до товариства надходили справи в яких порушувалися питання виплати аліментів, успадкування майна, претензії до підприємств щодо відшкодування за набуту на виробництві інвалідність чи втрату близьких [98, с. 10-11]. Упродовж 1927 – 1928 рр. за посередництва УЧХ близько 3 тис. громадян УСРР подали претензійні заяви до США, Канади, Аргентини, Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Франції, Німеччини, Японії та Туреччини. За цей час 200 громадян України отримали відшкодування у розмірі 1,5 млн. доларів або 3 млн. крб. [98, с. 9].

Навесні 1929 р. представник Виконкому СТЧХ і ЧП СРСР Д.Г. Златковський закликав актив УЧХ на основі поглиблення ділових взаємин зміцнювати дружні зв'язки з Червоними Хрестами Канади та США. Він пояснював: «Розвиток подальшої роботи в допомозі радянським громадянам, як тим, що перебувають за кордоном, так і тим, що мають там майнові інтереси, повинен йти по лінії дедалі більшого розгортання цієї справи, адже в нас є ще дотепер 2900 нерозв'язаних клопотань, більшість з яких припадає на Америку». Станом на 1 жовтня 1929 р. працівникам УЧХ слід було розглянути та доопрацювати ще 1500 претензійних справ, 600 з яких були новими. Крім того, упродовж зазначеного року Червоний Хрест України

задовольнив прохання 1400 особам, які розшукували своїх родичів за кордоном. Доволі часто знайдені Червоним Хрестом іноземні громадяни надсилали матеріальну допомогу рідним в Україну [99, с. 10-11].

У 1931 р. при ЦК УЧХ був створений сектор закордонного зв'язку для контролю усієї «претензійної» пошуково-довідкової роботи, яку виконували низові осередки Червоного Хреста. Для роботи на місцях був сформований штат міжрайонних інструкторів при ЦК УЧХ, на яких покладалися функції популяризації кампанії і оформлення претензійних справ. Щомісяця вони обстежували до 40 районів республіки. Сектор закордонного зв'язку налагодив контакти з ВУЦВК, наркомюстом та наркоматом іноземних справ. Для поширення інформації про свою роботу він віддрукував і поширив 40 тис. агітаційних плакатів мовами найбільших національних меншин України, виготовив 12 кінострічок пропагандистських матеріалів для показу сільській аудиторії. Були зроблені оголошення у всеукраїнській та місцевій пресі. Окрім цього, деякі ланки Червоного Хреста власноруч виготовляли додатковий матеріал у вигляді закликів і звернень до населення. На 15 червня 1931 року було підготовлено понад 200 справ, серед яких 97 належали до так званих «спадкових індустріальних справ» не лише в США, а й у Канаді та країнах Латинської Америки [268, с. 92].

Характерною рисою діяльності добровільних товариств СРСР на міжнародному рівні при проведенні тих чи інших заходів була їх узгодженість з роботою державних органів та установ, а також співробітництво з іншими громадськими організаціями – профспілками, комсомолом. На міжнародній арені Червоний Хрест УСРР здійснював активну роботу зі встановлення та розвитку зв'язків із аналогічними організаціями зарубіжних країн. Відбувалася організація масових кампаній із захисту більшовицьких виступів, формувалося шефство над політичними в'язнями «капіталістичних країн», допомога політичним емігрантам та їх родинам, взаємообмін делегаціями трудящих, організація виставок, метою

яких було знайомство населення іноземних країн із досягненнями у сферах науки, техніки та культури в СРСР [254, с. 120].

У контексті деяких викривлених більшовиками гуманітарних принципів, на яких у СРСР базувалася діяльність Червоного Хреста, радянська влада для стимулювання революційних антикапіталістичних рухів за кордоном надавала важливого значення класовій інтернаціональній допомозі. Тож відповідно до розробленої апологетами марксизму системи координат компартійний режим намагався скеровувати напрями роботи організації у потрібне для себе русло. Уже у 1923 р. осередки Червоного Хреста УСРР у складі загальносоюзного об'єднання, незважаючи на скрутне матеріальне становище населення України, на прохання Німецького Червоного Хреста були задіяні під час збору коштів серед жителів республіки для голодуючих робітників Рурської області. Того ж року радянський Червоний Хрест надав допомогу населенню Японії, яке зазнало шкоди від повені, а також жителям Туреччини та Ірану – потерпілим від землетрусу [464, с. 109]. Упродовж 1926 – 1927 звітнього року УЧХ для ліквідації наслідків землетрусу у Югославії та Японії надіслав Червоним Хрестам цих країн по 1 тис. крб. [97, с. 5, 38]. Після Нанкінського розстрілу та терору проти робітників Шанхаю у Китаї 1927 р. в якому радянський уряд звинувачував «цивілізованих імперіалістів» Червоні Хрести СРСР розгорнули кампанію матеріальної допомоги дітям і родинам загиблих та пораненим мешканцям Хінської республіки. Не залишився осторонь акції й УЧХ, Центральний комітет якого 1 квітня 1927 року ухвалив закликати усіх своїх членів «взяти участь у справі допомоги сиротам забитих і покалічених руками всесвітніх катів, мирних громадян» [122, с. 2].

«Інтернаціоналістська» тактика застосовувалася у 1925 – 1928 рр. під час підтримки радянською громадськістю потерпілого від неврожаю населення західноукраїнських земель, які знаходились у складі Польщі.

27 липня 1925 р. при товаристві Червоного Хреста УСРР було створено Особливу Комісію при Центральному Комітеті із Допомоги бідному населенню Західної України, який організував збір пожертв для потерпілих.

Комісією було зібрано близько 100 тис. крб., на які було закуплено збіжжя і надіслано в розпорядження Громадського Комітету в Галичині для розподілу серед незаможного селянства, яке постраждало від великих розливів річок [117, с. 4]. Так, наприкінці червня 1925 р. з УСРР до Західної України прибуло 20 вагонів збіжжя. Керівництво УЧХ наприкінці літа 1925 р. вирішило збільшити допомогу жителям Західної України. Для цього було сформовано спеціальну комісію, до якої, окрім співробітників Червоного Хреста, входили члени інших громадських організацій.

7 червня 1926 р. польська прикордонна служба заборонила прийняти 15 вагонів із зерном, яке УЧХ вирішив надіслати населенню Галичини. ТЧХ УСРР змушене було звернутися до Польського Червоного Хреста за допомогою. Заборону на доставку вантажу було відхилено, однак, польська влада попередила радянське керівництво, що у майбутньому більше не вдаватиметься до подібних випадків [268, с. 108].

У 1927 р. українське населення Польщі спіткало чергове лихо – трапилася повінь ще більша, ніж у 1925 р. Наприкінці літа, після тривалих злив, всі річки Східної Галичини вийшли з берегів і замулили землею та камінням земельні ділянки сільського населення 24 південно-підгірських повітів, позбавивши жителів регіону можливості користуватися невеликими клаптиками ланів, які ті засівали [97, с. 5]. Потерпіле населення чекало допомоги з боку підрадянської України. У вересні 1927 р. в столиці УСРР з приводу надання допомоги жителям західноукраїнських земель, яке постраждало від природного лиха, за участю активістів Червоного Хреста відбулося спільне засідання представників різних громадських об'єднань [436, с. 110]. Комітети УЧХ негайно залучили власних членів та інших громадян республіки до кампанії зі збору коштів для українського населення Польщі, яке постраждало від повені у Східній Галичині та змушене було голодувати [456, с. 33].

Керівництво громадських організацій вважало за необхідне не тільки надати фінансову допомогу постраждалим громадянам сусідньої держави, а й долучитися до відновлення їх господарств, вдаючись на практиці до

пропаганди розбудови сільськогосподарського виробництва на колективних засадах. Наляканий такою перспективою, польський уряд несподівано перервав цю роботу. Влада категорично відмовилася приймати збіжжя з території Радянського Союзу. Лише після звернення Червоного Хреста УСРР до МКЧХ і до очільників Польського Червоного Хреста вище керівництво Другої Речі Посполитої неохоче погодилося розподілити певну кількість наданого зерна серед потерпілого населення, давши зрозуміти про недопустимість подібних заходів навіть у разі повторення лиха.

У липні 1928 р. в Парижі відбувся Міжнародний конгрес соціальної допомоги та допомоги материнству й дитинству. В його роботі взяли участь 2500 делегатів від 25 країн, у тому числі від УСРР. Після конгресу її представники на запрошення деяких міжнародних організацій відвідали Женеву. Їхнє прохання до МКЧХ та Міжнародної спілки допомоги дітям порушити перед Польським Червоним Хрестом і польським урядом питання про те, щоб ТЧХ УСРР могло розподілити серед населення Західної України хліб, який зібрали громадські організації радянської України під час кампанії допомоги потерпілим, у Женеві пообіцяли задовольнити. Однак польський уряд й надалі забороняв передавати гуманітарну допомогу голодуючому населенню Західної України [436, с. 118-119]. Оскільки кошти, які вдалося зібрати завдяки добре розрекламованій акції допомоги голодуючим жителям Західної України, не змогли потрапити до рук селян, то вони були вдало використані більшовиками для покращення діяльності прокомуністичних організацій у Галичині [266, с. 84].

Допомога Червоного Хреста України населенню інших країн страждала структурною недостатністю філійної мережі товариства, а відтак вимагала співробітництва з іншими червонохресними організаціями СРСР, що виявлялося у доноруванні УЧХ організацій інших республік під час боротьби з голодом та іншими стихійними лихами.

У 1926 р., УЧХ разом з іншими сегментами радянського Червоного Хреста, що діяли на території союзних республік, активно надавав допомогу

жителям Вірменії, які постраждали від землетрусу. Одразу після отримання звістки про зруйнування Ленінакану та більш як 20 навколишніх селищ УЧХ передав республіці 3 тис. крб., а також продукти для харчування дітей (какао, конденсоване молоко, цукор). Зокрема, Херсонський окружний комітет УЧХ через місцевий Держбанк переказав 585 крб., Харківський та Артемівський осередки Червоного Хреста надали 500 крб., Кременчуцький – 300 крб., Сталінська, Маріупольська окрфілія – 200 крб. Луганська, Волинська та Полтавська – 100 крб. Невдовзі Полтавський окркомітет через місцеву пресу додатково провів збір пожертв серед місцевого населення. Крім того, Житомирський окркомітет з метою збору коштів проводив лекції та добродійні концерти [138, с. 37]. Київський окркомітет УЧХ отримав подяку від Червоного Хреста Вірменії за надіслані сотні комплектів дитячого одягу. Слов'янський комітет УЧХ Артемівської округи 29 січня 1927 р., влаштувавши благодійний вечір, одержав можливість переказати за цільовим призначенням прибуток від організованого заходу в сумі 455 крб. Вірменському Червоному Хресту для подолання наслідків землетрусу в республіці. Одеський окружний комітет утримував своїм коштом 24 біженці постраждалого регіону. Загалом Українське товариство зібрало для допомоги жителям Вірменії 12 тис. крб. Того ж року постраждали від паводку в Білорусії отримали від УЧХ 5 тис. крб. [264, с. 267].

У 1931 р. для подолання наслідків чергового землетрусу у Вірменії УЧХ виділив 100 тис. крб. Тодіж для відновлення господарств Західної Грузії, що постраждали від снігових завалів, СТЧХ і ЧП СРСР виділив 175 тис. крб. УЧХ довелося споряджати санітарні загони, постачати жителям продукти харчування та проводили пошукову і ремонтну роботу.

На початку 30-х років більшовицький режим розпочав посилено залучати Червоний Хрест до участі у міжнародній «червоній» допомозі. Фактично будь-які прояви підтримки закордонного робітництва громадськими організаціями УСРР, поряд із їх безпосередньою метою, мали унаочнити лояльність селянства до зовнішньої політики компартійної верхівки. Так, зібрання

делегатів організованих Червоним Хрестом курсів медичних сестер запасу на Сумщині, засудивши розгін поліцією мітингувальників першотравневих заходів 1929 р. у Німеччині, звернулися до громадян Радянського Союзу із закликом ще тісніше згуртуватись навколо ВКП(б) для подальшої боротьби за комунізм і надати їй підтримку в боротьбі «за міжнародну революцію, за остаточну перемогу над капіталом». Відгуки селянства на міжнародні події, що мали засвідчувати волевиявлення сільської громадськості, пересічно виконували камуфлюючу роль щодо репресій в СРСР – «батьківщини всіх трудящих». Восени 1932 р., коли українське село стояло на порозі голодомору, який забрав життя мільйонів селян, керівництво Червоного Хреста УСРР, не обмовившись і словом про трагічні події в Україні, через свій друкований орган – журнал «Червоний Хрест» – у рубриці «По той бік радянських кордонів» цинічно вболівало за долю китайських селян, розповідаючи про «жахи голодної смерті, людоїдства як результат безжальної податкової системи правлячої в Китаї військової кліки та хазяйнування міжнародного імперіалізму» [266, с. 91].

Виснажливі хлібозаготівлі в Україні з неврожайного 1928 р., які здійснювалися за принципом сталінської продрозкладки, призвели до чергового голоду в окремих південних районах УСРР. У зв'язку з цим знову виникли громадські комітети допомоги голодуючим українським селянам: у Празі на чолі з відомим ученим та педагогом С. Сірополком, а також у Парижі, очолюваний громадським і політичним діячем О. Шульгиним. В архівах збереглося листування між ними з приводу збору коштів. Вони зверталися до національних товариств Червоного Хреста, привертали його увагу до голоду в Україні. Серед активних членів Празького комітету допомоги голодуючим селянам України були: З. Мірна, К. Мацієвич, С. Русова, П. Феденко, С. Сірополко, Д. Чижевський. Діяльність обох комітетів мала гуманітарне та агітаційне спрямування з елементами політичної кампанії.

Зокрема, 7 березня 1929 р. С. Сірополко та З. Мірна передали до президії Чехословацького Червоного Хреста меморандум про голод в Україні. «З огляду на це, – зазначалося в їх заяві, – Комітет хотів би звернутися до відомого своїм щирим співчуттям до слов'янських народів чехословацького громадянства за жертвами на користь страждаючої людності України і тому дозволяє собі просити президію Чехословацького Червоного Хреста, аби вона дала на це згоду. Комітет просить, щоб президія Чехословацького Червоного Хреста дозволила стверджувати в кожному випадку окремі прохання Комітету до фірм і підприємств в Чехословаччині в цій справі з тим, щоб, оскільки президія Чехословацького Червоного Хреста визнає це потрібним, жертви на користь голодних в Україні йшли на адресу Чехословацького Червоного Хреста». Акція членів комітетів допомоги голодуючим селянам країни не знайшла достатньої підтримки серед громадських організацій та урядових кіл європейських країн, хоча голод 1928 – 1929 рр. мав трагічні наслідки і виявився «генеральною репетицією» голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні [253, с. 978-979].

У 1933 р. українська громадськість за межами СРСР, громадські діячі європейських країн неодноразово намагалися привернути увагу керівництва МКЧХ до факту масштабного голоду в Україні, існування якого замовчувалося Кремлем.

14 листопада 1933 р. Український громадянський комітет порятунку України, що діяв у Львові, звернувся до секретаріату МЧХ про організацію допомоги голодуючому населенню радянської України: «Нам відомо, що на початку жовтня норвезький прем'єр-міністр пан Мувінкель як президент Ради Ліги Націй торкнувся з Вами питання про петиції українців з проханням організувати акцію допомоги населенню Радянської України, яка страждає від голоду. Наш делегат, депутат пані Рудинська вчора з Вами поспілкувалася і відразу ж звернулася з цим питанням від нашого імені. З тих пір пройшло багато тижнів, настає зима і вісті, які доходять від наших

співвітчизників з Радянської України, нас дуже турбують. Немає жодних сумнівів, що положення там, як і раніше, катастрофічне, а взимку голод виросте до страхітливих розмірів. Ми з нетерпінням чекаємо звісток про те, що МЧХ вирішив цю справу, що якимось чином довідався до радянського уряду мету акції допомоги і що він прихильно поставився до цього наміру».

Події в Україні викликали занепокоєння у національних товариств Червоного Хреста. У листі від 23 листопада 1933 р. секретар ЛТЧХ Е. Свіфт до секретаря МКЧХ Сідні Х. Брауна словами полковника Бікнелла, заступника голови Американського Червоного Хреста із внутрішніх та міжнародних справ, охарактеризував позицію організації відносно голоду в Україні: «Що стосується голоду, ми чимало чуємо про нього в нашій країні. Особливо стурбовані звісткою про голод росіяни, які живуть в США і мають родичів на Україні. Безсумнівно, вони отримали багато листів з описами голодних смертей і повсюдної розрухи, яка дійшла до крайньої точки. У газетах я читав численні заяви, складені на основі листів з Росії, в яких вищі представники влади стверджують, що ніякого голоду і катастрофи в країні немає і що, якою б не була в поточному році нестача продуктів, вона буде заповнена рясним врожаєм цього літа. З цього ясно видно, що російський уряд не визнає існування голоду і, я впевнений, він буде проти будь-яких спроб з-за кордону переправити в країну допомогу. Тому ми, незважаючи на відомості про катастрофічний брак їжі в Росії, маємо всі ці заяви, які заперечують голод. А Червоний Хрест не може увійти в будь-яку країну без запрошення від її уряду» [92, с. 518-520].

Починаючи з 1933 р. контакти між українською та закордонною червонохресною громадськістю фактично припинилися. З початком голодомору компартійний режим ліквідував існуючі зв'язки УЧХ з місіями МЧХ, які, на відміну від голоду початку 1920-х рр., не допускалися в Україну для надання допомоги постраждалим від лиха [263, с. 123; 36; 37].

Таким чином, упродовж міжвоєнного періоду УЧХ остаточно перетворився на елемент пануючої в СРСР тоталітарної системи, що неабияк

позначилося і на його міжнародній діяльності. На Червоний Хрест покладалося виконання невластивих для цієї організації функцій, які мали приховувати реальний зміст зовнішньої політики більшовицького режиму.

3.2. Зовнішні відносини Червоного Хреста України під час Другої світової війни

Трагічні обставини Другої світової війни різко активізували діяльність Червоного Хреста. Неабияка насиченість військ ворогуючих сторін потужною зброєю визначила широкий фронт робіт для міжнародної організації. Українські землі із самого початку війни у вересні 1939 р. стали ареною протистояння нацистської Німеччини з СРСР. Територія України безпосередньо з червня 1941 р. до жовтня 1944 р. була тереном бойових дій, саме її населення зазнало найбільших втрат під час Другої світової війни.

У вересні – жовтні 1939 р. МКЧХ у своїх листах звернувся до урядів країн, що брали участь у Другій світовій війні, яка щойно розпочалася, де наполягав на необхідності прийняття ними проектів конвенцій, котрі були схвалені Лондонською конференцією 1938 р. [266, с. 103].

Про прагнення Радянського Союзу вирішувати долі військовополонених не зважаючи на міжнародну громадськість засвідчує ігнорування гуманітарних ініціатив з боку МКЧХ. Так, на пропозицію комітету направити до Москви свого делегата у жовтні 1939 р. посол СРСР у Франції Я. З. Суриц відповів так: «Союз Радянських Соціалістичних Республік не підписав конвенцію 1929 року про військовополонених, а значить, її умови для нього необов'язкові. Тому немає підстав вважати, що потрібно направити до Радянського Союзу спеціального представника МКЧХ для врегулювання питань, що впливають зі згаданої конвенції» [211, с.38]. Відмова Радянського Союзу приєднатися до Гаазької та Женевської конвенцій про військовополонених далася в знаки вже в перші місяці Другої світової війни. Численні запити МКЧХ про долю польських військовослужбовців, які

опинилися в радянських таборах для полонених, залишилися без відповіді. Голова МКЧХ М. Губер намагався вирішити проблему їх звільнення за посередництва Німеччини, що була зацікавлена у поверненні до Рейху поляків німецького походження. Але такі спроби були малоефективними, оскільки СРСР і не збирався виконувати двадцяту статтю Гаазької конвенції, згідно з якою після закінчення війни всі військовополонені мали бути відпущені додому незалежно від національної приналежності [266, с. 104].

Війна, яку наприкінці 1939 р. Радянський Союз розпочав із Фінляндією, була позначена відчайдушним опором фінів. В. Молотов звинувачував МКЧХ в ігноруванні фактів «жорстокого поводження» із червоноармійцями на фінській території. Повним провалом завершилися ініціативи МКЧХ по організації обміну списками військовополонених між СРСР і Фінляндією: на п'ятий день війни, 4 грудня 1939 р., голова МКЧХ виявив бажання виступити посередником в обміні інформацією щодо полонених та поранених [301, с.7]. Проте ця пропозиція, як і протест Червоного Хреста Фінляндії проти бомбардувань шпиталів, житлових кварталів і, як наслідок, загибелі цивільного населення, залишились без відповіді [266, с. 104-105].

Ігнорування Радянським Союзом визнання міжнародних конвенцій мало вкрай негативні наслідки. По-перше, радянські військовополонені були фактично кинуті напризволяще, не отримуючи жодної допомоги від свого уряду. Результатом такого нелюдського ставлення виявилась загибель мільйонів солдат і командирів РСЧА в нацистських таборах від голоду та епідемій, а також перехід на сторону фашистів сотень тисяч колишніх червоноармійців, які втратили надію повернутися на батьківщину. По-друге, відмовившись від гуманітарної допомоги з боку МКЧХ, СРСР, який знаходився в умовах надзвичайної економічної напруги, виявився неспроможний забезпечити ворожих військовополонених достатніми нормами харчування і медикаментами, що зумовило високий рівень захворюваності і смертності в таборах НКВС. По-третє, приховування достовірної інформації про чисельність і стан військовополонених в СРСР

і категорична відмова від доступу до таборів НКВС делегатів МКЧХ сприяли виникненню міфу про «жахи російського полону», активно роздмуханого геббельсівської пропагандою [315, с. 29].

У жовтні 1941 р. МКЧХ намагався отримати можливість інспектувати радянські табори для військовополонених. Для цього використовувалося два канали зв'язку: через Шведське Товариство Червоного Хреста і радянського посла в Стокгольмі А. Коллонтай, з одного боку, і К. Бурхарда і радянського посла в Лондоні І. Майського, з іншого, але позитивної відповіді не надійшло. У листі Президенту США Ф. Рузвельту від 14 листопада 1941р. Й. Сталін заявив, що «... з питання про встановлення організаційних форм співпраці між товариствами Червоного Хреста обох наших країн у Радянського уряду немає заперечень ...». Однак і цього разу далі заяви справа не пішла [339, с. 193].

Під час Другої світової війни західні союзники надали значну матеріальну допомогу українським військовим Червоної армії та цивільному населенню УРСР у боротьбі проти нацистських окупантів. Частина допомоги у вигляді продуктів харчування, одягу, ліків та медичного обладнання із США та Великої Британії потрапляла до України через представництва СТЧХ СРСР за сприяння спеціальних місій Американського та Англійського Товариств Червоного Хреста, а також завдяки активній роботі радянського Червоного Хреста у Великій Британії та США. Гуманітарна допомога була використана для боротьби з хворобами, покращення харчування поранених, хворих, людей похилого віку, жінок та дітей [264, с. 111].

У складі Виконкому СТЧХ і ЧП СРСР функціонував іноземний відділ, який мав широкі повноваження та підпорядковувався безпосередньо голові Виконкому. До його складу входило три сектори: закордонних зв'язків та інформації; довідкового бюро у справах військовополонених та примусово переміщених осіб; претензійного сектора зі справами колишніх солдатів американської та канадської армій [67, арк. 72].

Швидке пересування військ нацистської Німеччини по території Радянського Союзу спонукало іноземний відділ Виконкому СТЧХ і ЧП СРСР розробити план дій, який сприяв встановленню контактів із закордонними червонохресними товариствами. Зокрема було налагоджено зв'язок із Американською делегацією Червоного Хреста; встановлено форму обліку та розподілу переданого із-за кордону на адресу Виконкому СТЧХ і ЧП СРСР гуманітарного вантажу; спільно з Народним комісаріатом іноземних справ розроблено директивний лист на адресу посольств СРСР нейтральних та дружніх держав про проведення на їх території кампаній з надання допомоги СРСР за посередництва Червоного Хреста; відновлено роботу зі збору фактів порушень агресором Женевської конвенції [67, арк. 2].

Значну матеріальну допомогу СТЧХ і ЧП СРСР надавали не лише Червоні Хрести США та Великої Британії, а й товариства Австралії, Південної Африки, Палестини, Індії, Чилі, Уругваю, Мексики, Ірану, Китаю. Вантажі, які надходили на адресу РЧХ, розділялись на дві групи: 1) ліки та медичне обладнання, надіслане переважно зі США та Великої Британії; 2) одяг та продукти харчування, які у здебільшого надходили з Аргентини, Австралії, Китаю у вигляді подарунків бійцям Червоної Армії та гуманітарних пакунків населенню, яке постраждало від військових дій [67, арк. 22].

Найбільшу підтримку надавав Британський Червоний Хрест. У 1941 р. ним було виділено 75 тис. фунтів стерлінгів. У жовтні було утворено Фонд допомоги Росії Британського товариства Червоного Хреста, який очолювала К. Черчилль. Лише протягом перших трьох місяців діяльності комітет сформував фонд у 400 тис. фунтів стерлінгів. Крім того, британська громадськість пожертвувала ще 14,5 млн. фунтів стерлінгів [266, с. 111-112].

Перші вантажі, надіслані Фондом допомоги Росії, надійшли вже у жовтні 1941 року. Упродовж наступних 11 місяців (тобто до вересня 1942 р.) фондом відправив до СРСР вантажів приблизно на 1 млн. 850 тис. фунтів стерлінгів: десятки тонн медичних препаратів, кілька партій

мобільних рентгенівських (змонтованих на автомобілях) агрегатів, а також портативних рентгенівських установок (спеціально сконструйованих і вироблених для потреб Червоної армії); машини «швидкої допомоги» і найрізноманітніші медичні інструменти. Так, тільки скальпелів було відправлено 160 тис. штук, хірургічних ножиць – 60 тис., хірургічних рукавичок – 430 тис. пар. Для потреб цивільного населення було відправлено 530 тис. вовняних ковдр і 50 тис. дитячих пальт. Крім того, радянська сторона надсилала светри, кардигани, шарфи, теплі шкарпетки, рукавички тощо.

На початку травня 1944 р. фонд нараховував 5 млн. фунтів стерлінгів, а у жовтні становив 6 млн. На цей час Британським Червоним Хрестом було надіслано з різноманітним вантажем до Радянського Союзу більш як 30 партій допомоги: медичне устаткування для госпіталів, лікувальна апаратура, зокрема, понад 600 рентгенівських апаратів, білизну тощо. Тоді ж СТЧХ і ЧП СРСР попросив британську сторону допомогти налагодити в СРСР виробництво протезів для інвалідів війни. І це теж було зроблено.

Всього ж упродовж своєї роботи (1941 – 1948 рр.) Фонд допомоги Росії здійснив поставки в СРСР на суму приблизно 8 млн. фунтів стерлінгів. Було надіслано 176 875 пакунків загальною вагою 15 383 тис. т. Найбільший обсяг вантажів (майже 12 тис. тонн) припав на 1943 – 1944 рр. З самого початку до роботи було вирішено підключити Міністерство постачання Великобританії, яке розміщувало замовлення і оплачувало їх, переводячи підприємствам одержувані від фонду гроші через свої банківські рахунки. Підключення урядової структури відбулося з огляду на постійно зростаючий обсяг вантажів. Радянська сторона просила таку кількість продукції, що багаторазово перевищувала річні можливості випуску відповідних виробів британської медичної промисловості. Наприклад, кокаїну і новокаїну радянська сторона запросила відразу стільки, скільки британська фармацевтика в довоєнний час випускала протягом трьох років. На певні

види хірургічних інструментів попит перевищував річні виробничі можливості промисловості в десятки разів [473].

Також у міжнародній допомозі Великої Британії взяли участь кілька англійських громадських організацій: Національна Рада Праці, Об'єднаний комітет допомоги Росії, федерації шахтарів, англо-радянський медичний комітет та комітети допомоги СРСР, які розгорнули власну діяльність в окремих містах. Так, для прикладу, Об'єднаний комітет допомоги Росії на чолі з доктором Джонсоном зібрав у фонд допомоги Росії близько півмільйона фунтів стерлінгів. Національна Рада Праці спромоглася накопичити 700 тис. фунтів стерлінгів на придбання спальних мішків, ковдр, тканини для пошиття одягу, а також санітарних автомобілів [67, арк.1].

У 1945 р. голова Фонду допомоги Росії К. Черчилль відвідала СРСР з метою з'ясування становища англійських військовополонених, які перебували після їх звільнення радянськими солдатами із німецьких концтаборів у таборах переміщених осіб. Під час свого візиту очільниця благодійної організації відвідала південь України та Крим, була в багатьох військових госпіталях, де зустрічалась з пораненими. Тоді ж К. Черчилль за активну участь у збиранні матеріальної допомоги для СРСР отримала орден Трудового Червоного Прапора [473].

У липні 1941 р. група бізнесменів, промисловців, громадських та політичних діячів на неофіційній зустрічі в Нью-Йорку заснувала Тимчасовий комітет медичної допомоги Росії. Уряд США затвердив план роботи комітету, а президент Американського Червоного Хреста Н. Х. Девіс з цього приводу наголосив, що створення організації було не лише бажаним, а й необхідним. Упродовж перших місяців війни виявилось, що, окрім медичної допомоги, Радянський Союз потребує масового надходження гуманітарних вантажів, у зв'язку з чим керівництво Тимчасового комітету прийняло рішення про створення нової громадської організації, яка б виконала це завдання.

12 вересня 1941 р. Президентська рада з контролю за організацією військової допомоги офіційно зареєструвала американське товариство допомоги Росії, яке отримало назву Комітет «Допомога Росії у війні». Розподіляла отримані вантажі спеціальна комісія, до складу якої поряд із представниками військово-медичної служби і співробітниками комісаріатів охорони здоров'я та освіти входили активісти СТЧХ і ЧП СРСР [214, с. 85].

Комітет «Допомога Росії у війні» створив розгалужену мережу філіалів та відділів практично у кожному штаті США. Відділи комітету з усієї країни розпочали отримувати сотні тисяч доларів приватних благодійницьких внесків. У 1943 р. відчутну підтримку комітет отримав від найбільших профспілкових об'єднань США – Конгресу виробничих профспілок та Американської федерації праці (АФП). Ф. Меррей закликав членів своєї організації допомогти радянському народу ефективно працювати та вести боротьбу з ворогом. Відділ Конгресу виробничих профспілок штату Пенсільванія зібрав 155 тис. доларів. Голова Американської федерації праці У. Грін у листі до Е. Картера також висловив бажання підтримати комітет та повідомив, що профспілки Детройту зобов'язалися зібрати більш як 300 тис. доларів. Службовці штату Вермонт перерахували 100 тис. доларів, а Пенсільванія – 155 тис. доларів. Спілка хутровиків та шкіряників збрала близько 2 млн. доларів, профспілка робітників швейної промисловості – 20 тис. доларів. Частка зібраних робітниками Америки коштів становила 80% від загального обсягу грошей, що надійшли на рахунок комітету [326, с. 200].

Товариство Червоного Хреста США виділило близько 75 млн. доларів. Перший гуманітарний вантаж ТЧХ США був надісланий восени 1941 р. Це поставки інсуліну, протигангреної вакцини, бинтів та лікарських халатів [64, арк. 46]. На 1 серпня 1942 р. Американський Червоний Хрест отримав для цих потреб 801 млн. доларів. Весною 1943 р., також надіслав союзній організації СРСР близько 200 т сухого молока [71, арк. 4, 60].

29 листопада 1943 р. директор американської місії Червоного Хреста в СРСР Хобелл надіслав проникливого листа директору Американського

Червоного Хреста Н. Х. Девісу, в якому пропонував обладнати 80 лікарень в СРСР – так, щоб кожне велике американське місто подарувало лікарню одному з радянських міст: «... відділ Червоного Хреста в Чикаго зобов'язується обладнати лікарню у Харкові, тоді залишиться ще чимало міст у США, як, наприклад, Філадельфія, Бостон, Балтімор, Міннеаполіс – Сент-Поль (вони можуть взяти спільне зобов'язання), Буффало, Рочестер, Нью-Йорк, а Рочестер і Міннесота – батьківщина братів Мейос, радітимуть від того від думки, що в одному з українських міст існуватиме медичний заклад, який називатиметься «Лікарня Рочестер-Міннесотського відділення Американського Червоного Хреста». Я впевнений, якщо цей план буде затверджено, усі лікарні носитимуть назви відділів Американського Червоного Хреста, які їх обладнають... Пане голово, я наполегливо рекомендую взяти зобов'язання по цьому проекту, оскільки ми це, мабуть, зобов'язані та зможемо зробити».

22 березня 1944 р. відбулася зустріч голови ЦК СТЧХ і ЧП із заступником Хобелла – Едуардом Шерком. У зв'язку з питанням про 100 тис. лікарняних ліжок Шерк повідомив: «Пропозиція Хобелла щодо надання широкомасштабної допомоги Вам у справі відновлення зруйнованих медичних закладів досить детально обговорював Червоний Хрест. Дійшли до висновку, що така програма виходить за межі можливостей Червоного Хреста і має бути частиною роботи Адміністрації допомоги та відновлення Об'єднаних Націй».

Незважаючи на це, обіцяне Червоним Хрестом США медичне обладнання та госпітальне майно для оснащення десяти лікарень по 500 ліжок було надане медичним закладам звільнених міст України, зокрема Києва, Харкова, Севастополя та Сімферополя [445, с. 47].

Канадський Червоний Хрест зібрав більше 1,5 млн. доларів і надіслав до СРСР близько 100 тис. простирادل, 130 тис. наволочок, 50 тис. халатів, 4 тис. військових палаток, 1 тис. військових ліжок та ін. Південно-Африканський

комітет допомоги Росії зібрав 10 тис. фунтів стерлінгів і відправив до СРСР продуктів харчування та ліків на суму 430 тис. фунтів стерлінгів [63, арк. 1].

Аргентинському Червоному Хресту вдалося зібрати 0,5 млн. доларів та надіслати до СРСР сім партій вантажу з продуктами харчування та ліками. Крім того, допомогу СРСР надала аргентинська Жіноча хунта перемоги, Демократична комісія та різні професійні спілки [64, арк.46]. Від громадських організації Аргентини та Уругваю СРСР отримав теплий одяг та взуття, які були передані українським районам, щойно звільненим від нацистських окупантів [79, арк. 45].

Загалом упродовж 1941 – 1944 рр. МЧХ надав допомогу на суму близько 68 млн. доларів. У 1941 р. було завезено вантажу на 1 тис. т вартістю 1 млн. доларів; 1942 р. – 8,5 тис. т вартістю 11,1 млн. доларів; 1943 року – 21,8 тис. т вартістю 27,7 млн. доларів; у 1944 р. – 15,6 тис. т вартістю 28,1 млн. доларів. Таким чином, всього надійшло майже 50 тис. т вантажу [63, арк. 10]. На території звільнених від німецьких військ окремих регіонів України відновлювали діяльність комітети ТЧХ УРСР, які за посередництва СТЧХ і ЧП СРСР отримували надіслану з-за кордону допомогу з метою її перерозподілу серед місцевих жителів [47].

За складних умов війни допомога закордонних червонохресних організацій мала важливе значення для СРСР у цілому та України зокрема. За посередництва радянського Червоного Хреста від західних союзників населення країни отримувало велику кількість продукції, необхідної для продовження боротьби з нацистською Німеччиною.

Як бачимо, товари для СРСР за посередництва радянського Червоного Хреста надходили від громадських організацій та приватних осіб у вигляді подарунків. Зв'язки з приводу їх отримання встановлювалися з перерахованими вище філантропічними організаціями на основі спеціальних угод.

При угоді на базисі «фоб» до обов'язків відправника входила доставка вантажу в порт та завантаження на корабель, який надавався отримувачем.

А при угоді на базисі «сиф» в обов'язки відправника входило доставка необхідної продукції в порт, її завантаження і страхування від морських та військових ризиків.

Основним документом морського транспортування був коносамент, який видавався кораблем на підтвердження прийняття ним вантажу для доставки в порт призначення. Коносамент був основним необхідним документом, для розрахунку за відправлений товар. Він виписувався в двох чи кількох оригіналах, на яких ставилась особлива печатка: «перший оригінал» та «другий оригінал».

Виготовлення кількох оригіналів було викликане особливими умовами перевезення: один оригінал направлявся в банк для розрахунку, другий для капітанської пошти, третій – покупцеві, на випадок втрати капітанської пошти. Крім коносамента до відправних документів відносяться: фактура (рахунок) продавця, детальна специфікація товару, страховий сертифікат [427, с. 132].

У Радянському Союзі, як під час війни, так і після неї, реальні розміри державної союзницької допомоги, певні види якої іноді розподілялися за посередництва СТЧХ і ЧП СРСР, замовчували. Вже на третій день після нападу Німеччини на СРСР – 24 червня 1941 р. – Президент США Ф. Рузвельт на прес-конференції заявив про готовність США надати допомогу СРСР. Першої угоди про поставки до СРСР було досягнуто у лютому 1942 р., коли на нього поширено чинність закону про ленд-ліз. 11 червня 1942 р. була укладена «Угода між урядами СРСР і США про принципи, застосовані до взаємної допомоги у веденні війни проти агресії». Другий (Вашингтонський) Протокол, підписаний заднім числом 6 жовтня 1942 р., зафіксував не лише колишні обсяги запитів СРСР, а й значне їх збільшення. Крім того, 8 вересня 1942 р. Радянський Союз уклав угоду про кредит з Канадою (так звану пшеничну угоду). У Третьому (Лондонському) Протоколі продовольчі поставки з липня 1943 р. до липня 1944 р. значно збільшилися, переважаючи метали і навіть окремі види озброєнь.

При цьому перевагу надавали продуктам, які мали великий вміст білків і жирів [259, с. 187].

Окремо слід виділити ще одну українську організацію Червоного Хреста. Під час визвольних змагань 1917 – 1921 рр., як уже було згадано, розгорнув діяльність Український Червоний Хрест. Проте після короткого існування УНР його, як «буржуазну організацію», було розформовано. Водночас Український Червоний Хрест більше не міг визнаватись МКЧХ і рештою червонохресних організацій світу. Він змушений був діяти під іншими організаційно-правовими формами. З нападом нацистської Німеччини на СРСР, здавалося, з'явилася можливість відновити його діяльність на зайнятих німцями територіях. Наприкінці червня 1941 р. відділ було створено у Львові. Його головою став Л. Курчаба, після його арешту організацію очолила Г. Біленька-Врецьона, а потім – Т. Воробець. Пізніше діяльність Українського Червоного Хреста було поширено на Волинь, а у вересні розпочав свою роботу відділ у Києві, який очолив Ф. Богатирчук. Основним завданням названих відділів упродовж 1941 – 1942 рр. стала допомога роззброєним солдатам Червоної армії, що перебували у німецьких таборах для військовополонених.

Активістам Українського Червоного Хреста довелося рятувати цих поранених та хворих. Ошалілі від перших успіхів гітлерівці вважали, що полонені – це кадри майбутнього спротиву режиму «нового порядку», і, розміщуючи їх в таборах під відкритим небом, морили голодом, холодом, інфекційними хворобами. Представники Українського Червоного Хреста зробили нелегальні фото, що вказували на знущання німців над полоненими у таборах [266, с. 112, 115]. Про фашистські звірства усіма доступними в ті часи засобами, були повідомлені МКЧХ та світова громадськість, що вплинуло на німців, які дозволили Українському Червоному Хресту передавати військовополоненим продукти харчування. Одразу Український Червоний Хрест звернувся до населення із закликом: «Всі рятуймо полонених братів та допоможемо їм повернутися до рідних домівок!».

Це гасло підтримала греко-католицька церква на чолі з митрополитом А. Шептицьким. Організація цієї допомоги відбувалася наступним чином: з пожертв населення виготовлялися стандартні п'ятикілограмові пакунки, які містили якісні харчові продукти за встановленим Українським Червоним Хрестом зразком. Зібрані пакунки доставлялися до Львова, звідки розподілялися між таборами, що знаходилися на території України [309, с. 47].

Слід наголосити, що, встановлюючи новий порядок на підкореній території, німецьке військово-політичне керівництво знало про бажання західноукраїнців бути вільними й самостійними і не спостерігало фактів опору галицького населення ліквідації радянського ладу. Внаслідок цього окупаційна влада згодом розпочала звільнення українських полонених із таборів. Наприкінці вересня 1941 р. активісти Українського Червоного Хреста були вражені неочікуваною звісткою про початок звільнення з-під варти полонених, якщо ті могли довести, що вони – українці. Німці, побоюючись розповсюдження інфекційних хвороб, заборонили використання залізничного транспорту, тому переміщення звільнених осіб до Львова довелось здійснювати пішими етапами. Необхідно було створити пункти для зупинки, харчування та перепочинку. Тих знесилених, які падали в дорозі, навколишні селяни довозили до найближчих відділків Червоного Хреста. Оскільки німці звільняли тільки українців, на Українській Червоний Хрест лягла нелегка робота: знайти, де і в яких саме таборах знаходяться співвітчизники. Згодом ця проблема була вирішена і українські військовополонені почали повертатися додому.

Водночас для звільнення полонених співробітники мали наполегливо працювати з німецьким командуванням, зокрема, з генералом Фейхтмаєром. [266, с.114-115] Ведучи переговори з головнокомандувачем, українська сторона висунула вагомі аргументи, серед яких було названо потребу у чоловічій силі для належного виконання сільськогосподарських робіт. Результатом переговорів стала зустріч з генералом Кітцінгером, який визнав

важливість вимог української сторони. Невдовзі після розмови 29 лютого 1942 р. генералові Фейхтмаєрові було передано листа, в якому містилося прохання видати розпорядження по таборах відповідно до обіцянки Кітцінгера. Однак позитивної відповіді від нього не надійшло [309, с. 54].

У зв'язку із невдачами на Східному фронті та новою окупаційною доктриною, звільнення військовополонених невдовзі припинилося і відновити їх Червоний Хрест не міг. Тому, дізнавшись, що військовополонені у таборах залишені на вірну смерть (їх зовсім не годували, не відділяли хворих від здорових) Український Червоний Хрест знову почав вимагати у німецького військового керівництва дозвіл на харчову допомогу в'язням. Тимчасово це прохання було задоволене і активісти товариства почали готувати полоненим передачі. Допомогу їм надавало місцеве населення, особливо селяни, які привозили з навколишніх сіл продукти харчування [266, с. 113-114].

Український Червоний Хрест надавав також допомогу потерпілим від більшовицьких репресій, а з весни 1942 р., по можливості, допомагав харчами, речами українським націоналістам, які опинилися в тюрмах, після наступу німців на український рух. Взимку 1941 – 1942 рр. полтавський Червоний Хрест зумів домогтися звільнення скалічених і хворих українських полонених, які мали місцевих родичів. Деяких здорових в'язнів, які були українцями і яких організація вважала «цінними і вартими рятунку», також звільнили з таборів. Військовополонених з вищою освітою не дозволялося відпускати, навіть українців, однак, двоє німецьких лікарів, які працювали з військовополоненими, нехтували цим правилом. Заборона на звільнення в'язнів, видана в листопаді 1941 р., лише поклала початок напівтаємному «викупуванню» полонених. Червоний Хрест контактував із зацікавленими родинами, пригадує голова товариства В'юн, і «досить багато з них, зокрема селян, що мали певні збереження, змогли викупити з німецької неволі своїх синів, братів, батьків» та ін. [239, с. 130].

Активною діяльністю УЧХ, як і плідним функціонуванням більшості українських національних організацій, вище німецьке керівництво в Україні цікавилось із самого початку. Командування рейхсверу спершу помірковано ставилося до створення відділів УЧХ, проте не поспішало визнавати громадське об'єднання на офіційному рівні. Після того як територія України опинилася під контролем окупаційної адміністрації, гестапо розпочало наполягати на згортанні червонохресної діяльності українських патріотів. Погрожуючи арештами та смертною карою, окупаційна влада вдалася до відкритого терору проти активістів організації. Так, у серпні 1941 р. було ув'язнено Л. Курчабу, а через пів року Ф. Богатирчука. Товариство вимушено припинило діяльність і на Волині. Німці пропонували включити установу до складу Українського Крайового Комітету під назвою Краєвої Комісії Допомоги полоненим. На території Рейхкомісаріату «Україна» окупанти теж очікували від активістів УЧХ заміни назви організації на Український Допомоговий Комітет [400, с. 8-10].

Новий УЧХ проіснував короткий час. На початку 1942 р. по всій окупованій території його осередки було знищено. Проте ще упродовж кількох місяців УЧХ виконував притаманні для організації завдання під іншими назвами, або, входили до складу інших громадських благодійних об'єднань типу «Крайової комісії допомоги полоненим».

Єдиним місцем, де вільно і під своєю назвою УЧХ міг проводити роботу, надалі залишались загони УПА та контрольовані ними райони. Першою головою підпільного УЧХ у 1943 р. стала К. Зарицька, а пізніше керівництво перейшло до Г. Дідик [266, с. 115-116].

Про діяльність Українського Червоного Хреста під час Другої світової війни було добре відомо МКЧХ. Одразу після закінчення війни в Німеччині почали створювати табори для переміщених осіб і там, де були українські лікарі, почали виникати лікувальні пункти та амбулаторії, в яких медичну допомогу отримували хворі співвітчизники. На цій базі у Мюнхені було відкрито Український Червоний Хрест з поліклінікою. Але окупаційна

американська адміністрація не бажала затверджувати статут новоствореного товариства, тому воно змінило назву на Українське Медично-санітарне об'єднання, що продовжувало допомагати українцям, які вирішили залишитися в Німеччині або ж в інших країнах Західної Європи. Ініціатором створення організації був Т. Воробець, справу якого підтримали Б. Андрієвський, В. Плющ, Я. Воевідка, М. Міщенко, Р. Осінчук. Об'єднання було засноване під час першого професійно-наукового з'їзду у Карлсфельді навесні 1946 р. [309, с. 60-61].

Під час Другої світової війни Україна стала об'єктом міжнародної гуманітарної місії Червоного Хреста та інших, тісно пов'язаних з цим благодійницьким рухом, зарубіжних організацій. За посередництва СТЧХ і ЧП СРСР Червоний Хрест України розподіляв серед населення республіки надіслані з-за кордону гуманітарні вантажі. Одночасно на тій частині території України, де був встановлений окупаційний нацистський режим, розгорнув діяльність незалежний Український Хрест. Задля надання допомоги тисячам українських військовополонених та звільнення їх з-під варти товариство змушене було встановити зв'язок з німецькою адміністрацією, який, проте, тривав не довго.

3.3. Червоний Хрест УРСР у контексті міжнародного червонохресного руху (друга половина 1940-х – початок 1990-х рр.)

Тяжким повоєнним завданням для більшовицького режиму стала організація повернення на батьківщину осіб, що примусово потрапили на територію Німеччини упродовж Другої світової війни. Важливу роль у цьому процесі було відведено Червоному Хресту України. Активність вітчизняного товариства обумовив той факт, що більшість репатріантів були українцями. З метою їх повернення було утворено Бюро з розшуку радянських та іноземних громадян при Виконавчому комітеті СТЧХ і ЧП СРСР [423, с. 21].

У вересні 1947 р. на регіональній європейській конференції товариств Червоного Хреста радянська делегація вимагала від представників Червоного Хреста США та Червоного Хреста Великої Британії припинити втручання національних організацій у внутрішні справи країн Центральної Європи. Надалі гуманітарна допомога мала розподілятися виключно червонохресними товариствами країни-отримувача, контроль з боку організацій, які надсилали вантажі, виключався. Таким чином було здійснено черговий необміркований крок у напрямку насування «залізної завіси» над регіоном, де після перемоги над Німеччиною продовжували перебувати радянські війська [343, с. 47].

По закінченні Другої світової війни радянське керівництво використовувало Червоний Хрест з пропагандистською метою, для «захисту миру» та у зв'язку з цим намагалось нав'язати міжнародній організації не притаманні їй політичні функції. Захист миру в світі у радянському розумінні означав заборону ядерної зброї масового ураження, якою СРСР або ще не володів, або ж значно поступався США.

У травні 1957 р. була опублікована заява Виконкому СТЧХ і ЧП СРСР про підтримку рішення Бюро Всесвітньої Ради Миру розпочати міжнародну кампанію за припинення використання ядерної зброї. Це було здійснено на підтримку резолюції Червоного Хреста Японії про небезпеку продовження розробки нових видів ядерної зброї [266, с. 118]. На 76-й сесії Виконавчого Комітету Ліги у Женеві, на прохання делегації радянського Червоного Хреста, знову обговорювалося питання участі усіх товариств Червоного Хреста в кампанії за припинення випробування зброї масового знищення [188, с. 20].

За наполегливим проханням Виконкому СТЧХ і ЧП СРСР представники ЛТЧХ брали участь у Всесвітній асамблеї миротворчих сил «За мир та життя – проти ядерної війни», яка відбулася у 1983 р. в Празі, та III Конгресі авторитетної міжнародної організації «Лікарі світу проти ядерної війни» у Нідерландах [406, с. 19].

Важливим етапом міжнародної червонохресної діяльності УТЧХ стала участь делегації УРСР у виробленні та підписанні Женевських конвенцій 1949 р. Нові повоєнні реалії вимагали вдосконалення юридичного поля захисту військовополонених та цивільних жертв військових конфліктів [343, с. 40-41].

1946 р. на попередній конференції представників національних товариств Червоного Хреста в Женеві, а потім на нараді урядових експертів у квітні 1947 р. було розглянуто новий проект конвенції. Зазначений проект базувався на рішеннях XVI Міжнародної конференції Червоного Хреста, яка відбулася за рік до початку Другої світової війни у Лондоні. Комісія національних Товариств з вивчення конвенцій у вересні 1947 р. затвердила цей проект та вирішила за потрібне підготувати проекти двох конвенцій – про захист поранених і хворих у сухопутній війні та про захист поранених, хворих та осіб, які потрапили у корабельну аварію під час військових дій на морі.

XVII Міжнародна конференція Червоного Хреста підтримала подані до її розгляду проекти конвенцій та прийняла рішення провести Дипломатичну конференцію для їх остаточного затвердження [199, с.50-51]. Робота скликаної конференції за участі делегацій 56 держав з 21 липня до 12 серпня 1949 р. проходила в Женеві та завершилася виробленням чотирьох нових конвенцій. Конференція мала переглянути Женевську Конвенцію 1929 р. про військовополонених та Гаазьку Конвенцію 1907 р. про використання у війні на морі початку Женевської Конвенції 1906 р. На конференції також мали розробити нову Конвенцію про захист цивільного населення під час війни. Проекти текстів конвенції були підготовлені МКЧХ.

Делегація СРСР, у якій помітна роль належала представникам УРСР поряд з БРСР вимагала додати до проекту конвенції кілька важливих положень [422, с.22]. Зокрема представники української делегації наполягали на забороні «голодної блокади» для окремих груп населення (старих, вагітних жінок, дітей). Як засіб вирішення проблеми було запропоновано

пропуск харчових передач для останніх, але, оскільки така пропозиція не передбачала контролю за їх використанням, то її відхилили. Заблоковано було й інші пропозиції, підтримані українською делегацією: про заборону застосування в можливій новій війні бактеріологічної, хімічної та ядерної зброї, спрямованої на масове знищення як такої, що не відповідає елементарним принципам міжнародного права, а також про зобов'язання всіх урядів негайно укласти Конвенцію про заборону ядерної зброї. Всі ці пропозиції були відхилені, бо стосувались іншої проблематики – переговорів із роззброєння.

Врешті-решт після тривалого обговорення було укладено чотири Конвенції: «Конвенцію про поліпшення долі поранених та хворих в діючих арміях», «Конвенцію про покращення долі поранених, хворих та осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі», «Конвенцію про статус військовополонених», «Конвенцію про захист цивільного населення під час війни» [266, с. 120, 121].

Важливим досягненням, зокрема, й української делегації, було включення до конвенцій пунктів, якими передбачалось застосування їх положень до поранених, хворих, військовополонених та цивільного населення на окупованій території без дискримінації за расовою, статевою, релігійною, політичною чи майновою ознаками. Вперше правовий захист був розповсюджений на партизанів, членів руху опору, національно-визвольних рухів. Конвенції містять положення, які зобов'язують їх учасників застосовувати під час громадянських та колоніальних військових конфліктів засадничі гуманні принципи цих документів [199, с. 51].

Проте через посилення міжнародної напруги на початку 50-х років поширення дії конвенцій на територію України застигло у повітрі. Лише у квітні 1954 р. Верховна Рада СРСР спромоглася їх ратифікувати [367, с. 30-31].

Упродовж 1974 – 1977 рр. на Дипломатичній конференції з підтвердження та розвитку міжнародного гуманітарного права українська

делегация взяла участь в опрацюванні текстів двох Протоколів, які доповнювали Женевські конвенції 1949 р. У першому з них йшлося про захист жертв міжнародних військових конфліктів, а інший містив положення про захист потерпілих від внутрішньодержавних збройних конфліктів. Протоколами гарантувалось надання особливого захисту вагітним і матерям з малолітніми дітьми й забороняли напад на цивільне населення та невійськові об'єкти, до яких було прирівняно табори біженців [199, с. 52].

У 1946 р. Генеральною Асамблеєю ООН було засновано Дитячий Фонд (ЮНІСЕФ) з метою надання допомоги дітям та підліткам, які постраждали внаслідок військової агресії. У 1955 р. радянський Червоний Хрест виявив бажання здійснювати внески від імені СРСР, БРСР та УРСР до Дитячого Фонду ООН. Того самого року уряди СРСР, БРСР та УРСР визначили суму власних внесків і домовилися з керівництвом ЮНІСЕФ, що вони сплачуватимуться в радянських карбованцях шляхом зарахування на спеціальний рахунок Дитячого Фонду в Держбанку СРСР. На суму цих внесків Фонд отримав змогу купувати на території СРСР необхідні товари. Упродовж 1955 – 1964 рр. Виконком СТЧХ і ЧП СРСР реалізовував радянські внески шляхом поставок Дитячому Фонду різноманітних видів товарів [218, с. 22-23].

За умов холодної війни радянські Червоні Хрести активно включилися в кампанію «антиімперіалістичної» пропаганди. Західні товариства звинувачувалися в тому, що їхні «... філантропи шлють людям, котрі потребують продуктів харчування, одягу й медикаментів – зубну пасту, помаду та рум'яна, або ж небезпечні для життя продукти харчування». МЧХ зображувався не інакше як «союзник агресорів» [266, с. 123].

Представники місцевих осередків Червоного Хреста України, які кожних чотири роки приїздили до Києва на встановлені статутом організації збори, традиційно давали оцінку діям урядів різних держав. Вона мала залежати від поточної зовнішньої політики СРСР. Так, учасники X з'їзду ТЧХ УРСР, що відбувся 22 – 23 березня 1967 р. засудили «злочинну агресію

американської воячини у В'єтнамі» і заявили, що «товариство надавало і надалі надаватиме всебічну матеріальну і моральну допомогу героїчному в'єтнамському народові, який бореться за честь, свободу і незалежність своєї батьківщини» [102, с. 5]. 15 квітня 1971 р. в Києві відбувся XI з'їзд ТЧХ УРСР. Учасників з'їзду обурювали «варварські дії американського агресора» на Близькому Сході, у В'єтнамі, Камбоджі та Лаосі. З'їзд ТЧХ УРСР рішуче заявив про свою вимогу негайно припинити злочинну агресію, що її чинили «імперіалісти» в багатьох країнах світу та у зв'язку із цим засудив расову дискримінацію, яка принижує права і цінність людини [85, с. 7-8].

Вагомою функцією Червоного Хреста після війни стало виконання завдань ліквідованого наприкінці 1948 р. МОДРу щодо патронування політемігрантів та їх сімей, яких в СРСР нараховувались десятки тисяч. Пов'язані із цим зобов'язання УТЧХ чітко відображались у статуті організації: «Діяльність Товариства Червоного Хреста Української РСР безпосередньо і через організації, які воно об'єднує, проводить такі заходи: сприяє іноземним громадянам, які одержали право притулку в СРСР, у працевлаштуванні, одержанні кваліфікації і у разі необхідності надає матеріальну та іншу допомогу» [115, с. 6].

На 1956 – 1959 рр. припала хвиля масової репатріації іспанців, яких разом із греками та курдами відправляли пароплавами з Одеси. При цьому сам процес був перетворений на святкову церемонію з мітингами солідарності. У 1956 р. червонохресні організації забезпечили виїзд першої партії іспанців у кількості 1 823 осіб. Друга група чисельністю 796 осіб була відправлена у 1957 р. З 1956 р. до 1959 р. за допомогою радянського Червоного Хреста до Іспанії виїхало 2711 осіб: 1726 іспанців, 182 громадянки Радянського Союзу, які перебували в шлюбі з іспанцями, та 803 дитини. Комітети товариств Червоного Хреста опікувався оформленням виїзних документів, вирішували проблеми транспортування, забезпечували переміщення іспанців та представників інших національностей до пунктів збору, забезпечували розміщення та харчування, потребуючим надавали

медичну допомогу та матеріальну підтримку, вирішували інші, інколи непередбачувані питання. Продовжувалася репатріація політемігрантів до інших країн. Упродовж чотирьох років Радянський Союз залишило більш як 2 800 осіб, зокрема, до Югославії виїхало – 628, Греції – 1 179, Іраку – 456, НДР – 367, Польщі – 203, КНР – 74, Угорщини – 55. Після закінчення доби «відлиги» радянський уряд до подібних акцій вже не вдавався.

Евакуація в роки Великої Вітчизняної війни багатьох підприємств, закладів на схід Радянського Союзу розкидало працюючих у них іспанців по віддалених регіонах країни. Вони залишилися відірваними від іспанських колективів, втратили можливість спілкування із співвітчизниками, які мешкали у кількох містах України. У 1967 р. Червоний Хрест допоміг 20 сім'ям переселитися до Києва, Дніпропетровська, Харкова, Одеси, Запоріжжя та Кривого Рогу. Місцеві осередки ТЧХ УРСР допомогли їм влаштуватися на роботу та отримати житло [256, с. 30, 32].

Політемігранти та інші особи, прирівняні до цього статусу, які перебували в межах УРСР, з огляду на непоодинокі випадки скрутного становища, неодноразово зверталися до ТЧХ з клопотаннями про надання як одноразової так і довгострокової матеріальної допомоги. На засіданні президії ЦК ТЧХ УРСР, яка відбулася 24 березня 1967 р. розглядалося прохання Дніпропетровського обкому Червоного Хреста про встановлення додаткової соціальної допомоги політемігрантці Лері Ортіс Мілагрі, 1916 р. народження, яка переїхала до СРСР у 1938 р. У зв'язку із періодичними захворюваннями чоловіка і дітей, необхідністю постійного догляду за ними та потребою посиленого харчування, а також за відсутності можливості збільшення розміру пенсії внаслідок браку трудового стажу, члени президії погодилися встановити громадянці додаткову щомісячну виплату у розмірі 31 крб. [13]. На розширеному засіданні президії ЦК ТЧХ УРСР 19 жовтня 1967 р. було розглянуто прохання Чернігівського обкому Червоного Хреста про збільшення пенсії до 16 крб. 34 коп., прирівняній до статусу

політемігрантки громадянці Крусс Лаурентіс. Тожі розглядалось прохання Київського обкому Червоного Хреста про надання санкурортної путівки Гонсалес Естер. Оскільки у розпорядженні ЦК ТЧХ УРСР путівок не було, організація вирішила надати для оздоровлення громадянки 80 крб. [14, арк. 56].

Упродовж другої половини 70-х років Запорізький обласний комітет Червоного Хреста опікувався питанням становища дітей чілійських політичних емігрантів. Обласним товариством Червоного Хреста була проведена значна робота щодо влаштування дітей емігрантів до шкіл та вищих навчальних закладів, забезпечення їх стипендіями та допомога для вивчення ними російської мови. Разом з тим товариство зобов'язувалося контролювати стан сімейного виховання неповнолітніх членів суспільства, адже батьки не завжди переймалися успішністю та поведженням дітей у навчальних закладах [16, арк. 106].

Після закінчення у 1978 р. Київського інституту цивільної авіації члену організації Демократичного Фронту визволення Палестини Ель-Шанти Вісаму, який чекав рішення щодо призначення стипендії Радянського комітету солідарності країн Азії та Африки для проходження стажування в СРСР, товариством Червоного Хреста було вирішено надати матеріальну допомогу у розмірі 20 крб. [17, арк. 133].

У 1990 р. сорокалітній афганець без громадянства Каукаба, який тимчасово мешкав у Києві, потребував допомоги у зв'язку із приїздом на канікули дітей, які навчалися в Іванівській інтернаціональній школі-інтернат. У зв'язку з цим бухгалтерія ЦК ТЧХ УРСР надала одноразову матеріальну допомогу в розмірі 100 крб. [25, арк. 3].

Самостійна міжнародна діяльність ТЧХ УРСР обмежувалася кордонами СРСР. Керівництво радянського Червоного Хреста аби покращити роботу організації щороку публічно порівнювало досягнення спочатку обласних, а потім і республіканських товариств, нагороджувало найкращі та критикувало ті, які не спромоглися виконати поставлені завдання.

На початку 70-х років ТЧХ України звітувало, що внаслідок спільної роботи комітетів організації, закладів служби крові і медичних працівників у республіці показник безоплатних донорів на 1000 населення виріс з 10 осіб у 1966 р. до 20 осіб у 1970 р. Однак наголошувалося, що недостатньо розвиненим безоплатне донорство було у Житомирській, Закарпатській та Хмельницькій областях, а також дещо послабилося у Волинській, Чернігівській та Одеській. Вказувалося, що у Києві, де існували всі можливості для розвитку безоплатного донорства, ця робота була поставлена значно гірше, ніж в обласних комітетах таких великих міст і столиць союзних республік як Ленінград, Москва, Кишинів, Рига [85, с. 25].

З метою підвищення продуктивності червонохресних організацій, між республіканськими товариствами була поширена практика влаштування так званих «соціалістичних змагань».

У ході змагань 1982 р. між ТЧХ РСФРР та УРСР перемогу здобула вітчизняна організація. Тоді ж товариства провели значну роботу зі зростання власних лав, забезпечивши залучення у члени громадського об'єднання 42,2% населення РСФРР і 47,7% населення УРСР. Членами вступу товариства до РСФРР було 99% молоді, в УРСР – 97,7%. У товариствах активно проводилася робота із входження об'єктів народного господарства у колективні члени. Станом на 1 січня 1983 р. ними стали в РСФРР 2 634 підприємств, закладів, колгоспів та інших організацій, в УРСР – 480. Показник розвитку донорства у РСФРР становив 53 особи на 1 тис. населення, в УРСР – 48,6, серед студентів відповідно 228 і 280. Також активізувалася підготовка школярів у медико-санітарних гуртках. Протягом 1982 р. в 71,3% 5 – 10-х класів шкіл та навчальних груп ПТУ РСФРР було створено санпости, в УРСР – 95,7%. Підвищився рівень медико-санітарної допомоги, яка надавалася патронажними медичними сестрами інвалідам війни, героям праці, самотнім хронічним хворим. Кількість відвідин у рік до одного хворого становило в РСФРР – 47,8, в УРСР – 17,3. Комітети товариств більшу увагу приділяли питанням організації роботи

санагітавтомобілів, широкому використанню їх з метою пропаганди медичних та санітарно-гігієнічних знань серед сільського населення. Кількість первинних організацій товариств обслугованих одним санагітавтомобілем на рік склало по РСФРР становило 92, по УРСР – 145. Протягом 1982 р. товариства продовжували роботу з підвищення кваліфікації кадрів: у РСФРР було підготовлено 84,2% голів міських, районних та дільничних комітетів і 73% голів первинних організацій; у УРСР – відповідно 96,4 та 76,2% [18, арк. 104].

У 1988 р. відбулося чергове змагання між ТЧХ УРСР та ТЧХ РСФРР у ході якого вкотре перемогу здобула українська організація. В Україні тоді ж показник числа донорів на 1000 осіб становив 50 осіб, а у РСФРР – 42 особи. Лише один український обласний комітет ТЧХ та аж 14 російських обласних і дорожних осередків не виконали завдання зі збору членських внесків [20, арк. 87].

ЛТЧХ була встановлена медаль на честь Флоренс Найтінгел, англійської громадської діячки, яка стояла біля витоків світового червонохресного руху. Упродовж кількох десятиліть після закінчення Другої світової війни цією відзнакою за вияв особливої людяності та жертвовності під час військових конфліктів, Ліга продовжувала нагороджувати чимало осіб в Україні. Серед багатьох нагороджених необхідно виокремити працівницю Куп'янської міської лікарні М. С. Шкарлетову, голову Ворошиловградського обласного комітету Червоного Хреста М. Д. Сердюк, медичну сестру міської лікарні Севастополя К. В. Бутову, героя Радянського Союзу М. З. Щербаченко [396, с. 72-73]. У 1975 р. до ювілею перемоги над фашизмом медаль Флоренс Найтінгел отримали сім громадянок СРСР, колишніх медичних сестер – учасниць Великої Вітчизняної війни, серед яких були й мешканки України, а саме – М. А. Бойко з Донецька, Є. П. Варцапа (Тернопіль), Л. А. Родіонова (Київ) [213, с. 81].

ТЧХ УРСР у разі потреби негайно приходив на допомогу іншим республікам СРСР. У 1948 р. кілька обласних комітетів ТЧХ УРСР виявило

бажання провести збір коштів для постраждалого від наслідків землетрусу населення Ашхабада. За короткий термін до ЦК ТЧХ УРСР надійшло більш як 400 тис. крб. Закарпатським обласним комітетом Червоного Хреста було зібрано 100 тис. крб., Сталінським – 100 тис., Чернівецьким – 60 тис., Дрогобицьким – 20 тис., Кіровоградським – 10 тис. крб.[12, арк. 17].

До кінця існування СРСР Червоний Хрест України за необхідності продовжував надавати допомогу населенню союзних республік. У 1988 р. невдовзі після отримання повідомлення про землетрус у Вірменії УЧХ перерахував у фонд допомоги потерпілим від природного лиха 2 млн. крб., а також кров, яку добровільно, а головне надали – 20 тис. донорів. З перших днів у регіонах землетрусу працювало 13 робітників центральних та обласних комітетів товариства [385, с. 9]. Станом на 22 грудня 1988 р. комітетами ТЧХ УРСР вдалося зібрати 640 т вантажів, які були незабаром відправлені спеціальними авіарейсами та залізничним транспортом. До фонду надання допомоги Вірменії всі працівники УТЧХ перерахували одnodенний заробіток – 12 тис. крб. До комітетів товариства звернулося близько 5 тис. осіб із заявами про надання житлової площі та всиновлення. Швидкими темпами за сприяння червонохресної організації Україна прийняла близько 4 тис. осіб, яким була надана матеріальна допомога на суму більш як 18 тис. крб., а близько 2 тис. вдалося забезпечити одягом [19, арк. 106]. Станом на 11 січня 1989 р. до України з Вірменії було евакуйовано вже більше 12 тис. осіб, із них 4 178 – до Кримської області, 1 333 – до Харківської області, 1 079 осіб прийняла Дніпропетровська область [20, арк. 9].

Упродовж 1989 р. Червоний Хрест УРСР надіслав до Вірменії 700 т різноманітних вантажів. Понад 100 тис. активістів товариства здали кров для вірменських побратимів. Евакуйовані вірменські жінки та діти, люди похилого віку постійно знаходилися в центрі уваги червонохресного активу республіки [22, арк. 20].

5 червня 1989 р. Червоний Хрест УРСР надав матеріальну допомогу в розмірі 5 тис. крб. ЦК Червоного Хреста РСФРР у зв'язку із катастрофою на залізничному проміжку Челябінськ – Уфа [20, арк. 191].

10 грудня 1990 р. ТЧХ УРСР надіслало 10 тис. крб. до Ошської області Киргизької РСР, громадяни якої постраждали від землетрусу [25, арк. 144].

Після Другої світової війни у зв'язку з процесом деколонізації та появою нових держав, що особливо потребували допомоги червонохресних організацій, радянський Червоний Хрест, у складі якого перебували члени ТЧХ УРСР, розгорнув активну діяльність у країнах «третього світу». Продовжуючи декларувати вірність принципам «інтернаціоналізму та соціалістичного гуманізму», організація надавала матеріальну допомогу жертвам війни, а також населенню країн, які постраждали від стихійного лиха (землетрусу, повені, пожеж), приділяла значну увагу медичній допомозі населенню економічно слаборозвинутих держав у боротьбі з епідеміями та хворобами [256, с. 35]. У цілому міжнародну діяльність Червоного Хреста СРСР можна розділити на два напрями:

- одноразову матеріальну допомогу у вигляді грошових сум, продуктів харчування, одягу, ліків;
- довготривалу медичну допомогу через організацію за кордоном медичних закладів та відрядження на тривалий час лікарів.

В межах цієї допомоги радянський Червоний Хрест активізував діяльність в країнах Азії, Африки та Південної Америки, зокрема, в Ефіопії, Ірані, Єгипті, Алжирі, Індії, Індонезії, Пакистані, Еквадорі, В'єтнамі, Лівані, Афганістані, Колумбії, Цейлоні (Шрі-Ланка), Таїланді, Лівії.

Після арабо-ізраїльської війни 1956 р. у фонд допомоги населенню Єгипту за сприяння радянського Червоного Хреста надійшло 15 млн. крб., на які вдалося закупити продукти харчування, медикаменти, медичне обладнання та доставити морським шляхом до Олександрії. У 1958 р. унаслідок війни в Алжирі понад 100 тис. його громадян опинилися в сусідніх Марокко та Тунісі. За посередництва Червоного Хреста Тунісу радянський

Червоний Хрест надав біженцям допомогу у розмірі 2 млн. крб. На ці кошти одразу було придбано цукор, рис, сухе молоко, тканини та ліки [266, с. 124, 125].

За сприяння радянського Червоного Хреста у країнах «третього світу» було збудовано кілька медичних закладів. Ще під час та одразу після Другої світової війни радянський Червоний Хрест відкрив лікувальні заклади в Ірані, Ефіопії, Індії, В'єтнамі, Афганістані. Тут працювали висококваліфіковані спеціалісти та знаходилося сучасне медичне обладнання [188, с. 29]. Зокрема, у 1946 р. в Ефіопії відкрили лікарню, на 75 ліжок і обслуговувала до 60 тис. хворих на рік. Її відвідували мешканці Єгипту, Ємену, Британського та Італійського Сомалі, тут підготовлено 14 осіб середнього медичного персоналу з місцевого населення. Почала працювати лікарня у столиці Ірану – місті Тегеран. Ця допомога мала важливе значення для країн, де відсутні були ефективні системи медичної допомоги та відіграла важливу роль у зміцненні міжнародного авторитету радянського Червоного Хреста [266, с. 125].

У 1956 р. в столиці Індії Нью-Делі на базі дитячого госпіталю Калаваті-Сарон відкрився науково-практичний педіатричний центр радянського Червоного Хреста. Для участі в його роботі з СРСР задіяли групу лікарів-педіатрів та спеціалістів-фізіотерапевтів, які долучилися до проведення профілактичної роботи серед населення з попередження дитячої захворюваності та смертності. Щороку у лікарів медичного закладу отримувало консультації більше 6 тис. хворих. Прибулі медики не лише надавали високоякісну медичну допомогу індійським дітям, а й брали активну участь у процесі здобуття освіти та удосконалення навичок індійських лікарів, спільно з індійськими спеціалістами проводили наукову роботу, розміщували статті у медичних журналах, виступали з науковими доповідями [274, с. 84].

У 1960 р. за кошти СРСР в Камбоджі була збудована лікарня, на 500 ліжок. Радянський Червоний Хрест передав у користування її персоналу

медичне обладнання та ліки, необхідні для належного функціонування медичного закладу. Лікарня мала 13 відділень: терапевтичне (з кардіологічним центром), хірургічне, туберкульозне, педіатричне, інфекційне, шкірно-венерологічне, отоларінгологічне, очне, акушерське, гінекологічне, стоматологічне та радіологічне, а також високотехнологічно обладнані лабораторії [451, с.41]. Протягом двох років у лікарні було обслуговано понад 200 тис. осіб., здійснено 700 тис. рентгенівських і 92 тис. лабораторних досліджень, зроблено більш як 5 тис. операцій, у тому числі близько 100 на легенях та серці [352, с. 14].

За посередництва Червоного Хреста СРСР й надалі продовжував надавати допомогу країнам Азії та Африки. Так, протягом 1961 – 1962 рр. радянський Червоний Хрест до Сомалі та Конго у кількості 21 особи відправив медичних працівників, які взяли участь у ліквідації наслідків природних лих. У зв'язку із посухою та недородом у Сомалі радянський Червоний Хрест придбав та упродовж 1965 р. двічі надіслав як дарунок голодуючому населенню країни велику кількість продуктів харчування [179, с. 271].

В Алжирі у 1967 р. (м. Лахдар'я) було відкрито госпіталь на 220 ліжок, де одразу розпочали працювати 24 посланці радянського Червоного Хреста. Через два роки у поліклініці отримало медичну допомогу 43 114 хворих. Протягом цього самого часу на стаціонарному лікуванні знаходилося 4203 особи. Лікарі госпіталю провели 1 592 операції, 13 283 лабораторних аналізи, 9 839 рентгенівських процедур.

Значну допомогу радянський Червоний Хрест надавав медико-санітарним центрам інших африканських країн, зокрема, Балі, Бурунді, Малі, Чаду, Ефіопії. Співробітниками товариства були надіслані навчальні посібники, лабораторне та медичне обладнання, санітарні автомобілі. Для проведення профілактичних заходів у боротьбі із загрозливими інфекційними хворобами до Замбії, Нікарагуа, Уганди СТЧХ і ЧП СРСР було надіслано вакцини проти холери та поліомієліту.

У 1966 р. Виконавчий комітет СТЧХ і ЧП СРСР одразу після того як одержав інформацію про загрозу розповсюдження холери в Ірані, направив групу епідеміологів до Багдада. Для подолання інфекції делегація радянського Червоного Хреста у як подарунок привезла 1 млн. доз протихолерної вакцини та 300 л холерного бактеріофага [467, с. 8, 10-11]. На весні 1968 р. стало відомо про окремі випадки захворювання на холеру в Камбоджі. Радянський Червоний Хрест надіслав на адресу Камбоджійського Червоного Хреста 400 тис. доз протихолерної вакцини. Через рік медичні працівники Камбоджі отримали від радянського Червоного Хреста новий дарунок – 10 тис. доз вакцини проти чуми. У зв'язку із проведенням в Афганістані масової вакцинації населення проти холери Міністерство охорони здоров'я країни звернулося за допомогою до Радянського Союзу. Виконавчий комітет СТЧХ і ЧП СРСР виявив бажання надати допомогу населенню Афганістану для виконання цього важливого заходу. Восени 1969 р. на адресу афганського товариства Червоного Півмісяця спеціальним літаком було відправлено 1 млн. доз сухої вакцини проти холери.

Наприкінці 60-х років за допомогою радянської вакцини у багатьох країнах було успішно проведено кампанії боротьби з поліомієлітом. Завдяки надісланим товариством Червоного Хреста вакцині було імунізовано дітей Індії, Того, Камеруну, Камбоджі, Ірану та багатьох інших країн [223, с. 12-13].

Радянський Червоний Хрест продовжував й надалі надавати медичну допомогу жителям країн, що постраждали від збройних конфліктів та природних лих. Медичні групи з надання термінової допомоги були надіслані у 1972 р. до Пакистану, Бангладешу, Іорданії, 1975 р. – до Сомалі та Ефіопії, 1982 р. – до Сирії [462, с. 25].

У 1975 р. у зв'язку із недородом у Сомалі та Ефіопії виникла потреба у продуктах харчування, у кількох регіонах розпочався голод, виникли епідемії інфекційних хвороб, збільшилася кількість смертних випадків. Завдяки втручанням радянського Червоного Хреста з території СРСР

повітряним та морським шляхом до країн були надіслані продукти харчування. Потерпілі від наслідків посухи жителі отримали речі першої необхідності: ліки, палатки, одяг. Радянський Червоний Хрест направив до Сомалі два мобільних медичних підрозділи та один – до Ефіопії. Усі три групи були забезпечені всім необхідним для надання медичної допомоги хворим, включаючи транспортні засоби, медичне обладнання та інструменти, достатній запас ліків. Перебуваючи в тісному контакті з національними товариствами Червоного Півмісяця Сомалі та Червоного Хреста Ефіопії, радянські медики протягом восьми місяців надали допомогу 93 тис. потерпілих. Вони також проводили санітарно-просвітницьку роботу, навчали населення правилам особистої гігієни та надання першої допомоги, методам боротьби із епідемічними захворюваннями. Після закінчення місії все майно, що знаходилося у розпорядженні підрозділів, було залишено національним товариствам Сомалі та Ефіопії [412, с. 20].

Протягом 1981 – 1987 рр. радянський Червоний Хрест став ініціатором 348 акцій допомоги народам 78 країн, серед яких були Ангола, Афганістан, Болівія, Індія, Мексика, Мадагаскар, Уганда.

Однією із найбільших операцій в історії червонохресного руху стало надання допомоги потерпілим від посухи у Сахельській зоні Африки, де внаслідок довготривалої відсутності опадів значних втрат зазнало населення 20 держав, в яких мешкало 199 млн. осіб. Під прямою загрозою голоду знаходилося 35 млн. з яких 10 млн. залишило свої помешкання в пошуках їжі, води та корму для свійських тварин [344, с. 12].

ТЧХ УРСР за посередництва радянського Червоного Хреста у разі потреби надавало матеріальну допомогу також і жителям європейських країн. Так, до Польщі, Болгарії та Чехословаччини у 1944 р. були відправлені медикаменти, перев'язувальні матеріали, медичне обладнання, вітаміни. Радянський Червоний Хрест у 1953 р. зробив свій внесок у справу надання міжнародної допомоги потерпілому від природних лих населенню Великої Британії, Нідерландів та Греції. До фонду допомоги потерпілим від повені

у Східній Англії радянський Червоний Хрест вніс 12 тис. фунтів стерлінгів та направив кілька гуманітарних вантажів, Нідерландському Товариству Червоного Хреста було передано 150 тис. гульденів. Чверть млн. крб. було надано Грецькому Червоному Хресту для населення, що постраждало від наслідків землетрусу [343, с. 54].

У подальшому країнам Європи допомога продовжувала надаватися теж переважно у зв'язку зі стихійними лихами. У 1957 р. допомогу отримала постраждала від наслідків довготривалої зливи Болгарія. Улітку 1963 р. двохсоттисячна столиця Македонії Скоп'є зазнала масштабних руйнувань внаслідок 12-бального землетрусу. За участі Червоного Хреста для полегшення ліквідації наслідків катастрофи з міст Радянського Союзу в тому числі й українських були відвантажені будівельні матеріали, велика кількість палаток, борошно, цукор, згущене молоко, ліки [343, с. 271-272].

Попри гостру критику політики країн Заходу вже із середини 50-х років українське товариство у складі радянського Червоного Хреста долучилося до процесу налагодження конструктивних відносин із міжнародними організаціями Червоного Хреста [266, с. 123]. Радянський Червоний Хрест почав брати активну участь у діяльності міжнародних органів Червоного Хреста: міжнародних конференціях, засіданнях Постійної комісії, сесіях Ради керівників та Виконавчого Комітету Ліги, засіданнях консультативних комітетів гігієни та юнацького Червоного Хреста, медично-соціального бюро та інших органів Ліги. Зокрема, у 1956 р. на 75-й сесії виконавчого Комітету Ліги в Женеві, в якій активну участь брала делегація радянського Червоного Хреста, були затверджені рішення з питань ролі національних товариств Червоного Хреста в охороні здоров'я матері і дитини та у боротьбі з дитячим травматизмом [188, с. 20].

Послаблення міжнародної напруги у період «відлиги» СРСР усіляко використовував для покращення відносин із різними країнами світу, у тому числі через проведення обміну делегаціями із зарубіжними організаціями Червоного Хреста. Слід зазначити, що радянські делегації, як правило, були

«комплексними» і включали представників республіканських. Закордонні делегати, яких запрошував Виконком СТЧХ і ЧП СРСР з більшості країн народної демократії, КНР, Західної Європи і США знайомилися з діяльністю Червоного Хреста в радянських республіках. Найчастіше вони відвідували Україну, зокрема. Крим [266, с. 124]. Упродовж 1955 – 1958 рр. УТЧХ приймало у себе делегації товариств Червоного Хреста США, Великої Британії, Польщі, Болгарії, Бельгії та МКЧХ [181, с. 201].

Влітку 1961 р. Радянський Союз відвідала делегація Кубинського Червоного Хреста, яку очолював її Президент Сервантес Нуньес. Кубинці мали змогу переконатися у високих показниках функціональності організації на прикладі роботи червонохресних осередків УРСР. У травні наступного року Україну відвідала делегація Фінляндського Товариства Червоного Хреста у складі Президента товариства Ейно Мартола та голови районного управління І. Форсблума. Делегація ознайомила з діяльністю вітчизняного Червоного Хреста, органів охорони здоров'я, культурним життям народу, з роботою промислових підприємств, колгоспів, із функціонуванням лікувальних та дитячих закладів [218, с. 29-30]. Така форма взаємодії стала у нагоді радянському Червоному Хресту для проведення консультативних рад з товариствами країн, що по закінченні Другої світової війни потрапили у сферу впливу СРСР. Їх учасники обговорювали питання багатосторонньої різногалузевої співпраці, розробляли підходи до вирішення нагальних проблем червонохресного руху [344, с. 15].

Багатогранна робота ТЧХ УРСР продовжувала й надалі викликати інтерес у зарубіжних країнах. На рубежі 60-х – 70-х років Україну відвідали делегації Червоного Хреста Великої Британії, Австрії, Бельгії, Болгарії, В'єтнаму, Польщі, Румунії, Лівану, Фінляндії, Швеції [447с. 33]. Упродовж наступного десятиліття на запрошення Виконкому СТЧХ і ЧП Радянський Союз відвідало ще понад 100 зарубіжних делегацій. Чимало з них побувало й в Україні. Це – представники червонохресних організацій Німецької

Демократичної Республіки, Чехословаччини, Куби, Ефіопії, Угорщини, Франції, Бурунді, Норвегії [448, с. 24].

Упродовж 60-х – 80-х років ХХ ст. під час відвідин іноземними червонохресними делегаціями України працівники вітчизняних осередків Червоного Хреста мали демонструвати візитерам переваги радянського способу життя: ознайомлювати з охороною здоров'я в Радянському Союзі, системою освіти та відпочинку, організовувати зустрічі з трудівниками, яким наказували вихвалити досягнення власної країни [396, с. 69-70].

Попри регулярні робочі поїздки до України членів іноземних червонохресних організацій вітчизняні працівники товариства не завжди мали змогу відвідати зарубіжних колег. У зв'язку із неодноразовим надходженням запитів ТЧХ УРСР до СТЧХ і ЧП СРСР відносно можливості встановлення взаємних контактів із національними товариствами зарубіжних країн на рівні міських, обласних та республіканських комітетів, Виконком СТЧХ і ЧП СРСР не припиняв пояснювати, що прерогатива у вирішенні подібних питань знаходилась у компетенції комуністичної партії. Ті комітети Червоного Хреста, члени яких мали бажання відвідати іншу державу, повинні були звертатися до місцевих партійних органів з проханням про включення своїх пропозицій до програм запланованих міжнародних зустрічей, які відбувалися в межах міжпартійного обміну [15, арк. 21].

Та все ж члени ТЧХ УРСР у складі делегацій радянського Червоного Хреста на запрошення зарубіжних товариств неодноразово виїздили за межі СРСР. Упродовж 1960 – 1963 рр. активісти вітчизняного червонохресного руху відвідали Ефіопію, Польщу, Угорщину, Індонезію, Італію, Чехословаччину, США, Фінляндію, Нідерланди, Грецію, Монголію, Туніс, Марокко, Малі, Румунію, Велику Британію. У 1961 р. делегація радянського Червоного Хреста відвідала зі зворотнім візитом США. Вона отримала можливість познайомитися з діяльністю Американського Червоного Хреста та медичних закладів кількох міст країни. У кожному місті відбувались багатолюдні прес-конференції [274, с. 81-82].

В українських школах Червоний Хрест створив санітарні пости, щороку проводилися їх змагання. Для участі у зльотах юних активістів радянських республік запрошувалися не лише санпостівці з РСФРР, Білорусії, Литви, Естонії, Молдови, Киргизії, а й молодь із-за кордону [85, с. 26].

У 1965 р. на території дитячого табору «Артек» у Криму відбувся перший Загальносоюзний зліт шкільних санітарних дружин. У зльоті взяли участь делегації від усіх 15 союзних республік із загальною кількістю 420 школярів та представниками юнацьких національних об'єднань Червоного Хреста Австрії, Болгарії, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини та Фінляндії. Значною подією на зльоті стало відкриття виставки під гаслом «Через гуманізм до миру», де на основі зібраних шкільними організаціями Червоного Хреста матеріалів було продемонстровано участь червонохресних організацій в охороні здоров'я та життя підростаючого покоління. Головним заходом, який привернув увагу делегатів, стало проведення на високогірній базі «Артека» Дубраві конференції на тему: «Гуманістичні принципи Червоного Хреста та молодь». Представники країн виступили з короткими повідомленнями про цікаві форми роботи своїх національних товариств [179, с. 288].

Радянський Червоний Хрест й надалі надавав особливого значення підтримці регулярних особистих контактів з керівництвом та активом іноземних товариств завдяки обміну делегаціями. Протягом 1981 – 1987 рр. задля знайомства з діяльністю радянського Червоного Хреста, СРСР відвідало близько 60 робочих груп із національних товариств так званого соціалістичного блоку [344, с. 17].

Серед основних напрямів співпраці республіканських товариств у складі радянського Червоного Хреста з товариствами Червоного Хреста країн народної демократії у 80-х роках ХХ ст. слід назвати проведення спільних заходів, пов'язаних із різними аспектами червонохресної діяльності, серед яких варто назвати спільне виробництво фільмів (зокрема разом із болгарським товариством Червоного Хреста було знято стрічку «П'ять

сторінок із одного життя», в якій йшлося про діяльність М. Пирогова; «Майбутнє планети» – за участі товариств Червоного Хреста НДР, Угорщини, Польщі та Чехословаччини; «Перша медична допомога» – спільно з НДР), видання інформаційно-пропагандистської літератури, розробка навчальних посібників і програм, організація спільних семінарів, змагань і зустрічей санітарних дружин з метою вивчення досвіду роботи та обговорення актуальних тем внутрішньої та міжнародної діяльності [462, с. 19-20].

У вересні 1983 р. делегація СТЧХ і ЧП СРСР взяла участь у нараді представників товариств Червоного Хреста країн соціалістичного блоку з питань військово-санітарної роботи. На цій нараді, яка відбувалася в Угорщині, розглядалися питання, пов'язані з наданням першої медичної допомоги, роботою санітарних дружин та формами їх залучення для допомоги закладам охорони здоров'я [406, с. 13].

Попри вагому участь осередків ТЧХ УРСР у влаштуванні прийомів іноземним делегаціям, на XIV республіканському з'їзді організації, який відбувся 24 – 25 квітня 1986 р., увагу членів товариства привернула слабка пропаганда більшістю обласних комітетів міжнародної діяльності радянського Червоного Хреста серед молоді [86, с. 13].

Наприкінці 80-х років у зв'язку із демократизацією суспільно-політичного життя у СРСР та необхідністю ліквідації наслідків катастрофи на ЧАЕС, ТЧХ УРСР розпочинає самостійно, в обхід радянського Червоного Хреста, налагоджувати зв'язки з червонохресними організаціями інших країн.

У 1988 р. ТЧХ УРСР на ініціативній основі з метою набуття досвіду роботи встановило прямі контакти з національними товариствами Угорщини, Чехословаччини, Німецької Демократичної Республіки. Того ж самого року Україну відвідала делегація Сабольт-Самарського обласного комітету Червоного Хреста Угорщини, а через рік делегації Червоних Хрестів Чехословаччини та Східної Німеччини [21, арк. 48].

Уже перші неформальні зустрічі членів ТЧХ УРСР з представниками іноземних товариств засвідчили відсталість вітчизняного об'єднання в організації рятувальних робіт. На це, зокрема, вказує доповідь заступника Міністра охорони здоров'я УРСР В. Шестаков, яка пролунала на VI пленумі ЦК ТЧХ УРСР. Він наголошував на високому професіоналізмі західноєвропейських рятувальників, за роботою яких особисто спостерігав під час відвідин Франції. При цьому В. Шестаков фактично вказував на некомпетентність працівників вищих державних органів влади та залежність від їх вказівок радянського Червоного Хреста та інших організацій, що вирішили роботою некваліфікованих примусово «зігнаних людей» ліквідувати наслідки техногенної катастрофи в Україні та природного лиха у Вірменії [23, арк. 22-23].

У 1990 р. українське товариство уклало угоду про співпрацю з Болгарським Червоним Хрестом. Було заплановано запросити голову болгарської організації для участі в роботі XV з'їзду ТЧХ УРСР; провести зустріч шкільних санпостів Болгарії з юними активістами України у таборі «Молода гвардія» в Одесі; взяти участь у зйомках спільного науково-популярного фільму «Пріоритети людства» та рекламних відеокліпів про основні напрями діяльності організації Червоного Хреста; видати спільну брошуру «Поради друзів» (про морально-гігієнічне виховання молоді); буклет «Вороги наші» (про профілактику СНІДу та наркоманії) [25, арк. 118].

ТЧХ УРСР тривалий час не мало можливості самостійно переймати досвід інших національних товариств. Тому вже невдовзі після підписання контракту про співпрацю українська делегація з робочим візитом відвідала сусідню державу. Під час зустрічей з членами осередків Болгарського Червоного Хреста українську сторону особливо зацікавила діяльність гірничорятувального підрозділу товариства [23, арк. 6].

19 березня 1990 р. Бюро Президії ЦК ТЧХ УРСР погодилося з пропозицією Словацького комітету Червоного Хреста укласти договір між товариствами республік та підтримало пропозицію зарубіжних колег

здійснити взаємний обмін дітьми з метою їх відпочинку в оздоровчих таборах обох країн протягом 1990 р. [24, арк. 102].

У 1990 р., після відповідного звернення ТЧХ УРСР до МФТЧХ і ЧП для населення постраждалих від катастрофи на Чорнобильській АЕС регіонів України, Білорусі та Росії була започаткована Міжнародна Чорнобильська програма гуманітарної допомоги. Першим кроком до її створення було проведення зустрічі 11 – 14 січня між делегацією експертів ЛТЧХ та ЦК ТЧХ України. Аби оцінити ситуацію та виробити план дій для подолання наслідків аварії, делегація відвідала Київську та Житомирську області, що найбільше зазнали лиха від Чорнобильської катастрофи. А вже у квітні 1990 р. ЛТЧХ було прийнято рішення надати допомогу постраждалому населенню [266, с. 132-133].

Згідно із розробленою програмою з мінімізації наслідків радіоактивного забруднення головними векторами діяльності ТЧХ УРСР в цей час стали: проведення скринінгу захворювань щитовидної залози, надання висококваліфікованої медичної консультативно-діагностичної допомоги населенню сільських районів постраждалих областей, моніторинг за перебігом захворювань у найбільш віддалених населених пунктах [119, с. 3]. Через Червоний Хрест держава почала отримувати дозиметри та інші контрольно-радіаційні прилади, фільтри та установки для очищення води від радіоактивного забруднення. Уже 11 листопада 1990 р. була доставлена перша партія дозиметрів (105 штук), а через місяць ще 70 штук [266, с. 133].

До ТЧХ УРСР з-за кордону надходило чимало листів із проханням відправляти «дітей Чорнобиля» для медичного обстеження до Швейцарії та інших західноєвропейських держав. Укладеними між вітчизняним товариством Червоного Хреста та аналогічними організаціями зарубіжних країн угодами теж передбачалось оздоровлення потерпілих від радіаційного забруднення українських дітей в іноземних лікувальних закладах. Проте комуністам не подобалася така завзятість зарубіжних центрів.

Член ТЧХ УРСР та голова Дитячого фонду «Союз-Чорнобиль» І. Івасенко на VI пленумі ЦК товариства, який відбувся 5 червня 1990 р., нарікала: «Я нещодавно мала відвезти 120 дітей до Куби. Ці діти були відібрані та пройшли медичне обстеження. Лікарі підтвердили необхідність їхнього оздоровлення. Проте Поліський райком партії не дозволив виїзд дітей». Без особливого ентузіазму спроби колективного оздоровлення та лікування дітей за кордоном сприймав і голова ТЧХ УРСР І. Усіченко: «Це надто корисна справа. На перший погляд це здавалося б гуманна допомога, але все пов'язано зі значними труднощами... До речі, а як відбувається відбір дітей для лікування? Відправили 20 дітей до Ізраїлю, а серед них виявився один хворий» [23, арк. 37, 60].

Та все ж упродовж 1990 р. за межі СРСР з метою відпочинку та лікування виїхало кілька сотень українських дітей. На запрошення Болгарського та Чехословацького товариств Червоних Хрестів 170 дітей та 14 дорослих із районів України, що особливо постраждали від спричиненого вибухом на ЧАЕС радіаційного забруднення, було відправлено для оздоровлення за кордон. Так, вже 1 липня 1990 р. за домовленістю із Чеським Червоним Хрестом 33 дитини прибули до Моравії. Оздоровлення 70 дітей Народичанського району Житомирської області Центральним комітетом Словацького Червоного Хреста було запропоновано здійснити на базі молодіжного центру організації у м. Млинчиках. До програми відпочинку було включено три екскурсії республікою, зустрічі зі словацькими та болгарськими дітьми, спортивні заходи, проведення конкурсів. Молодіжний відділ Словацького Червоного Хреста постійно цікавився питаннями побуту та відпочинку дітей, відбувся обмін досвідом роботи червонохресних організацій Чехословаччини та України. Діти, які поїхали на відпочинок до Раєц-Єстребі у Чехії, протягом тижня за рекомендацією педіатра отримували полівітаміни. Для участі у святкових вечорах запрошувалися активісти Чеського товариства Червоного Хреста. Представниками товариства дітям було подаровано безліч сувенірів, а також надано по 140 крон.

Група у складі 40 дітей з Чернігівської області відпочивала в Болгарії. Дітей розселили на базі школи підготовки кадрів Болгарського Червоного Хреста. Вони брали участь у туристичних походах, екскурсіях містами Болгарії, знайомились із роботою гірської рятувальної служби [25, арк. 75-76]. У 1991 р. 857 дітей оздоровилося у Німеччині, Польщі, Чехословаччині та Словенії. Також українські діти відпочивали у Північній Ірландії, де їх радісно зустріли тамтешні сім'ї [266, с. 133].

Після закінчення Другої світової війни Червоний Хрест України виявився заручником тієї системи, що існувала в СРСР. Це вкрай обмежило можливості його зовнішніх контактів з товариствами країн Західної Європи, Азії та Америки. Тим більше, на міжнародній арені ТЧХ УРСР використовувався як додаток до радянського зовнішньополітичного відомства, був засобом пропагандистської боротьби. Саме у такому контексті слід розглядати участь України у розробці Женевських конвенцій 1949 р. та встановлення двосторонніх контактів з багатьма країнами світу, обміну з ними делегаціями. Попри заідеологізованість та підпорядкованість зовнішньополітичному курсу Москви з її орієнтацією на прорадянські режими вітчизняне товариство Червоного Хреста здійснило значний внесок у координовані СТЧХ і ЧП СРСР заходи з надання медико-санітарної, технічної, протиепідеміологічної та іншої гуманітарної допомоги населенню планети. ТЧХ України також набувало досвіду, надаючи допомогу громадянам інших республік Радянського Союзу, які постраждали від природних і техногенних лих. Лише катастрофа на Чорнобильській АЕС стала катализатором поступового унезалежнення ТЧХ УРСР від союзного центру, що вплинуло на встановлення товариством самостійних зв'язків із зовнішнім світом.

* * *

З приходом до влади більшовиків діяльність Українського Червоного Хреста на теренах України припинилася, натомість постала принципово нова

організація з такою самою назвою. Утворене громадське об'єднання було цілковито підпорядковане державі та втратило самостійність свого попередника у відносинах із подібними організаціями в інших країнах. Незважаючи на те, що діяльність УЧХ зосереджувалась на вирішенні гуманітарних проблем всередині країни, організація з початку 20-х роках все ж розпочала налагоджувати контакти не лише з червонохресними об'єднаннями республік Радянського Союзу, а й із зовнішнім світом. Зокрема, неабиякою заслугою Червоного Хреста України стало залучення коштів зарубіжних благодійницьких організацій для подолання наслідків голоду 1921 – 1923 рр. Характерною рисою міжнародних зв'язків УЧХ з аналогічними об'єднаннями європейських держав було те, що організація переймала досвід зарубіжних колег з метою вирішення поставлених державою мілітарних завдань. Протягом усього міжвоєнного періоду компартійне керівництво успішно спрямовувало транскордонну діяльність Червоного Хреста у вигідне для себе русло. За посередництва УЧХ більшовики вдавалися до компрометуючих за своєю класовою забарвленістю акцій підтримки постраждалого від бездіяльності «буржуазних урядів» населення зарубіжних держав. МЧХ тяжів до тісної співпраці з товариствами Червоного Хреста суб'єктів радянської конфедерації. Проте відносини міжнародної організації з українським сегментом радянського Червоного Хреста будувалися на основі існуючої більшовицької моделі, що занадто звужувало можливості зв'язків УЧХ із зарубіжними товариствами.

Новий етап діяльності Червоного Хреста розпочався з першими пострілами на фронтах Другої світової війни. Перебування СРСР поза межами дії деяких міжнародних конвенцій та однобічне бачення радянським керівництвом ролі Червоного Хреста у контактах з іншими державами на початковому етапі війни призвели до певної, небажаної як для воєнної ситуації ізоляції вітчизняного товариства. Незабаром між радянськими та зарубіжними товариствами Червоного Хреста була налагоджена тісна співпраця у сфері надання фінансової та гуманітарної допомоги. Передача

необхідних для військового опору вантажів та коштів від багатьох зарубіжних червонохресних організацій та інших філантропічних об'єднань відіграла важливу роль у боротьбі українського народу проти нацистської Німеччини. У сукупності здійснені червонохресними товариствами заходи мали всебічний характер, вони передбачали не лише відновлення здоров'я місцевого населення, а й покращення побутово-матеріального стану громадян та повернення їм гідного місця в суспільстві. Безкорислива допомога зарубіжних червонохресних організацій виявилася у передачі для амбулаторій, аптек, лікарень, поліклінік, навчальних закладів та науково-дослідних інститутів медичного обладнання, технічного устаткування, ліків, меблів, добровільно зібраних коштів, одягу, посуду тощо.

Одночасно зі вступом на українські землі гітлерівських військ розпочав діяльність незалежний Український Червоний Хрест – правонаступник утвореного ще у період національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. товариства. Головним завданням організації стало надання допомоги українським військовим, які потрапили у полон до німців.

Вихід Радянського Союзу з Другої світової війни переможцем утвердив його міжнародний престиж. Аби утримати здобуті позиції СРСР значно активізував свої дії на світовій арені. Делегація ТЧХ УРСР взяла участь у розробці Женевських Конвенцій 1949 р., пов'язаних із регулюванням відносин між учасниками військових конфліктів. З метою поширення соціалістичних ідеалів у світі партійне керівництво з новою наснагою продовжувало залучати підконтрольний Червоний Хрест до участі у різноманітних міжнародних акціях на рівні з іншими громадськими організаціями. Паралельно з наданням гуманітарної та медичної допомоги постраждалим громадянам зарубіжних країн організація й надалі виконувала пропагандистські функції, несумісні із загальними принципами міжнародного червонохресного руху.

РОЗДІЛ 4

ЗАРУБІЖНІ ЗВ'ЯЗКИ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

4.1. Україна на регіональних та світових форумах червонохресного руху

Невдовзі після проголошення незалежності України, ТЧХ України 10 грудня 1991 р. вирішило вийти зі складу СТЧХ і ЧП СРСР. З цього часу, приймаючи незалежні рішення, проводячи активнішу міжнародну діяльність, ніж раніше, Червоний Хрест України розпочав вихід на міжнародну арену Всесвітнього руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця як сформований і гідний колега національних товариств західних країн [266, с.127]. Проголошення самостійності ТЧХ України дозволило внести доповнення до Статуту організації та в повному обсязі втілювати в життя основоположні принципи, на яких ґрунтується цей міжнародний рух, а саме: гуманність, неупередженість, нейтральність, незалежність, добровільність, єдність та універсальність. Захист життя та гідності людини був проголошений головною місією товариства [325, с. 244]. На законодавчому рівні діяльність ТЧХ України забезпечив підписаний 28 жовтня 1992 р. Президентом України Л. Кравчуком, Указ «Про товариство Червоного Хреста України» з метою створення відповідних умов для участі ТЧХ України у міжнародному русі Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Особливо важливим в історії незалежного Червоного Хреста України стало прийняття 28 листопада 2002 р. Закону «Про Товариство Червоного Хреста України», яким забезпечується активна міжнародна діяльність організації. Так, до регульованих законом основних напрямів діяльності громадського об'єднання на міжнародній арені належить надання допомоги потерпілим у разі катастроф і надзвичайних ситуацій, укладення

міждержавних договорів, поширення інформації про міжнародний червонохресний рух і міжнародне гуманітарне право [266, с. 127].

У 1993 р. ТЧХ України перше серед товариств колишнього СРСР було прийняте до Міжнародної Федерації на 9-й сесії Генеральної Асамблеї МФТЧХ і ЧП. На цій сесії Голову Українського міжнародного руху Червоного Хреста І.Усіченка обрано до складу комісії з розвитку міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. В цьому самому році ТЧХ України визнав і МКЧХ. Після цього було підписано угоду про співпрацю УЧХ з Німецьким Червоним Хрестом [174, с. 3].

На плідну співпрацю з міжнародним червонохресним рухом вказує договір від 5 грудня 1995 р. між урядом України та МКЧХ про відкриття в Україні Місії МКЧХ. Наступного року в Києві розпочала роботу делегація МКЧХ, сфера діяльності якої не обмежувалася кордонами України, охоплювала вона також Білорусь, Молдову та країни Прибалтики. Взимку 1997 р. в Києві також відкрилося представництво МФТЧХ і ЧП.

Про участь ТЧХ України у міжнародній діяльності засвідчують його обрання 25 листопада 1997 р. до складу Виконкому МФТЧХ і ЧП. Український Червоний Хрест було обрано до цього вищого органу Федерації товариств від європейського регіону поряд з такими національними товариствами як Данське, Німецьке і Французьке. На активність ТЧХ України в цьому Виконавчому комітеті вказує його участь у роботі 44-й сесії Виконкому МФТЧХ і ЧП, 12-ї сесії Генеральної Асамблеї, Раді делегатів та XXVII Міжнародній конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. До «Золотої книги» конференції потрапило кілька сотень внесків-зобов'язань, які взяли на себе уряди та національні товариства для їх реалізації, серед яких була й Україна [266, с. 127].

Також про активність українських делегацій Червоного Хреста засвідчує плідна робота поза стінами цього грандіозного Женевського конгрес-центру. Так, переговори відбулися з делегаціями Швейцарської Конфедерації, країн СНД, США, Великої Британії, Франції, Італії, Швеції, Данії, Нідерландів,

Польщі, Чехії, Румунії, Угорщини, Болгарії, Австралії, Японії, Чилі та деяких країн Африки. Особливо важливі були зустрічі з делегацією Червоного Хреста Німеччини з питань розвитку служби ліквідації наслідків катастроф в Україні, а також із представниками Афганістану та Пакистану щодо встановлення зв'язків з українськими військовополоненими.

У цьому контексті варто відзначити ще одну визначну міжнародну подію, оскільки вона вплинула на подальшу співпрацю вітчизняного товариства з національними організаціями інших країн. Це проведення у Києві конференції з інтеграції та розвитку національних товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Естонії, Казахстану, Киргизії, Латвії, Литви, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану та України з метою вирішення нагальних проблем у країнах колишнього СРСР, які знаходились у перехідному періоді як економічному, так і соціальному. На Київській конференції зібралися не лише товариства Прибалтійських країн, Східної Європи, Південного Кавказу, Центральної Азії, а й США та західноєвропейські країни-донори, щоб обговорити подальші дії про співпрацю та вирішення проблем, які стосувалися покращення становища незахищених громадян країн колишнього Радянського Союзу. Але найбільшим свідченням зростання авторитету й довіри до гуманітарної діяльності Червоного Хреста України стало повторне обрання вітчизняного товариства до складу Виконкому МФТЧХ і ЧП.

8 листопада 2001 р. на 13-й сесії Генеральної Асамблеї МФТЧХ і ЧП, на якій вирішувалися важливі проблеми червонохресного руху, було обрано нове правління, до складу якого, вийшовши переможцем у конкурентній боротьбі із національними товариствами Червоного Хреста Великої Британії, Фінляндії, Туреччини та Росії, від європейського регіону було знову обрано Україну. На цій Асамблеї ТЧХ України відзначилось активністю в обговоренні таких важливих проблем як міжнародна гуманітарна допомога за

Чернобильською програмою, боротьба зі СНІДом і туберкульозом, допомога кримсько-татарському населенню, біженцям [265, с. 21].

Проблема міграції і перенаселення перебувала в центрі уваги руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Це засвідчила й робота регіональних конференцій товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в Берліні та Манілі у 2002 р. Про це йшлося й на нараді у Стокгольмі, яку проводив з 28 до 29 квітня 2003 р. МКЧХ спільно з МФТЧХ і ЧП. Презентація ТЧХ України була присвячена організації досвіду допомоги економічним мігрантам, біженцям, шукачам притулку та раніше депортованим народам Криму [171, с. 13].

Відвідини українською делегацією Червоного Хреста міжнародних форумів ставали чудовою нагодою для укладення вигідних для вітчизняного товариства угод. Так, отриманий у 2005 р. Дніпропетровською обласною організацією ТЧХ України реанімобіль – результат домовленості між Президентом ТЧХ України І.Усіченком та делегацією Іспанського Червоного Хреста під час зустрічі у Женеві на XIV сесії Генеральної Асамблеї Міжнародної Федерації Товариств. Доставку реанімобіля до Києва та безкоштовну передачу його колегам з України здійснили працівники та активісти Регіонального відділення Червоного Хреста Іспанської провінції Сегов'я [146, с. 11].

З метою зміцнення та розвитку системи молодіжних осередків ТЧХ України особлива увага приділялася розвитку міжнародних зв'язків. На IV Регіональному молодіжному форумі волонтерів Червоного Хреста, який відбувся наприкінці 2007 р. у Мінську, було розглянуто питання про внесок молоді у розвиток місцевих громад. На цю зустріч прибуло понад 60 делегатів – молодих лідерів із Білорусі, Молдови та України, а також представники Данського і Норвезького національних товариств Червоного Хреста. Юні делегати представили результати роботи, проведеної молодіжними волонтерськими групами населення. Ця діяльність, яка проводилась у формі місцевих соціальних ініціатив, зацікавила учасників.

Приваблювали сучасна форма роботи в поєднанні з цікавим інноваційним змістом, що є прикладом як організації чіткої адресної допомоги нужденним, так і розвитку волонтерського руху на місцях. Особливу увагу було приділено роботі органів самоврядування молодіжного червонохресного руху регіону Білорусь – Молдова – Україна. З підсумковими доповідями виступили представники Регіональної координаційної ради Білоруського Червоного Хреста. Результати засвідчили, що протягом звітнього періоду в їх діяльності були як успіхи, так і прорахунки, насамперед пов'язані з віддаленістю учасників рад один від одного [121, с. 11].

Упродовж 6 – 7 вересня 2009 р. в Києві відбулася Партнерська зустріч національних товариств, організована МФТЧХ і ЧП. В її роботі взяли участь понад 50 представників національних товариств США, Австрії, Болгарії, Данії, Німеччини, Франції, Італії, Литви, Японії, Латвії, Естонії, Румунії, Польщі, Словаччини, Швейцарії, Молдови, Росії, Білорусі та України, а також представників МКЧХ, МФТЧХ і ЧП, міжнародних громадських організацій та ЗМІ. Дводенну зустріч було присвячено аналізу проблем, що постали перед національними товариствами Білорусі, Молдови й України у зв'язку зі світовою фінансово-економічною кризою. Оскільки Україна підпадала під вплив природних і технічних катаклізм, на з'їзді було вирішено, що програма підготовки до реагування на надзвичайні ситуації залишатиметься одним із головних пріоритетів діяльності Червоного Хреста України. Метою цього компоненту мало бути ефективне реагування на надзвичайні ситуації для громад, що проживають у регіонах із високим ризиком виникнення надзвичайних ситуацій. Новим напрямом роботи мало стати відновлення після надзвичайних ситуацій, що включає зміцнення потенціалу джерел існування, сховищ, суспільної охорони здоров'я, санітарних умов і якості води. Крім того, особливу увагу планувалося приділяти поширенню стандартизованих правил МФТЧХ і ЧП з ефективного реагування на надзвичайні ситуації. Представники національних товариств обговорювали питання розвитку патронажної служби як насущної

необхідності реагувати на потреби людей похилого віку, хворих, самотніх людей. Було підтверджено, що кошти на зарплату 3200 сестер милосердя, як і раніше, виділятиме уряд, а національне товариство забезпечуватиме решту елементів програми: медичні аптечки, кошти на транспорт, навчання медсестер та інформаційні матеріали. Підтримку й надалі зобов'язалися надавати Департамент міжнародного розвитку Великої Британії, Фонд Ларса Амундсена та Фонд Зміцнення потенціалу. ТЧХ України зобов'язалося поширювати гуманітарні цінності через доступ до знань, які спроможні змінити ставлення до ВІЛ-позитивних. Допомогти у цьому товариству мав Шведський Червоний Хрест через МФТЧХ і ЧП та Фонд імператриці Шокен. На з'їзді розглядалося питання захисту прав нерегулярних мігрантів, адже Україна знаходилася в епіцентрі міграційних процесів та посідала четверте місце в потоках міжнародної міграції. Цільова група мігрантів, депортованих з Польщі, Румунії та інших держав-членів Євросоюзу, а також не документовані мігранти із Середньої Азії, Китаю та Близького Сходу, потребували гуманітарної, психологічної та юридичної допомоги[168, с. 4-5].

ТЧХ України постійно брало участь у регіональних зустрічах делегацій національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. На 8-ій Європейській регіональній конференції товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, яка проходила у Відні з 13 до 16 квітня 2010 р., розглядалися теми активізації участі у суспільному житті та визнання потенціалу і можливостей людей похилого віку та груп національних меншин за умов фінансово-економічної кризи. Делегація ТЧХ України взяла активну участь в обговоренні гуманітарних проблем у Європі, пов'язаних зі зростаючою кількістю людей похилого віку, мігрантів та перспективи виконання стратегії руху Червоного Хреста за умов світової економічної кризи. На пленарному засіданні виступив президент Червоного Хреста України І.Усіченко з питання формування пріоритетів діяльності національних товариств і МФТЧХ і ЧП. Інші члени делегації у своїх виступах представили досвід ТЧХ України з виконання гуманітарних

програм допомоги самотнім літнім людям, залучення волонтерів до роботи у товаристві, підтримки мігрантів у таборах тимчасового їх утримання, шукачів притулку, дітей-мігрантів без супроводу. Українська делегація представила інформацію про роботу із нерегулярними мігрантами в пунктах тимчасового перебування та неповнолітніми дітьми – біженцями без супроводу, яку товариство здійснювало у партнерстві та за фінансової підтримки МКЧХ та Данської Ради з питань біженців. Було з'ясовано, що рівень імплементації програм допомоги мігрантам в ТЧХ України не нижчий, а з наряду роботи із дітьми-біженцями без супроводу навіть новаторський серед європейських національних товариств [170, с. 7].

У 2011 р. у Пекіні відбулася IV Міжнародна конференція Червоного Хреста на тему: «Готовність великих міст до надзвичайних ситуацій». Крім української делегації у заході взяли участь представники Китаю, Канади, Ізраїлю, США, України, Румунії, Іспанії, Гонконгу, а також регіональних організацій Східної Азії, МФТЧХ і ЧП, МКЧХ. Зустріч стала знаковою подією для світового червонохресного руху, адже на міжнародному рівні порушувалися актуальні питання здатності організацій товариства надавати допомогу в таких екстремальних ситуаціях як нещасні випадки, стихійні лиха, техногенні катастрофи, збройні конфлікти. Учасники з'їзду обговорювали питання організації та навчання добровільних рятувальних формувань, проблеми проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо надання першої допомоги. На конференції відбувся обмін досвідом працівників товариств з різних країн, активісти руху розповідали про свої досягнення й проблеми [477].

Наприкінці вересня 2012 р. делегація Червоного Хреста України (І. Усіченко та А. Хабарова) брала участь у регіональній зустрічі керівників національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця Азії та Центральної Європи. Зустріч відбувалася у Мінську за сприяння МКЧХ та МФТЧХ і ЧП на чолі з його Президентом Тадатеру Коное. На зібранні було підсумовано діяльність національних товариств регіону за час, який минув

після попередньої зустрічі, що відбулася в Києві 2010 р. Відзначено позитивні зміни нормативної та законодавчої бази національних товариств, їх діяльності, спрямованої на захист та покращення життя і здоров'я населення, мобілізацію гуманітарного потенціалу, забезпечення поваги й гідності людини. Наприкінці зустрічі прийнято резолюцію, якою передбачався подальший розвиток гуманітарної дипломатії національних товариств та тісну співпрацю з урядами своїх країн, зміцнення потенціалу й організаційного розвитку національних товариств, активну підготовку та оперативне реагування на надзвичайні ситуації. Для вирішення питань, які стосувалися міграційних процесів, Російському Червоному Хресту як члену Правління МФТЧХ і ЧП, запропоновано здійснювати координуючу роль для забезпечення взаємодії та використання єдиних підходів з цього питання усіма національними товариствами – членами зустрічі [175, с. 4].

ТЧХ України неодноразово було учасником міжнародних зустрічей, присвячених питанням боротьби зі СНІДом.

У вересні 2000 р. у Братиславі відбулася четверта зустріч ERNA – Європейської Мережі Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця з питань ВІЛ/СНІДу і туберкульозу, присвячена питанням його профілактики та молодіжного навчання. Гідно на міжнародному форумі був представлений і Червоний Хрест України. Йшлося про хід виконання широкомасштабної довгострокової комплексної цільової програми з профілактики ВІЛ/СНІДу, інформаційно-просвітницьку діяльність національного товариства та роботу з молоддю у цьому напрямку, зокрема, допомогу дітям вулиць, іншим соціально незахищеним верствам населення. Учасники зустрічі наголосили на тому, що в справі профілактики СНІДу дуже важливо віднайти ефективну стратегію та уніфікований підхід. Йшлося про необхідність випуску навчальної літератури з проблем ВІЛ/СНІДу. Під час роботи активну позицію зайняла так звана російськомовна група, в якій активну участь взяли Україна, Білорусь та Вірменія, чиї пропозиції увійшли до загальних рекомендацій. Серед висловлених пропозицій слід виокремити: активне

співробітництво з МФТЧХ і ЧП, МКЧХ, іншими національними товариствами; видання та розповсюдження навчальних матеріалів; узагальнення тематичних заходів та результатів зустрічі; захист прав та гідності хворих на СНІД; розвиток молодіжного навчання; необхідність впровадження посади координатора в кожному регіоні з метою моніторингу і контролю за ситуацією [147, с. 9].

На початку квітня 2009 р. відбулася зустріч Глобального Альянсу з ВІЛ МФТЧХ і ЧП (Європейська Зона), на якій ТЧХ Україну було прийнято до складу цієї організації, що сприяло розширенню програм товариства, спрямованих на профілактику ВІЛ/СНІДу та започаткувало співпрацю у напрямку з Французьким та Італійським Червоними Хрестами [173, с. 6].

З 27 до 29 вересня 2013 р. в Мінську відбулися XVII Загальні збори ERNA з порядком денним: «Захист прав вразливих мігрантів на доступ до послуг у зв'язку із ВІЛ/СНІД і туберкульозом». У зборах взяли участь представники 19 національних товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (Білорусі, України, Грузії, Італії, Латвії, Литви, Киргизстану, Казахстану, Росії, Таджикистану, Туркменістану, Сербії, Швейцарії, Фінляндії, Франції, Хорватії, Азербайджану, Вірменії, Сполучених Штатів Америки). На зустрічі також були присутні президент ERNA Ф. Патруно та віце-президент С. Зовко, перший заступник міністра охорони здоров'я Республіки Білорусь Д. Піневич, глава Представництва Міжнародної організації з міграції З. Гаджієв. Було ухвалено Європейський план дій щодо зміцнення регіонального співробітництва, зв'язків і партнерства між національними товариствами та урядовими організаціями [156, с. 8].

З 15 до 17 жовтня 2015 р. в Києві відбулася партнерська зустріч національних товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Партнери зібралися аби обговорити найболючішу для усієї світової прогресивної громадськості тему – збройний конфлікт в Україні. Головною темою зустрічі було всебічне обговорення можливостей щодо надання допомоги громадянам України, які потерпіли від цього конфлікту.

В Україні, від початку військових дій на Донбасі, склалася унікальна гуманітарна ситуація, яка не мала аналогів у всьому світі. Тому алгоритм необхідних гуманітарних рішень та рекомендацій були відсутні навіть у тих учасників червонохресного руху, в країнах яких збройні конфлікти точилися десятиліттями. Перед учасниками зустрічі постали складні завдання напрацювання концептуальних напрямів спільної діяльності з ТЧХ України та здійснення заходів, спроможних протистояти викликам, природу і масштаби яких ТЧХ України не могло передбачити. Завдяки підтримці партнерських національних товариств ТЧХ України змогло значно покращити і розширити спектр допомоги незахищеним верствам населення, зміцнило свою спроможність надавати допомогу відповідно до поточних реалій.

Поділилися неоціненним досвідом щодо глобального бачення шляхів розвитку ситуації та надали рекомендації з прийняття керівних рішень й схем спільної діяльності у період кризової ситуації в Україні С. Міссірі – виконуючий обов'язки директора європейського регіону МФЧХ і ЧП; Е. Рахімов – глава об'єднання країн Центральної Азії, Східної Європи і Туреччини, МФЧХ та ЧП; В. Ломбарте – глава Представництва МФЧХ і ЧП в Україні; А. Ешліманн – глава Делегації МКЧХ в Україні; Р. Мюллер – координатор з питань співпраці Делегації МКЧХ в Україні. Для напрацювання робочих орієнтирів у вирішенні надскладних завдань, спричинених катастрофічними подіями в Україні, на зустріч прибули представники 11 національних товариств: Австрії, Великої Британії, Данії, Італії, Латвії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Фінляндії, Франції, Чехії.

А. Ешліманн повідомив, що МКЧХ присутній у Східній Європі, в тому числі в Україні, з 1992 р. У 2014 р. МКЧХ розширив свою присутність в Україні шляхом відновлення місії у Києві з метою реагування на надзвичайні потреби і захисту найбільш вразливих груп населення, переміщених або постраждалих внаслідок збройного конфлікту.

Р. Мюллер зазначив, що у 2014 р. МКЧХ встановив партнерські відносини із ТЧХ України шляхом підписання Рамкової угоди. Договір складався з десяти додатків і включав такі напрями співробітництва: створення потенціалу готовності до надзвичайних ситуацій і реагування; скоординований рух реагування; партнерство та координація; відновлення сімейних зв'язків; фінансова підтримка працівників і патронажних сестер Донецької та Луганської обласних організацій; поширення знань щодо мінної небезпеки та правильної поведінки з вибухонебезпечними залишками війни.

Партнерська зустріч закінчилася двосторонніми зустрічами, де обговорювалися деталі подальшої співпраці [134, с. 4-5].

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що трибуна міжнародних форумів використовувалась для зміцнення позитивного іміджу ТЧХ України як незалежної гуманітарної організації, а ініціативи, проголошені на засіданнях конференцій за участі національного товариства, давали поштовх для розвитку нових стратегічних підходів вирішення нагальних проблем людства.

4.2. Міжнародна гуманітарна місія Червоного Хреста в Україні.

Складна економічна ситуація в Україні перших років незалежності ускладнила діяльність місцевих організацій Червоного Хреста, призвела до значного зниження низки кількісних показників діяльності відносно 80-х років ХХ ст. Якщо на початку 1987 р. число членів Червоного Хреста становило майже 26,5 млн. осіб, то на початку 1994 р. лише 12,5 млн. Зменшилася кількість первинних осередків – з більш як 69 до 45 тис. Головна причина зниження соціальної активності населення України та зменшення обсягів діяльності первинних організацій полягала в різкому спаді виробництва та скороченні робочих місць. Комерційні структури, що створювалися у цей час, не прагнули фінансово та матеріально підтримувати

благодійні організації. Протягом 1992 – 1994 рр. більшість голів райкомів ТЧХ України працювали на громадських засадах. Незважаючи на нестабільне фінансове становище організації, зменшення кількості первинних осередків та чисельного складу організації, ТЧХ України вдалося зберегти кадровий потенціал та інфраструктуру, налагодити конструктивну співпрацю з органами виконавчої та законодавчої влади, започаткувати нові проекти.

Починаючи з 1992 р., уряд України розпочав надавати кошти для утримання патронажних сестер милосердя Червоного Хреста. Але у зв'язку із стрімким зростанням цін і зменшенням заробітної плати цих коштів виявилось замало. Тому протягом першої половини 90-х років ХХ ст. значну частку фінансування програми милосердя взяли на себе МФЧХ і ЧП та національні товариства Червоного Хреста Німеччини, Великої Британії, Канади, Нідерландів. Це дало змогу загалом зберегти штат сестер милосердя, чия допомога була так потрібна німцям, людям похилого віку, інвалідам. Сестри милосердя здійснювали догляд за самотніми хворими похилого віку, організували доставку ліків та продуктів харчування, готували їжу німцям та хворим, допомагали у влаштуванні пенсіонерів у будинки-інтернати. Зміни у структурі доходів організації вимагали раціонального використання наявних ресурсів. Якщо у другій половині 80-х років діяльність місцевих організацій Червоного Хреста забезпечувалася в основному завдяки членським внескам, то у 1995 р. витрати пересічної обласної організації ТЧХ України фінансувалися не лише з держбюджету України та за рахунок членських внесків, а й завдяки надходженням від МФТЧХ і ЧП [325, с. 244-245].

Виходячи із пріоритетів національного товариства, його зовнішня діяльність переслідувала мету залучення можливостей червонохресного руху на підтримку надзвичайних гуманітарних потреб України, які виходили за межі можливостей національного товариства, і була скерована у таких напрямках: отримання міжнародної підтримки розвитку і удосконалення Патронажної служби; створення та оснащення медико-соціальних центрів;

реалізації програми боротьби із соціально-небезпечними хворобами – туберкульозом, СНІДом та хворобами, що передаються статевим шляхом; навчання населення наданню першої допомоги; забезпечення довгострокового і стабільного функціонування Чорнобильської програми гуманітарної допомоги і реабілітації; залучення фінансової та матеріально-технічної допомоги для підтримки програми створення Служби катастроф; розповсюдження та впровадження міжнародного гуманітарного права; підтримки програм допомоги раніше депортованим народам Криму, мігрантам і втікачам.

Одна з найважливіших, найактуальніших і найстаріших світових червонохресних програм – «Міжнародна Чорнобильська програма допомоги та реабілітації» (CHARP). У її межах, починаючи з 1991 р., Україна, крім 350 дозиметрів, отримала дві пересувні діагностичні лабораторії, які почали проводити обстеження у найбільш потерпілих областях – Житомирській та Рівненській. Тут пересувні діагностичні лабораторії щороку обстежували близько 30 тис. жителів із радіаційно забруднених районів. У 1994 р. вони повністю були передані у розпорядження Рівненського та Житомирського обласного комітету товариства, в результаті чого до 2000 р. було проведено 240 тис. дозиметричних обстежень у 70 населених пунктах Київської, Вінницької, Волинської, Житомирської, Рівненської, Черкаської та Чернігівської областей [266, с. 132-133].

У 2001 р. співробітники пересувних діагностичних лабораторій зафіксували значне зростання кількості випадків раку щитовидної залози, кількість яких із року в рік збільшувалася й надалі. Протягом 2010 р. було обстежено 14 924 мешканці Житомирської області, з яких вперше зазначену процедуру пройшли 6 289 осіб. Визначено патологію щитовидної залози у 7 535 осіб (64,1%), у тому числі вперше її виявлено у 3 711 особи (59%). Станом на 2011 р. житомирською пересувною діагностичною лабораторією було обстежено та проконсультовано близько 185 тис. жителів віддалених районів області, 45,2% із яких діти [119, с. 13].

Загалом на 2011 р. за програмою гуманітарну допомогу отримало понад мільйон осіб та було оздоровлено 3 тис. чорнобильських дітей у зарубіжних таборах і сім'ях [174, с. 3].

У 1997 р. Міжнародну Чорнобильську програму гуманітарної допомоги та реабілітації було доповнено важливим компонентом: відбулося вдосконалення реабілітаційної роботи та психосоціальної підтримки мешканців, що проживали на територіях із підвищеним рівнем радіації. Це стосувалося насамперед вагітних жінок, дітей, підлітків, пенсіонерів та інвалідів, які неспроможні були самотужки подолати психосоціальний стрес, викликаний радіаційним впливом [169, с. 9].

Через два роки фінансування програми проводилося за рахунок коштів Японського Червоного Хреста. В цілому на цю програму передбачалось понад 1 млн. євро. У 2003 р. кошти для її реалізації надійшли від Нідерландського Червоного Хреста, виручені від Нідерландської Національної лотереї.

Багато в чому у межах Чорнобильської програми Україні допомагало Товариство Червоного Хреста Австрії [266, с.134]. Саме завдяки його підтримці, до складу бригад пересувних діагностичних лабораторій у 2001 – 2002 рр. було введено посаду психолога, підготовлено десять інструкторів-психологів [169, с. 9].

«Міжнародну Чорнобильську програму гуманітарної допомоги і реабілітації» у Волинській області було запроваджено згідно із розпорядженням Національного Комітету ТЧХ України від 22 липня 2010 р. № 69 о/д, за договором між Волинською обласною клінічною лікарнею та Волинською обласною організацією ТЧХ України від 11 травня 2010 р. та відповідно до Угоди про співпрацю між ТЧХ України та Німецьким Червоним Хрестом з метою надання допомоги населенню, що постраждало внаслідок катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції. Невдовзі керівництвом Волинської обласної клінічної лікарні було вирішено кадрове питання для забезпечення пересувної діагностичної лабораторії і створена

бригада у складі п'яти осіб (два лікаря УЗД, лікар-ендокринолог, лаборант, водій) та зобов'язано завідувачку обласного центру радіаційного захисту населення В. Марчук підготувати пакет документів по організації роботи бригади. Реалізацію Міжнародної Чорнобильської програми гуманітарної допомоги і реабілітації у Волинській області було розпочато 16 серпня 2010 р. Бригада пересувної діагностичної лабораторії виїжджала в узгоджені з територіальними закладами охорони здоров'я віддалені села радіаційно-забрудненої зони області, відповідно до графіка, затвердженого обласним комітетом Червоного Хреста та обласною клінічною лікарнею. Робота бригади проводилася вахтовим методом (з понеділка до п'ятниці) при тісній взаємодії з регіональними комітетами Червоного Хреста. Згідно зі звітом завідувачки обласного центру радіаційного захисту населення В. Марчук, за час роботи бригади з серпня 2010 р. до квітня 2015 р. оглянуто 42 196 осіб, щитовидна залоза обстежена у 38 720 осіб. Серед оглянутих, вперше обстежена щитовидна залоза у 31 % населення (11 993 осіб). Захворювання щитовидної залози виявлено у 7 841 особи. Співвідношення захворювань серед чоловіків та жінок 1:4. Пацієнти, у котрих виявлена та чи інша патологія щитовидної залози направлялись на обстеження в районні заклади охорони здоров'я, а особи з діагнозом вузлового зобу дообстежувались в обласній клінічній лікарні з метою проведення тонкогілкової пункційної біопсії вузлів щитовидної залози, та ранньої і своєчасної діагностики раку щитовидної залози. У 2014 р. таких пункцій проведено 102 особам, які потерпіли від наслідків Чорнобильської катастрофи, онкопатологія діагностована у трьох осіб. Найактивніше програмна діяльність здійснювалася у селах, розташованих у трьох районах області, які вважаються найбільш радіаційно забрудненими внаслідок катастрофи на ЧАЕС – Камінь-Каширський, Любешівський та Маневицький [164, с. 6].

Після короткочасної перерви наприкінці 2015 р. у Волинській області за підтримки МФТЧХ і ЧП була відновлена «Міжнародна Чорнобильська програма гуманітарної допомоги та реабілітації». В області розпочала

працювати виїзна бригада Червоного Хреста, яка проводила обстеження населення радіаційно забруднених районів. Серед 2 952 обстежених було виявлено 1 196 патологій щитовидної залози і 1 473 супутніх патологій [128, с. 2].

Отже, «Міжнародна Чорнобильська програма гуманітарної допомоги та реабілітації», хоча й мала певні вади, виявилась досить успішною. Її навіть було визнано однією з найкращих програм Червоного Хреста у світі.

Одну з наймасштабніших програм боротьби з туберкульозом і СНІДом за ініціативи МФТЧХ і ЧП, а також національних ТЧХ Білорусі, Молдови, Росії та України було започатковано у березні 1999 р. Вона діяла протягом трьох років і фінансувалася національним офісом Євросоюзу, який виділив 4 млн. євро. Допомога надавалась продуктовими, гігієнічними наборами, вітамінізованими препаратами та ліками для 150 тис. хворих на туберкульоз [266, с. 138].

Завдяки Нідерландському Фонду «СНІД» у межах боротьби із захворюванням ВІЛ/СНІД упродовж 1998 – 1999 рр. Червоний Хрест України співпрацював із Нідерландським та Німецьким Червоними Хрестами. Програму спершу сфокусували переважно на роботі із найбільш уразливими верствами населення Житомирської, Черкаської, Чернігівської областей та міста Києва. Невдовзі її дія поширилася і на інші регіони держави. У межах програми з метою зміцнення патронажної служби ТЧХ України одержало устаткування та оснащення для десяти медико-соціальних кімнат, 1 400 медичних комплектів для патронажних медсестер по догляду за хворими.

За рахунок коштів, передбачених програмою, надавалася гуманітарна допомога у вигляді продуктових наборів, вітамінних препаратів, гарячого харчування. У першу чергу вона знайшла свого адресата серед самотніх непрацездатних людей, інвалідів, хворих із уперше виявленим активним туберкульозом, з хронічною формою туберкульозу та його ускладненнями, а також серед хворих на СНІД та ВІЛ-інфікованих осіб. За програмою

здійснювалася цілеспрямована гуманітарна діяльність серед тих, хто відбував покарання у місцях позбавлення волі, адже саме там епідемія туберкульозу набула значного поширення [265, с. 23].

Для боротьби зі СНІДом Україна й надалі продовжувала отримувати допомогу від зарубіжних червонохресних організацій. У грудні 2015 р. ТЧХ України спільно із Італійським та Французьким Червоними Хрестами за активної підтримки Міністерства охорони здоров'я та соціальної політики Франції провели тренінг для патронажних сестер, волонтерів та соціальних працівників ТЧХ України в Запоріжжі на тему «Профілактика соціально небезпечних захворювань: ВІЛ, туберкульозу та гепатиту С серед внутрішньо переміщених осіб». За три дні нових знань набули 60 учасників. Для впровадження подальшої профілактичної роботи серед населення закордонні колеги допомогли ТЧХ України розробити інформаційну брошуру про ризику зазначених захворювань і заходи їхньої профілактики [125, с. 4].

З викладеного доходимо висновку, що Червоний Хрест до питання протидії поширенню туберкульозу та епідемії СНІДу в Україні поставився досить серйозно, що для здійснення попередження цих хвороб серед громадян країни стало дуже важливим.

Із 2004 р. з ініціативи МКЧХ та ТЧХ України за підтримки Адміністрації Державної прикордонної служби України розпочато гуманітарну «Програму з відновлення родинних і консульських зв'язків для нерегулярних мігрантів», затриманих в Україні, які перебували у місцях тимчасового тримання у містах Мукачеве та Чоп і у с. Павшиново. Метою програми була допомога органам влади у вирішенні існуючих проблем щодо надання допомоги затриманим іноземцям та особам без громадянства, які незаконно перебували в Україні; поліпшення психологічного стану затриманих мігрантів шляхом відновлення родинних зв'язків (надання телефонних карток для дзвінка додому та родинне листування по каналах Червоного Хреста), що також сприяло скороченню термінів затримання та подальшій репатріації на батьківщину. З 2006 р. програмою були охоплені

ще два ізолятори: у Львові та с. Михайлівка (Сумська область). Станом на середину 2008 р. 1 647 затриманим було надано можливість повідомити своїм близьким про себе та написати лист – Послання Червоного Хреста своїй родині на батьківщину. Для прискорення процесу ідентифікації особи, використовуючи сплачені Червоним Хрестом телефонні картки, 6 929 громадян скористалися допомогою Червоного Хреста у встановленні телефонного зв'язку з посольствами країн їх походження. Крім того, для нового місця тимчасового тримання у м. Львові було надано комплекти постільної білизни і матраци. За фінансової підтримки МКЧХ на території табору у с. Павшино обладнали душові кабінки. Для Чопського та Мукачівського місця тимчасового тримання було закуплено електричні нагрівачі води, контейнери для питної води [176, с. 14].

Закарпатською, Волинською та Чернігівською обласними організаціями у співробітництві з Державною прикордонною службою України та за підтримки МКЧХ протягом 2010 – 2014 рр. продовжувала успішно проводитися робота по виконанню гуманітарної «Програми з відновлення родинних та консульських зв'язків для мігрантів, затриманих в Україні». Упродовж зазначеного періоду під час візитів до пунктів тимчасового перебування мігрантів було проведено 15 322 бесід з затриманими, під час яких 6 594 громадянина здійснили 8 078 телефонних дзвінків для відновлення зв'язку із членами родин. 360 громадянам допомогли встановити зв'язок із посольствами країн їх походження для отримання ідентифікаційних документів, що допомогло скоротити терміни їх перебування у затриманні. Нужденним мігрантам і шукачам притулку в Україні з обласних запасів товариства та за фінансової підтримки МКЧХ також надавалася гуманітарна допомога теплим одягом і засобами особистої гігієни та дезінфекції [177, с. 9].

Дуже часто в Україні виникали надзвичайні ситуації як природного, так і техногенного характеру, що вимагали швидкої реакції, мобільності в діях та активного подолання їх наслідків. Тому всі зусилля спрямовувались на те,

щоб створити таку організацію, яка могла б, якщо не передбачити лихо, то хоча б своєчасно надати допомогу, можливо, навіть, врятувати життя людям. Таким рятувальним органом виявилась Служба катастроф, яка стала відома завдяки своїй активній участі у подоланні наслідків повені у Закарпатті та зливи на Одещині у 2002 р. [266, с. 143].

22 липня 2007 р. Волинь спіткало стихійне лихо – руйнівний буревій. Найбільше постраждало населення п'яти районів області – Турійського, Рожищенського, Ковельського, Ківерцівського та Маневицького. Потерпіло понад 6 тис. осіб, з них 150 – самотніх громадян похилого віку, 230 багатодітних та понад тисячу малозабезпечених родин. Зважаючи на масштаб надзвичайної ситуації, ТЧХ України звернувся до міжнародних і партнерських товариств із проханням про допомогу потерпілим. На нього відгукнулася МФТЧХ і ЧП – бюджет проекту допомоги становив 274 тис. грн. Допомогу отримала 1 451 сім'я. 45 сімей отримали грошову допомогу в розмірі по 2 тис. грн. кожна. Надали гуманітарну допомогу потерпілим волинянам і німецькі червонохрестівці з м. Дерпен: вони надіслали одяг, продукти харчування, предмети особистої гігієни, постільну білизну та матраци на суму понад 3 тис. євро [154, с. 7].

Високої оцінки заслуговує допомога, що надходила від Люксембурзького і Французького Червоних Хрестів. Так, завдяки їх фінансовій підтримці у межах програми «Допоможемо хворим дітям України із вадами серця», у Львові був створений центр дитячої серцево-судинної хірургії, обладнаний найсучаснішою апаратурою вартістю 2,5 млн. грн.

Програмою передбачалось підвищення кваліфікації українських лікарів за кордоном, допомогу обладнанням, консультування українських дітей зарубіжними спеціалістами, а також проведення операцій у відділенні серцевої хірургії Страсбурзького університету тим дітям, яким не змогли допомогти українські лікарі. Станом на 2011 р. було прооперовано близько 500 дітей з Івано-Франківської, Кіровоградської, Рівненської, Закарпатської, Житомирської, Вінницької, Львівської, Харківської, Запорізької,

Хмельницької, Дніпропетровської, Херсонської областей. Загальну вартість цих операцій було оцінено у 20 млн. грн. [174, с. 3].

З липня 1992 р. розпочала роботу Служба розшуку ТЧХ України – єдина в Україні організація, яка безкоштовно працює над запитами громадян, які втратили зв'язок унаслідок збройних конфліктів та інших екстремальних ситуацій у світі. Пріоритетним напрямом пошукової роботи стало сприяння громадянам у розшуку документів, які б підтверджували перебування людини на примусових роботах в Австрії та Німеччині; з'ясування долі солдатів, які загинули на території інших країн, або оголошені без вісти зниклими під час Другої світової війни, військового конфлікту в Афганістані 1979 – 1989 рр., сучасних війн [266, с. 146].

Протягом 1993 р. спеціальним розпорядженням Кабінету Міністрів України була визнана програма діяльності служби та затверджено її асигнування за рахунок держбюджету. На авторитет та плідну роботу Служби розшуку вказують такі дані. Лише за 1993 р. співробітники служби розглянули 6 773 звернення громадян та установ. У результаті пошукових заходів встановлено долі 189 осіб. За сприяння Червоного Хреста у березні цього року повернувся на батьківщину в Донецьку область В. Назаров, який майже 9 років перебував у полоні афганських моджахедів. Загалом протягом 1992 – 1996 рр. розглянуто 33 тис. звернень від громадян України та понад 5 тис. з-за кордону [325, с. 246]. У 1997 р. надійшло 15 тис., 1998 р. – 44 тис. звернень громадян. В архіві завершених справ нараховувалось близько 90 тис. в 2001 р., 98 тис. – 2002 р., а в 2003 р. – 117,5 тис. справ [266, с. 146].

Упродовж 2004 р. Службою розшуку було розглянуто 27 тис. звернень від громадян України, національних товариств Червоного Хреста, Червоного Півмісяця зарубіжних країн, МКЧХ, Міжнародної Служби Розшуку, архівів та інших установ. По 14 523 зверненням було завершено розшук, понад 6 тис. запитувачів отримали від Червоного Хреста України позитивний результат. Співпрацюючи із закордонними національними товариствами та архівними

установами, працівники служби встановили долю і місцеперебування 312 членів родин, яких розшукували рідні [177, с. 16].

Служба розшуку приділяла велику увагу пошуку документів, які б підтверджували статус остарбайтера. Станом на 2001 р. із цього питання було розглянуто 110 тис. звернень, з них 25 тис. закінчено із позитивним результатом [266, с. 146]. У 2004 р. близько 50% первинних запитів громадян до Служби розшуку становили звернення про надання допомоги у розшуку документів, що підтверджують перебування українських громадян за роки війни у концентраційних таборах та на примусових роботах на території Третього рейху. Таких звернень було розглянуто 14 245. Закінчено розшук по 9 468 заявах, із яких у 4 999 випадках вдалося отримати позитивну інформацію [177, с. 16]. Однак, не завжди пошук завершувався позитивно, що пояснювалося втратою деяких документів. Проте, навіть у таких випадках працівники служби намагалися хоча б добрим словом підтримати людину, яка розшукувала рідних, не залишати її наодинці з самотністю і горем [266, с. 146].

Протягом першої половини 90-х років ХХ ст. комітети та організації ТЧХ України брали безпосередню участь у прийомі та розподілі гуманітарної допомоги, що надходила в Україну з-за кордону. Для оперативного вирішення питань, пов'язаних із координацією допомоги та її справедливим розподілом, у Національному Комітеті ТЧХ України працювали місії національних товариств Червоного Хреста Франції, Німеччини, Великої Британії, Канади, Італії. 6 лютого 1992 р. Кабінет Міністрів України затвердив склад комісії з питань координації, прийому, транспортування, охорони та розподілу гуманітарної допомоги, до складу якої було введено представника ТЧХ України. Упродовж 1992 – 1993 рр. ТЧХ України прийняло та розподілило понад 6 тис. 650 т продуктів харчування, медикаментів та медичного обладнання вартістю 26,3 млн. доларів США [325, с. 245-246].

З набуттям Україною незалежності почало розвиватися регіональне співробітництво вітчизняного Червоного Хреста, відбувся безпосередній вихід обласних організацій на співпрацю із зарубіжними партнерами. Розпочали міжнародну співпрацю п'ять обласних організацій України. Партнерами на той час стали понад 50 національних товариств та міжнародних організацій, а з 25 з них – укладено угоди, якими була передбачена підтримка обласних організацій ТЧХ України з важливих напрямів діяльності [174, с. 3].

З метою набуття досвіду ТЧХ України направляло власні делегації до країн Центральної та Західної Європи. У 2008 р. члени Координаційної ради молоді Харківської обласної організації ТЧХ України на запрошення колег із округу Флемінг-Шпревельд з дружнім візитом побували у Німеччині, що проходив у межах програми розвитку Молодіжного Червоного Хреста. Метою поїздки стало ознайомлення українських волонтерів зі структурою організації та діяльністю зарубіжних колег. Основною темою візиту було обговорення програми «Рятування на воді» – однієї з найцікавіших і найбільш запитуваних серед молодіжних волонтерів Німецького Червоного Хреста. Зустрів і привітав українську делегацію К. Маєр – лідер Молодіжного Червоного Хреста округу. Для харків'ян проводилися майстер-класи із порятунку потопуючих і пошуку людей під водою. Відбулася зустріч із Президентом Червоного Хреста округу Г. Швіком, під час якої детально обговорювалися особливості діяльності і структури молодіжних організацій обох країн [153, с. 11].

У той самий час на запрошення локальної організації Червоного Хреста Данії делегація червонохрестівців Луганська відвідала м. Сківе. Консультант Національного Комітету Червоного Хреста Данії пані М. Гуллеструп ознайомила українських колег із основними програмами, які реалізовувало товариство. Луганчани відвідали школу соціального здоров'я, будинок для людей похилого віку, навіть працювали в магазині секонд-хенд, який належав організації Червоного Хреста. Значну увагу делегації приділив

голова локальної групи Червоного Хреста м. Сківе Н. Крістенсен. Він детально розповів як про структуру Червоного Хреста Данії у цілому, так і локальні організації міста, ознайомив із веденням документації, із напрямками діяльності товариства [166, с. 10].

Слід відзначити співпрацю Львівської обласної організації товариства Червоного Хреста з Німецьким Червоним Хрестом, зокрема, з Фрайбурзьким, який опікувався покращенням життя людей похилого віку, влаштовував для них вечори відпочинку. Завдяки його фінансовій підтримці в приміщенні районної організації було проведено капітальний ремонт, а також для дитячого хірургічного відділення міської лікарні виділялись значні кошти. Заради тіснішої співпраці делегація львівської обласної організації мала можливість побувати в Німеччині, де ознайомила з діяльністю Фрайбурзького Червоного Хреста і здобула багато корисних знань під час цієї зустрічі [266, с. 148-149]. У свою чергу 2011 р. Львівську обласну організацію товариства відвідали волонтери Фрайбурзького Червоного Хреста. Вони побували в медико-соціальному центрі товариства, підопічні якого – колишні в'язні фашистських концтаборів та репресовані сталінським режимом. Разом зі студентами Львівської академії внутрішніх справ вони почули від живих свідків подій Другої світової війни правдиві історії тих жахливих часів диктату та репресій, які відбувалися в Україні. Почуте та побачене під час візиту стало підтвердженням правильності започаткованого Баденським Червоним Хрестом Німеччини ще у 1996 р. проекту допомоги в'язням та репресованим, які мешкають у Львові, та постійне фінансування його німецькими партнерами. Поступово функції проекту були дещо розширені: медико-соціальний центр розпочав обслуговувати не тільки в'язнів концтаборів та репресованих, а й самотніх людей похилого віку, які мали бажання та змогу відвідувати центр, з метою виховних зустрічей із підростаючим поколінням. Також волонтерам сподобалось, що медико-соціальний центр став базовим для проведення навчання навичкам першої медичної допомоги [157, с. 22]. Крім Фрайбурзького Червоного Хреста,

Львівська обласна організація Червоного Хреста підтримувала тісні зв'язки з членами Червоного Хреста з міст Опфінген та Марх. Так, у 2003 р. українська делегація відвідала офіс Опфінгенського осередку Німецького Червоного Хреста [266, с. 149]. Тісна співпраця пов'язувала львівських колег із партнерами з м. Регенсбург. Так протягом 2005 – 2011 рр. німецькі колеги передали 450 т гуманітарних вантажів – медичне обладнання, постільна білизна, учнівські парти, столи, стільці, одяг, що стало в нагоді медичним установам Львівщини та малозабезпеченим громадянам області. У 2011 р. голова Львівської обласної організації ТЧХ України В. Мойсеєнко з плановим візитом перебував в Німеччині на запрошення Червоного Хреста. Відвідини міст Регенсбург та Регенстауф у Баварії були максимально насиченими, адже відбулися зустрічі з керівництвом Червоного Хреста регіону. Українська делегація завітала до місцевих будинків людей похилого віку, дитячого садочка, центру невідкладної медичної допомоги, рятувальної водної служби на р. Дунай, вертолітної служби, музею Червоного Хреста [148, с. 22].

Із 19 до 21 вересня 2012 р. у Львові з офіційним візитом, на запрошення ТЧХ України перебувала делегація Німецького Червоного Хреста на чолі з Президентом, доктором Р. Сайтерсом. Представники Німецького Червоного Хреста відвідали Франківську (м. Львів) та Миколаївську районні червонохресні організації, деякі соціальні установи області, у тому числі Міжнародний центр відновлювального лікування в Трускавці. «Якщо раніше співпраця із німецькими колегами носила здебільшого епізодичний, локальний характер, – угоди підписувалися між окремими обласними червонохресними організаціями товариства та земельними організаціями Німецького Червоного Хреста, – то тепер ми маємо угоду, в якій відображається і координується взаємодія наших організацій на загальнонаціональних рівнях. Інновації та фандрайзинг, про які дискутуємо уже не перший рік, надійдуть, нарешті, в наше повсякденне життя. Німецькі

колеги готові з нами поділитися своїм багатим досвідом», – зазначав під час відвідин німцями Львова І. Усіченко, Президент ТЧХ України [172, с. 3].

З візиту волонтерів Баварського Червоного Хреста до Івано-Франківська навесні 1991 р. розпочалася співпраця Німецького Червоного Хреста з осередками вітчизняного товариства області. Упродовж наступних років майже кожна лікарня Івано-Франківщини отримала змогу придбати медичне обладнання за кошти Баварського Червоного Хреста. Окрім матеріальної допомоги товариства-побратими проводили спільні акції святкування ювілеїв, пов'язаних із історією червонохресного руху. У 1998 р. баварські колеги брали участь у святкуванні 80-річного ювілею діяльності Червоного Хреста України. А 21 вересня 2004 р. з 60-річчям діяльності Івано-Франківської організації членів обласного комітету товариства приїхали привітати делегації з міст Дахау та Аузбургу [266, с. 150].

У 2007 р. Волинь із добродійною місією відвідали членів Червоного Хреста німецького міста Дерпен, розташованого на кордоні з Голландією. Долаючи понад 1,5 тис. км німецькі колеги доставили гуманітарну допомогу загальним вантажем 9,4 т. Німецькі гості зустрілися з представниками обласної ради та обласної державної адміністрації Волині, Купичівської та Соловечівської сільських рад, з керівництвом, працівниками та активістами Волинської обласної, Луцької міської, Турійської та Любомльської районних організацій ТЧХ України. Під час цих зустрічей вони ознайомилися із завданнями, планами, здобутками та проблемами українських колег, поділилися досвідом та особливостями роботи земельних та міських осередків Червоного Хреста Німеччини [155, с. 7].

Під час урочистостей з нагоди 90-річчя Червоного Хреста України у 2008 р. було укладено договір про співробітництво та взаємодопомогу між Волинською обласною організацією ТЧХ України і Німецьким Червоним Хрестом м. Дерпен. З гуманітарною місією упродовж 3 – 8 жовтня 2009 р. перебували в Луцьку делегації Німецького Червоного Хреста міста Бад Ноенар-Арвайлер. До складу делегації входили 16 осіб, зокрема Б. Шрікер,

заступник голови Червоного Хреста, В. Борхерт, керівник відділу надзвичайних ситуацій, Л. Бакес, керівник рятувальної служби міста Бад Ноенар-Арвайлер. Останній передав обласній організації товариства автомобіль швидкої допомоги Мерседес 912Д, який рішенням Президії Правління обласної організації товариства було передано Торчинській районній лікарні Луцького району, та вантажний автомобіль Мерседес для обслуговування населення [165, с. 18].

На запрошення Люблінського регіонального відділення Польського Червоного Хреста влітку 2013 р. в м. Мшана Дольна Краківського воєводства відбулася перша зустріч волонтерів Червоного Хреста Волині і Польщі. Зустріч відбувалася в межах реалізації проекту «Академія волонтерства Червоного Хреста» за фінансування Міністерства освіти Республіки Польща. 20 волонтерів з Волині і така сама кількість з Польщі, старшокласники загальноосвітньої школи і студенти вузів у навчально-реабілітаційному осередку Польського Червоного Хреста ім. Хелени Падеревської обмінювалися досвідом у волонтерській і молодіжній діяльності, отримували знання і навички з першої допомоги, вивчали польську і українську мови, проводили кулінарний майстер-клас, спортивні змагання [163, с. 23].

Завдяки співпраці із зарубіжними партнерами у 2008 р. Закарпатською обласною організацією Червоного Хреста отримано гуманітарну допомогу з Угорщини, Німеччини, Франції та Нідерландів на суму 1,8 млн. грн. У 2009 р. у Закарпатській області було запроваджено десять міжнародних програм і проектів із залученням додаткових позабюджетних коштів на суму 936,8 тис. грн., у 2010 р. – дев'ять проектів вартістю 1,1 млн. грн. Заслужують на увагу міжнародні проекти «Допомога постраждалим від повені в Україні» та «Правовий і соціальний захист дітей, які шукають притулку, та дітей-біженців в Україні». Протягом 2010 – 2013 рр. ТЧХ Закарпаття брало активну участь у боротьбі з епідеміями грипу в Україні, втілюючи в життя міжнародний проект «Підготовка до пандемії людського грипу», головним чином через інформаційно-пропагандистську кампанію,

у чотирьох найбільших містах області серед дорослих і дітей шкільного віку. У межах заходу було роздано понад 20 тис. інформаційних буклетів, а завдяки допомозі Угорського Червоного Хреста у 2013 р. під індивідуальне замовлення обласної інфекційної лікарні розмитнено й доставлено протигрипозні медикаменти на суму більш як 66 тис. грн. [478].

У межах відзначення 95-ї річниці діяльності ТЧХ України та з метою продовження співпраці Київської міської організації ТЧХ України з Дамбовитською обласною організацією Червоного Хреста Румунії, у середині 2013 р. відбувся дружній візит делегації колег з Румунії до столиці України. Делегацію очолював Генеральний секретар Румунського Червоного Хреста С. Лефтер. До її складу увійшли президент та віце-президент Дамбовитської організації Червоного Хреста Румунії Ф. Лазареску та Г. Грозаву, директор організації Г. Попеску та ін. На зустрічі у Київській міській організації ТЧХ України з колегами з Румунії відбувся обмін досвідом діяльності організацій за умов надзвичайних ситуацій або стихійного лиха та укладено угоду про співробітництво на регіональному рівні між Червоним Хрестом м. Києва (голова Н. Гусева) та Дамбовитською обласною організацією Червоного Хреста Румунії (директор Г. Попеску). Гости також ознайомились з діяльністю Подільської, Печерської та Деснянської районних організацій Червоного Хреста у Києві. Особливий інтерес для працівників Червоного Хреста становила структура організації надання першої допомоги за умов надзвичайних ситуацій, або стихійного лиха, підрозділами Червоного Хреста Румунії. Керівники вказаних районних організацій перейняли значний досвід з цього питання [139, с. 11].

17 березня 2016 р. у Львові відбулася зустріч представників Івано-Франківської та Львівської обласних організацій ТЧХ України та представників шведської громадської організації «Цивільна оборона Швеції». Червонохрестівці України та їхні шведські партнери, з якими вони вже мали десятирічний досвід співпраці, підписали угоду про програму навчання інструкторів товариства. Шведські інструктори зобов'язалися навчати 200

інструкторів товариства з чотирьох напрямів: забезпечення безпеки дітей і молоді, забезпечення безпеки життя людей похилого віку, навчання навичкам надання першої допомоги, створення та робота рятувальних загонів. У проєкті взяли участь обласні організації ТЧХ України західного регіону, а також Вінницька та Житомирська організації [127, с. 2].

Крім тісних контактів із країнами Європи, ТЧХ України підтримував відносини з азійськими державами. Так, у листопаді 2004 р. його делегація здійснила візит-відповідь до Китаю, адже за рік до події Україну відвідували представники Китайського Червоного Хреста. На цій зустрічі було домовлено про співпрацю між двома країнами як на загальнодержавному рівні, так і на районному [266, с. 151].

У період з 17 червня до 8 липня 2013 р. в Китаї (м. Урумчі) за участі української делегації відбувся навчальний тренінг «Семінар з розвитку потенціалу гуманітарної роботи Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в країнах Центральної Азії». Семінар був проведений Навчальним центром Червоного Хреста у Пекіні за підтримки Міністерства Комерції Китайської Народної Республіки. Крім українських активістів червонохресного руху у роботі семінару взяли участь представники з Китаю, Таджикистану, Афганістану, Киргизстану, Казахстану, Азербайджану, Туркменістану та Білорусі, серед яких були члени МФТЧХ і ЧП, представники структур влади та бізнесу. За дорученням Президента ТЧХ України І. Усіченка в семінарі взяли участь два делегати з України: К. Башкіров (член Правління ТЧХ України, голова Комісії з питань інформації та громадських зв'язків ТЧХ України) та В. Тимощук (член Правління ТЧХ України, голова Комісії з питань волонтерства та розвитку молоді ТЧХ України). Перших два дні семінару, на яких обговорювалися питання побудови гуманітарного потенціалу національних товариств, проходили за участю китайських високопосадовців, серед яких були також представники національного парламенту КНР. На другий день українська делегація презентувала роботу свого національного товариства, зробивши акцент на функціонуванні

Патронажної служби, Чорнобильської програми, волонтерських ініціативах та інформаційній діяльності [118, с. 4].

ТЧХ України намагався не тільки отримувати допомогу, а й сам надавав її потерпілим країнам по можливості. У 1999 р. після землетрусу, що стався в Туреччині, одним з перших відправив гуманітарний вантаж ТЧХ України. ТЧХ України не стояв осторонь у допомозі жертвам війни в Іраку. У березні 2003 р. був надісланий мобільний шпиталь з медичним обладнанням, апаратурою та медикаментами [266, с. 151].

Члени загону швидкого реагування Червоного Хреста із Тернополя брали участь у чергуваннях на чемпіонаті Євро – 2016 у Франції. 7 червня два члени Тернопільського загону швидкого реагування «Вепр» прибули до аеропорту в Парижі, де їх зустріли волонтери Французького Червоного Хреста. Також туди прибули волонтери Червоного Хреста з інших країн. 8 червня відбувся брифінг, де волонтерам розповіли про роботу Французького Червоного Хреста, про теракти та рятувальні операції, які проводилися під час надзвичайних ситуацій. Пізніше волонтерів ознайомили із завданнями на чемпіонаті [130, с. 1].

Взимку 2013/2014 р. діяльність ТЧХ України розгорталася за надзвичайних політичних умов, викликаних протестними акціями в Києві. У зв'язку із зазначеними подіями у столиці, Національний комітет ТЧХ України та Київська міська організація, як складова частина товариства, силами своїх працівників і волонтерів, починаючи з 26 листопада 2013 р., щоденно проводили моніторинг ситуації на Майдані Незалежності для виявлення потреби у наданні допомоги тим, хто її потребує. 1 грудня 2013 р. постраждалим під час сутичок мітингувальників із силами правопорядку біля Адміністрації Президента України по вул. Банковій у Києві, допомогу надавав загін першої допомоги Національного комітету ТЧХ України. 2 грудня 2013 р. було розпочато мобілізацію всіх волонтерів загону, які отримали необхідне спорядження із бази катастроф Національного комітету. Оскільки кількість необхідних ресурсів перевищила наявні на момент

розгортання загону, Національний комітет звернувся до МКЧХ, МФТЧХ і ЧП за допомогою, що в стислі терміни була надіслана та задовольнила першочергові потреби в наданні допомоги постраждалим. Звернення українського товариства також підтримали національні товариства Червоного Хреста Німеччини, Польщі, Естонії, Латвії, Чехії, Словаччини. Відбулась зустріч Голови Московського регіонального представництва МКЧХ і Президента ТЧХ України І.Усіченка із радником Міністерства внутрішніх справ України В.В.Дурдинцем та керівниками кількох департаментів Міністерства, під час якої ТЧХ України отримало з боку МВС України запевнення в підтримці діяльності товариства за умов складної ситуації в Україні [171, с. 5-6].

Боротьба громадян України за непорушність кордонів власної держави за умов розпочатої у 2014 р. Росією «гібридної війни», яка після анексії Криму зазіхнула на східні землі країни, активізувала волонтерську діяльність працівників ТЧХ України та небайдужих членів споріднених з ним зарубіжних організацій.

За зведеними даними, станом на 1 березня 2015 р., в Україні було зареєстровано 1 099 618 внутрішніх біженців, які вирішили залишити непідконтрольні Україні райони Донецької та Луганської областей. Найбільше переміщених осіб було сконцентровано у Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Полтавській, Запорізькій, Київській областях та Києві. Вимушені мігранти потребували мінімум необхідних речей для проживання на нових місцях. Основними партнерами ТЧХ України у цей складний час стали МФТЧХ і ЧП та МКЧХ. До переліку завдань міжнародних партнерів входили організація збирання допомоги, доставка і роздача продовольчих товарів, ліків та виробів медичного призначення. За міжнародного сприяння для частини жителів, оселі яких залишилися зруйновані внаслідок тривалих обстрілів було закуплено будівельні матеріали. До людей, які проживали на неконтрольованих українською владою територіях Донецької та Луганської областей, доставлено понад

3500 т гуманітарної допомоги (продукти харчування, засоби гігієни, ліки, ковдри, брезент, поліетиленова плівка тощо). Окрім забезпечення постраждалих районів, значна кількість гуманітарних вантажів доставлялася в області із найбільшою кількістю переміщених осіб. Особливо допомогли товариству партнерські національні товариства Червоного Хреста Німеччини, Франції, Іспанії, Італії, Австрії, Латвії, Люксембургу, Росії, Польщі, Фінляндії, Чехії, Данії, США, Ірландії, Китаю. В Україні працювали представники національних товариств Червоного Хреста Люксембургу, Австрії, Данії, Франції, які втілювали проекти допомоги жителям східних областей, чиє житло потребувало ремонту й утеплення. Упродовж 2014 р. ТЧХ України отримало допомогу від Червоного Хреста Німеччини (чотири транші) та від німецького уряду (три транші), загалом, на суму понад 48,7 млн. грн., в числі якої сім мікроавтобусів, три вантажних автомобілі, один реаніомобіль та п'ять легковиків. Від Китайського Червоного Хреста – понад 70 т медико-реабілітаційних засобів та приладів, посуду. Від Чеського Червоного Хреста – чотири автомобілі швидкої допомоги, медичне обладнання, на суму майже 9 млн. грн. Всесвітньою організацією охорони здоров'я було передано п'ять обладнаних автомобілів швидкої допомоги. МКЧХ передав для обласних організацій чотири автомобілі [167, с. 5].

Упродовж січня – лютого 2015 р. МКЧХ більш як 1400 т гуманітарної допомоги розподілив серед населення у постраждалих від конфлікту у Донецькій і Луганській областях. Понад 80 тис. осіб, мешканців та переміщених осіб отримали продовольство й інші речі, такі як гігієнічні засоби, ковдри, брезент, поліетиленову плівку. Була також надана допомога близько 4 тис. особам, що перебували в 19 лікарнях та проживали в таких установах як дитячі будинки та притулки для людей похилого віку. Місцевій владі в цих регіонах були передані матеріали для ремонту покрівель та інструменти для проведення необхідних ремонтних робіт у житлових і громадських будівлях. Для надання допомоги в ремонті мережі і збільшенні

об'єму води, яку споживали мешканці Луганська, МКЧХ передала спеціальне обладнання та інструменти міському водоканалу [159, с. 14].

Волонтери Лисичанського осередку Червоного Хреста України брали активну участь у наданні містянам, які втратили житло під час АТО, гуманітарної допомоги від Німецького Червоного Хреста. Це холодильники, пральні машини, мікрохвильові печі та електроплитки, тепловентилятори, а також предмети побуту, меблі та постіль. Її отримали 36 лисичанських сімей, у яких дотла згоріли помешкання. До того ж Німецький Червоний Хрест передав дитячий одяг та взуття для переселенців. Волонтери також оглядали зруйновані будинки та склали перелік мешканців міста, яким за допомогою Червоного Хреста Австрії видавалися ваучери для придбання будматеріалів.

Северодонецька організація ТЧХ України надавала потерпілим району допомогу від Німецької Міжнародної співдружності GIZ, яку отримували насамперед переселенці [178, с. 15].

22 січня 2016 р. десять родин зі Слов'янська, чиї домівки були пошкоджені або зруйновані через бойові дії, отримали ключі від нових або відремонтованих будинків. У межах спільного проекту з Люксембурзьким Червоним Хрестом і ТЧХ України протягом серпня – грудня 2015 р. було повністю відновлено десять будинків третьої категорії пошкодження. Донорами проекту виступили Люксембурзький Червоний Хрест і Міністерство закордонних справ Люксембургу. Кошти на відновлення одного будинку передбачалися в розмірі 10 тис. євро. Крім суми, яка виділялась, потерпілі отримали ваучери на товари для облаштування будинку. Окрім відновлення десяти приватних будинків Люксембурзький Червоний Хрест спільно з Нідерландським Червоним Хрестом та ТЧХ України встановили 360 нових вікон у 78 приватних будинках другої категорії зруйнованості [126, с. 3].

Взимку 2014/2015 р. після оцінки ситуації у Донецькій і Луганській областях МКЧХ виготовив і розповсюдив 150 тис. листівок і 3 тис. плакатів

для підвищення обізнаності населення цих регіонів із ризиками, пов'язаними з мінами та вибухонебезпечними залишками війни. Тоді ж для підтримки зусиль держави по розчищенню територій від вибухонебезпечних залишків війни в Донецькій і Луганській областях, МКЧХ надав Державній службі України з надзвичайних ситуацій металошукачі, захисні фартухи, та інше обладнання [159, с. 14].

Протягом 30 червня – 1 липня 2015 р тривав візит до Дніпропетровщини Надзвичайного та Повноважного Посла Австрійської Республіки в Україні Г. Поппеллер та військового аташе при Посольстві Австрійської Республіки в Україні полковника Е. Сімбюргера. У ході ознайомчого візиту представники Австрії зустрілися з керівництвом Дніпропетровської обласної державної адміністрації та Дніпропетровської обласної організації ТЧХ України. Пані Г. Поппеллер зазначила, що у межах своєї ознайомчої поїздки східними областями України австрійська сторона мала на меті дослідити різні ситуації щодо соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб та реабілітації у спеціалізованих закладах Дніпропетровщини поранених у зоні збройного конфлікту. Гості присвятили цілий день візиту до модульного містечка в Дніпропетровську, де мешкали родини внутрішньо переміщених осіб та знайомству з роботою Дніпропетровської обласної організації ТЧХ України. Було зазначено, що червонохрестівці самовіддано працюють у цій надскладній ситуації і змогли організувати виконання значних гуманітарних проектів власними силами [142, с. 18].

17 вересня 2015 р. підписали Меморандум про співробітництво Президент ТЧХ України І. Усіченко і Регіональний Представник Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців у Білорусі, Молдові та Україні пан Ж. Ваттервальд. З огляду на взаємну зацікавленість обох організацій у подоланні гуманітарних проблем, що стали результатом відчуження Автономної Республіки Крим та збройного протистояння у Донецькій і Луганській областях, основним посилом підписаного документа була співпраця щодо спільного надання допомоги переселенцям з Криму,

Донецької та Луганської областей. Враховуючи, що характер більшості проектів Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, зазвичай, передбачає реалізацію цих проектів спільно з різними виконавчими партнерами в дусі солідарності для вирішення різноманітних потреб внутрішньо переміщених осіб, спільна діяльність обох організацій стала вагомим внеском у подолання кризової ситуації в Україні. Оскільки обмін інформацією щодо кращого досвіду у сфері захисту громадян України, які змушені були переселитися до інших регіонів, відповідав інтересам обох сторін та збігався з потребами зазначених осіб, ТЧХ України та Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців посилювали співпрацю у сфері надання соціального захисту і допомоги зазначеним вище особам у межах наявних ресурсів та відповідних мандатів. ТЧХ України та Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців домовилися проводити спільний моніторинг ситуації з внутрішньо переміщеними особами в Україні, в тому числі на територіях, де продовжували відбуватися збройні зіткнення, насамперед щодо надання захисту цивільному населенню та забезпечення їхніх гуманітарних потреб. На основі результатів такого моніторингу та оцінки потреб партнери зобов'язалися впроваджувати узгоджену політику стосовно реагування на гуманітарні виклики для забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб з особливою увагою до найбільш вразливих категорій переміщеного населення [149, с. 5].

У вересні 2015 р. в Дніпропетровській області стартував спільний проект ТЧХ України та Польського Червоного Хреста «Покращення доступу внутрішньо переміщеним особам до медичних послуг в Дніпропетровській області». 1 255 сімей з 75 тис. офіційно зареєстрованих в області скористалися ваучерами на придбання медикаментів у мережі «Аптека оптових цін» (аптека 9-1-1). Така можливість протягом наступних чотирьох місяців надавалася найбільш нужденним громадянам з числа внутрішньо переміщених осіб, які мали серцево-судинні та онкологічні захворювання,

хвороби нирок та інші хронічні недуги, а також малозабезпеченим категоріям громадян [123].

Тоді ж у межах спільного проекту ТЧХ України та Французького Червоного Хреста було роздано 500 продуктових ваучерів (по 200 грн. кожен). Крім того, на початку навчального року діти з сімей вимушених переселенців отримали 203 шкільних портфелі. З кінця вересня і до початку жовтня 2015 р., представники Французького Червоного Хреста працювали у Запоріжжі, розробляючи у місті рекомендації з розподілу продуктових ваучерів та гуманітарної допомоги.

У листопаді цього самого року у межах спільного проекту з Французьким та Люксембурзьким Червоними Хрестами Запорізькою обласною організацією Червоного Хреста було розподілено 680 грошових ваучерів номіналом 200 грн. і 400 упаковок дитячого харчування між найбільш вразливими роинами внутрішньо переміщених осіб.

Завдяки сприянню Французького Червоного Хреста області було надано 62 тис. одиниць гігієнічних товарів для жінок, дітей та інвалідів за рахунок приватних пожертв як гуманітарну підтримку внутрішньо переміщених осіб та населення приймаючої сторони [124].

За останні дні лютого 2016 р. до Запоріжжя прибув гуманітарний вантаж від Французького Червоного Хреста, до складу якого загальною вагою 16 366 кг ввійшли одяг, взуття та білизна для дорослих і дітей, аксесуари, товари для догляду за дітьми. Всі речі призначались для надання допомоги внутрішньо переміщеним особам та місцевому населенню, які проживали в Запорізькій області [127, с. 1].

Слід наголосити, що Французький Червоний Хрест ще з березня 2015 р. розпочав надавати допомогу внутрішньо переміщеним особам, які проживали в колективних центрах Запоріжжя. Підтримка відразу розпочала надходити через Запорізьку обласну організацію ТЧХ України продуктовими ваучерами, дитячим харчуванням і памперсами, організацією культурних заходів для дітей. Також для потреб внутрішньо переміщених осіб до міста

було доставлено 1200 т замороженого м'яса – внесок французького бізнесу в Україні.

2 грудня 2015 р. в Києві на базі Печерської районної організації ТЧХ України відкрили Центр психосоціальної підтримки для роботи з внутрішньо переміщеними особами зі Сходу України. Центр було відкрито у межах міжнародного проекту «Пом'якшення наслідків переміщення для жінок та сімей в Україні», який реалізувався за фінансової підтримки Японського уряду, МФТЧХ і ЧП та Національного комітету ТЧХ України. Програма спрямовувалась на жінок та дітей з числа внутрішньо переміщених сімей, бо саме ці категорії осіб виявилися найбільш вразливими [125].

11 – 12 червня 2016 р. волонтери ТЧХ України з п'яти областей України (Харківської, Запорізької, Луганської, Полтавської та Дніпропетровської), а також молодь із числа внутрішньо переміщених осіб зібралися в Харкові на Red Cross Run Challenge (змагання з бігу). Захід було реалізовано у межах молодіжного проекту «Молодь. Енергія. Дія» за фінансової підтримки Данського Червоного Хреста. Протягом двох місяців підготовки до змагання волонтери ділилися фото з тренувань і на власному прикладі мотивували молодь займатися спортом та долучали до здорового способу життя [130, с. 2].

30 червня того самого року в Харкові відбулося відкриття пункту видачі гуманітарної допомоги у межах проекту «Захист життя: підтримка внутрішньо переміщених осіб у Харківській області», який здійснювало Міністерство закордонних справ Німеччини в партнерстві з Німецьким Червоним Хрестом та Харківською обласною організацією ТЧХ України. Проект було спрямовано на підтримку понад 5 тис. внутрішньо переміщених осіб Харківської області у вигляді видачі щомісячних ваучерів на продукти харчування (600 грн.) та медикаменти (300 грн.) протягом десяти місяців [131, с. 2].

Як бачимо, після здобуття Україною незалежності ТЧХ України долучилося до міжнародних гуманітарних програм МКЧХ та МФТЧХ і ЧП, а також налагодило тісну співпрацю з національними товариствами. Надана

у їх межах допомога сприяла подоланню безлічі проблем, з якими неодноразово стикалось українське суспільство.

* * *

З набуттям Україною самостійності організація Червоного Хреста, що діяла на її території, позбулася залежності від союзного центру. З цього часу вітчизняний Червоний Хрест отримав змогу вільно налагоджувати міжнародні відносини у сфері діяльності, що незабаром було закріплено законодавчо. Швидка переорієнтація ТЧХ України на співпрацю зі світовим червонохресним рухом сприяла його інтеграції до різних органів МЧХ, що започаткувало обговорення українських проблем на найвищому рівні. На покращення міжнародної співпраці ТЧХ України зі своїми партнерами в інших країнах впливала постійна участь його делегатів у конференціях та зустрічах, ініційованих МФТЧХ і ЧП.

За підтримки зарубіжних колег було розроблено кілька програм спрямованих на подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та боротьбу з епідеміями СНІДу і туберкульозу. Крім того, упродовж 90-х років національні товариства Червоного Хреста, опікуючи соціально вразливі верстви населення, долали наслідки економічної стагнації в Україні. Дитяча безпритульність теж не залишилася поза увагою ТЧХ України та споріднених із ним іноземних організацій. Досить поширеними стали міжнародні контакти червонохресних організацій на регіональному рівні, завдяки яким населення багатьох українських міст отримало значну матеріальну допомогу, зокрема, лікарські препарати та медичне устаткування. Важливе значення мала допомога, надана зарубіжними колегами мешканцям Донецької та Луганської областей, які постраждали від військового конфлікту на Донбасі. Україна за посередництва Червоного Хреста була не лише адресатом благодійних фондів, а й сама надавала допомогу країнам, населення яких потерпало від природних лих та інших негараздів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні вперше в українській історіографії на основі широкого кола опублікованих та неопублікованих джерел, аналізу наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних учених із сучасних методологічних позицій знайшло комплексне вирішення питання міжнародних зв'язків Червоного Хреста України упродовж 1922 – 2014 рр.

Перші праці, присвячені розгортанню міжнародного червонохресного руху в Україні, з'явилися з початку його зародження в останній третині ХІХ ст. Збільшення кількості зарубіжних контактів українських осередків РТЧХ під час військових конфліктів, особливо упродовж Першої світової війни спонукало сучасників подій досліджувати зазначену тему. У виданих упродовж існування Радянського Союзу наукових доробках міжнародна діяльність Червоного Хреста України висвітлювалася лише у позитивному світлі, а її недоліки замовчувалися, відкидалася сама можливість їх існування. У процесі становлення сталінізму як найбільш одіозної форми компартійного режиму, самотійну транскордонну діяльність товариства було згорнуто, що позначилося і на дослідженні відповідної тематики. Міжнародні зв'язки ТЧХ Українхреста розпочали зображувати здебільшого анонімно, у загальному руслі діяльності СТЧХ і ЧП СРСР. Закладені у 30-х – 40-х роках підходи, модифікуючись, проіснували до кінця 80-х років. У цей час радянська історіографія намагалася замовчувати здобутки ТЧХ УРСР на міжнародній арені, натомість підкреслювалися успіхи взаємодії осередків Червоного Хреста України з товариствами інших республік Радянського Союзу. Перегляд місця та ролі вітчизняного товариства Червоного Хреста у громадському житті країни та ефективності його міжнародної діяльності відбувся тільки з послабленням ідеологічного пресингу наприкінці 1980-х років. Проте лише із здобуттям Україною незалежності та падінням

комуністичного режиму з'явилася можливість критичного переосмислення транскордонної співпраці товариства. Тільки у цей час розпочали друкуватися ґрунтовні праці дослідників Червоного Хреста України, присвячені історії його зв'язків із зарубіжним світом.

У процесі написання дисертаційної роботи було проведено значну пошукову роботу. Її результати дають підстави стверджувати про наявність значного пласту джерел, що забезпечує можливість ґрунтовного дослідження та критичного перегляду міжнародної діяльності Червоного Хреста України. Насамперед це архівні матеріали центральних та обласних архівосховищ України та Російської Федерації. Важливою групою джерел стали опубліковані документи і матеріали, періодика. Для створених упродовж існування СРСР джерел стало характерним ідеологічно вмотивоване перекручення фактів та їх специфічний добір. Тому важливу роль для врівноваження висновків відіграють документи та матеріали, опубліковані у незалежній Україні та за кордоном.

В Україні Червоний Хрест розпочав діяльність в останній третині XIX ст. у вигляді місцевих управ РТЧХ. Спочатку комітети товариства здійснювали опіку над пораненими та хворими. Проте поступово, розширюючи коло своєї діяльності, організація почала надавати допомогу потерпілим від стихійного лиха, боротися з різноманітними епідеміями, виконувати медично-реабілітаційні завдання. Незабаром перелічені функції товариства почали визначати напрями його міжнародної діяльності, яка, однак, на рубежі XIX – XX ст. все ще була тісно пов'язана із військовими конфліктами, в яких опосередковано або ж безпосередньо брала участь Російська імперія. Перша світова війна значно розширила масштаби роботи українських осередків РТЧХ не лише в Україні, але й за її межами. Наприклад, активістки Житомирського та Київського відділень РТЧХ прагнули покращити становище солдатів Російської імперії, які перебували у таборах для полонених на території Австро-Угорщини та Німеччини. У цей час Червоний Хрест також опікується налагодженням поштового

зв'язку для військовополонених, облаштовує пункти з обміну пораненими і хворими.

Революційні події 1917 р. призвели до появи в Україні кількох червонохресних організацій відмінної політичної орієнтації. Наступного року на її території розгорнули діяльність осередки чотирьох гілок червонохресного руху – управи колишнього Російського товариства Червоного Хреста, осередки більшовицько-радянського товариства, Київський Міжнародний Червонохресний Комітет Допомоги жертвам громадянської боротьби та власне Український Червоний Хрест. До кінця національно-визвольних змагань організації функціонували незалежно одна від одної, надаючи допомогу населенню та солдатам у межах територій, на які розповсюджувалася сфера впливу відповідних сторін. У цей час відбулося не лише становлення місцевих відділів Українського Червоного Хреста, а й заснування його іноземних представництв у Німеччині, Туреччині, а також країнах південних та західних слов'ян. Упродовж 1918 – 1921 рр. організації Червоного Хреста, що діяли на території України, були ініціаторами та активними учасниками кампаній з обміну полонених солдат – учасників збройних протистоянь на фронтах Першої світової війни.

У 1918 р. більшовики розпочали системну реорганізацію РТЧХ шляхом зміни корпоративних норм товариства, яка упродовж періоду встановлення радянської влади в Україні поширилася і на структуру УЧХ. На Червоний Хрест України були покладені завдання, що визначили його статус як універсального громадського об'єднання з класово-політичним та соціально-реабілітаційним функціональним навантаженням, підпорядкованим меті зміцнення становища компартійної влади у суспільстві. На міжнародному рівні політичне використання Українхреста реалізовувалося через пропаганду, що відтепер супроводжувала зовнішню діяльність організації.

Зв'язки УЧХ з міжнародним червонохресним рухом і тісно пов'язаними з ним закордонними благодійницькими організаціями набули особливого поширення під час голоду на півдні України у 1921 – 1923 рр. Зарубіжні

філантропічні товариства за посередництва УЧХ відрегулювали постачання продуктів харчування потерпілим від голоду. Попри те, що передані зарубіжними благодійними центрами гуманітарні вантажі спрямовувалися головним чином у місця локального проживання національних меншин, надіслана допомога знаходили свого адресата і серед українського селянства. Слід зазначити, що голод в Україні тривалий час залишався поза увагою світової спільноти, зусилля якої спрямовувалися на ліквідацію наслідків неврожаю на Поволжі. УЧХ, який контролював підпорядкований Москві уряд радянської України, ігноруючи проблеми всередині республіки, мусив співпрацювати з Червоним Хрестом РСФРР і тривалий час замовчувати перед світовою громадськістю проблеми населення власної країни. Та все ж відчуваючи нестачу власних коштів для вирішення соціальних програм радянський уряд у перші роки свого існування дозволив діяти УЧХ у контакті із зарубіжними організаціями. Завдяки цьому співробітництву було значно розширено мережу різноманітних лікувальних закладів, що дозволяло надавати суттєву медичну допомогу населенню України.

Упродовж 20-х років за вказівками більшовицького режиму УЧХ намагався копіювати здобутки своїх західноєвропейських колег у сфері мілітаризації структури товариства. Тоді ж, Українхрест, допомагаючи громадянам оформлювати претензійні звернення до урядів інших держав, у руках радянської влади став чудовим інструментом для викачування коштів з населення республіки. Утворення у 1925 р. радянського Червоного Хреста пояснюється намірами правлячої верхівки уніфікувати міжнародну активність республіканських організацій у руслі комуністичної ідеології та узгодити їх діяльність із зовнішньою політикою СРСР. Підтримка вітчизняним Червоним Хрестом закордонних пропагандистських акцій СРСР мала сприяти проникненню більшовицької ідеології у свідомість громадян інших країн та підвищити міжнародний статус новоутвореної держави. Проте під час голодомору 1932 – 1933 рр. Червоний Хрест по суті припинив свою гуманітарну діяльність і був штучно ізольований від міжнародного

червонохресного руху, представники якого були позбавлені можливості надати допомогу голодуючому населенню України.

Діяльність Червоного Хреста активізувалася в Україні у зв'язку з нападом нацистської Німеччини на СРСР. Швидкий відступ радянських військ з території УРСР уможливив відновлення функціонування позбавленого від нашарування більшовицької ідеології незалежного Українського Червоного Хреста. Аби поліпшити становище українських військовополонених члени заснованої організації змушені були встановити зв'язки з німецьким військовим командуванням. У результаті поступового захоплення української території німцями, діячі Українського Червоного Хреста, за згодою окупаційного керівництва, розгорнули гуманітарну роботу серед населення. Активісти надавали медичну та супровідну допомогу численним співвітчизникам, визволених зусиллями товариства. Напруженою працею Українського Червоного Хреста в усіх формах та виявах вдалося врятувати сотні тисяч життів військовополонених та цивільних українців. Під час війни МКЧХ намагався поліпшити становище як радянських громадян, які потрапили у полон до нацистської Німеччини, так і солдат, які перебували в радянських таборах для військовополонених. Проте ігнорування СРСР положень міжнародних конвенцій, які були покликані регулювати статус в'язнів-солдат унеможливили налагодження співпраці МКЧХ із СТЧХ і ЧП СРСР, а у її складі з ТЧХ УРСР у цьому питанні. Незабаром після вторгнення армії Третього рейху на територію СРСР та встановлення союзницьких відносин між країнами західної демократії та Кремлем, Червоні Хрести держав-членів антигітлерівської коаліції та суміжні з червонохресним рухом філантропічні товариства розпочали надавати матеріальну допомогу солдатам Червоної армії. Поступове визволення України від нацистських загарбників перед жителями повернутих земель ставило нові завдання з відбудови зруйнованої інфраструктури. Тому відвідини зарубіжними активістами міжнародного руху Червоного Хреста звільнених від окупантів територій стало запорукою успішних переговорів

радянського уряду із закордонними центрами благодійницької організації про отримання УРСР гуманітарної та фінансової допомоги.

Міжнародна діяльність ТЧХ УРСР на короткий час активізувалася у зв'язку з розробкою програм, присвячених облаштуванню мирного життя у повоєнному світі. Перебування представників ТЧХ УРСР у складі радянських делегацій, які брали участь у засіданнях міжнародних конференцій, присвячених питанням правового регулювання ймовірних військових конфліктів, зміцнило міжнародний статус вітчизняного товариства. Проте обов'язкова участь членів ТЧХ УРСР у міжнародних гуманітарних місіях виключно у складі радянського Червоного Хреста невдовзі нівелювала значення самостійної діяльності товариства на світовій арені. У подальшому міжнародні зв'язки українського товариства обмежувалися переважно кордонами СРСР та визначалися участю організації у міжреспубліканських «соціалістичних змаганнях». Вітчизняне товариство також долучалося до ініційованих Москвою різноманітних акцій допомоги «братнім народам» інших республік Радянського Союзу. Тривалий час контакти Червоного Хреста України з іноземцями знаходились у межах показового обміну делегаціями або визначалися роботою з політемігрантами. Лише з початком перебудови ТЧХ УРСР вдалося до самостійних спроб налагодити відносини з червонохресними організаціями зарубіжних країн. Активізувати пошук закордонних партнерів ТЧХ УРСР спонукали наслідки катастрофи на ЧАЕС – потреба у терміновій реабілітації потерпілого від радіаційного забруднення населення, яке мешкало на прилеглий до зони відчуження території.

Після набуття Україною незалежності вітчизняне товариство Червоного Хреста було визнано МКЧХ самостійною організацією, а згодом отримало статус повноправного партнера існуючих національних червонохресних об'єднань. Починаючи з другої половини 90-х років значно активізувалась міжнародна діяльність товариства. На зростання довіри міжнародної спільноти до України вплинули чинники, пов'язані із прискоренням

демократичного розвитку українського суспільства. Представники Червоного Хреста України неодноразово були членами міжнародних комісій та учасниками міжнародних конференцій, на яких вирішувалися важливі питання координації світового червонохресного руху, приймалися рішення щодо спільних дій у боротьбі з наслідками природних лих та епідеміями.

Світове визнання ТЧХ України сприяло налагодженню його зв'язків із товариствами інших країн у сфері гуманітарної взаємодопомоги. Наслідки Чорнобильської катастрофи та соціальні негаразди, які були викликані проблемами трансформації в економіці посткомуністичної України стали головними об'єктами уваги чільних учасників міжнародного червонохресного руху. За безпосередньої участі зарубіжних центрів ТЧХ України розробило кілька гуманітарних програм, які мали допомогти державі вирішити завдання у сфері охорони здоров'я та захисту малозабезпечених верств населення. До популярних у 90-х – першій половині 2010-х років напрямків міжнародної співпраці ТЧХ України з червонохресними товариствами інших країн варто зарахувати практику обміну делегаціями з метою набуття членами організацій досвіду з надання характерних для руху видів допомоги. З початку 2000-х років набрала обертів співпраця ТЧХ України з червонохресними організаціями європейських держав на регіональному рівні. Локальні осередки Червоного Хреста країн європейського континенту безпосередньо надавали кошти та якісне медичне обслуговування жителям окремих українських міст.

Наслідки стихійних лих та шкоду, заподіяну збройним протистоянням на сході України вітчизняному товариству теж допомагали долати іноземні колеги. З фондів зарубіжних товариств Червоного Хреста неодноразово надходили кошти та гуманітарні вантажі для покращення становища населення, яке постраждало від військових дій на Донбасі. Тривале збройне протистояння у регіоні викликало хвилю міграції всередині країни. Саме внутрішні переселенці стали ще однією категорією осіб в Україні, життя яких, виконуючи програмні положення, намагався покращити МКЧХ –

психологічної та фізичної реабілітації потребували малолітні діти та їх матері. ТЧХ України зарекомендувало себе гідним членом світового співтовариства Червоного Хреста, оскільки у разі потреби неодноразово приходило на допомогу громадянам інших держав, які потребували підтримки.

Виходячи з отриманих результатів дослідження дисертантка сформулювала такі **практичні рекомендації**:

1. З метою поглиблення співпраці Товариства Червоного Хреста України із зарубіжними червонохресними організаціями на вищому державному рівні розробити необхідну нормативну базу для розвитку міжнародного гуманітарного руху, сприяти ініціативі громадськості і суспільства у напрямку розширення відповідних транскордонних контактів.

2. Рекомендувати, використовувати міжнародний досвід діяльності червонохресних організацій у проведенні кампаній з цивільного захисту населення Державним Комітетом з надзвичайних ситуацій України та підготовки особового складу формувань цивільного захисту населення.

3. Потрібно на державному рівні розробити програму спільної діяльності Червоного Хреста України та зарубіжних громадських організацій у напрямі забезпечення громадян України, які постраждали від збройного конфлікту на Донбасі, продуктами харчування та засобами першої необхідності; створити червонохресні санітарно-реабілітаційні центри, де б вимушено переміщені особи мали змогу отримати першу медичну допомогу та пройти курс соціальної реабілітація.

4. Стане у нагоді відповідним державним органам і переговорним групам досвід Червоного Хреста із обміну і репатріації військовополонених під час та по завершенні Першої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Архівні документи

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Ф. 1. Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет.

Оп. 2.

1.1. *Спр. 60. Протоколи* засідань Президії ВУЦВК № 6/22 від 22 квітня 1921 року, 27 квітня 1921 р., 126 арк.

1.2. *Спр. 85. Протоколи* засідань Президії ВУЦВК № 48 від 23 листопада 1921 року (копія) та матеріали до нього, 23 листопада 1921 р., 64 арк.

1.3. *Спр. 2145. Вісник* Українського товариства Червоного Хреста № 4 та лист Головної управи товариства про порядок оплати мита за закордонні посилки, травень – 26 червня 1924 ., 11 арк.

1.4. *Спр. 2977. Протоколи* засідань (копії) Президії та ревізійної комісії Центрального комітету Товариства Українського Червоного Хреста та матеріали до них, 21 липня 1925 – 28 грудня 1926 рр., 96 арк.

1.5. *Спр. 2978. Протоколи* засідань Президії Центрального комітету Товариства Українського Червоного Хреста (копії) та акти обслідування членом центральної ревізійної комісії його діяльності за січень 1926 р., 8 жовтня 1925 – 5 червня 1926 рр., 86 арк.

1.6. *Спр. 3901 Проект* статуту Спілки товариства Червоного Хреста союзних республік і статистичні відомості про роботу комітетів та склад членів Українського Червоного Хреста, 23 січня – 24 серпня 1925 р., 25 арк.

Оп. 3.

1.7. *Спр. 124. Протоколи засідань Всеукраїнської комісії по проведенню тижня оборони (копії). Звіти Полтавської окружної філії товариства Українського Червоного Хреста про її діяльність за 1922 – 1926 рр. Листування з Прокуратурою УРСР та окрвиконкомами щодо заяв громадян про неправильне виселення, надання роботи та матеріальної допомоги, 28 грудня 1926 – 31 грудня 1927 рр., 578 арк.*

Оп. 4.

1.8. *Спр. 18. Протоколи засідань Малої президії ВУЦВКу № № 32/333 – 75/376. Оригінали, 3 січня – 29 грудня 1928 р., 517 арк.*

Оп.7.

1.9. *Спр. 127. Листування з партійними, профспілковими та іншими громадськими організаціями про роботу добровільних товариств. Шефство над військовими частинами, святкування революційних свят, 2 січня – 11 грудня 1931 рр., 373 арк.*

Оп.9.

1.10. *Спр. 122. Доповідь про стан і перспективи роботи добровільного товариства Українського Червоного Хреста, проект постанови ВУЦВК з цього питання, 1932 р., 13 арк.*

Ф. 4616. Центральний комітет товариства Червоного Хреста УРСР.

Оп. 1.

1.11. *Спр. 17. Справка о работе общества Красного Креста за время с V-VI съезд (1936-1947 гг.), 1947 г., 7 арк.*

1.12. *Спр. 25. Годовой текстовой отчет о работе Центрального комитета общества Красного Креста УССР за 1948 год, 25 арк.*

1.13. *Спр. 428. Протоколы № 1-9 заседаний Президиума Центрального Комитета за 1967 год, 169 арк.*

1.14. *Спр. 429. Протоколы № 10-15 заседаний Президиума Центрального комитета за 1967 год, 147 арк.*

1.15. *Спр. 752. Переписка с исполкомом СОКК и КП ССР, партийными, советскими органами, с другими республиканскими организациями по вопросам деятельности отдела, 25 февраля – 28 ноября 1977 г., 21 арк.*

1.16. *Спр. 781. Протоколы № 26-33 заседаний Президиума ЦК Общества Красного Креста УССР и документы к протоколам. Том I, 1978 г., 184 арк.*

1.17. *Спр. 798. Протоколы № 41-46 заседания Президиума ЦК Общества Красного Креста УССР, 1979 г., 260 арк.*

1.18. *Спр. 873. Протоколы № 1-8 заседаний Президиума ЦК Общества Красного Креста УССР, 1983 г., 200 арк.*

1.19. *Спр. 940. Протоколы заседаний Бюро Президиума и Президиума ЦК ОКК УССР № 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 за 1988 год, 136 арк.*

1.20. *Спр. 942. Протоколы заседаний Бюро Президиума и Президиума ЦК ОКК УССР № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 за 1989 г., 166 арк.*

1.21. *Спр. 943. Протоколы заседаний Бюро Президиума и Президиума ЦК ОКК УССР № 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 за 1989 г., II том, 229 арк.*

1.22. *Спр. 944. V пленум Общества Красного Креста УССР, 1989 г., 80 арк.*

1.23. *Спр. 947. Стенограмма VI пленума ЦК Общества Красного Креста УССР, 5 июня 1990 г., 70 арк.*

1.24. *Спр. 948. Протоколы заседаний Бюро Президиума и Президиума ЦК ОКК УССР № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 за 1990 г., 191 арк.*

1.25. *Спр. 949. Протоколы заседаний Бюро Президиума и Президиума ЦК ОКК УССР № 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 за 1990 год, 159 арк.*

Центральний державний архів громадських об'єднань України**Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків)
України**

Оп. 6.

1.26. *Спр. 296. Матеріали* протоколу засідання Політбюро ЦК КП(б)У № 106 від 13 березня 1933 року, 178 арк.

1.27. *Спр. 531. Матеріали* до протоколу № 9 (пункти 90-160 опитом) засідання політбюро ЦК КП(б)У, 29 березня 1939 р., 292 арк.

1.28. *Спр. 620. Матеріали* до протоколу № 4 (пункти 1-76) засідання політбюро ЦК КП(б)У, 20 липня – 10 серпня 1940 р., 255 арк.

Оп. 20.

1.29. *Спр. 1034. Листування* Центральної Комісії допомоги голодуючим при ЦК КП(б)У, президії ЦК допомоги голодуючим, представники при закордонних організаціях допомоги голодуючим з партійними організаціями, діяльність Американської допомогової адміністрації в Україні (АРА), 28 січня 1922 – 30 грудня 1922 року, 156 арк.

1.30. *Спр. 1670. Листування* з губернськими комітетами КП(б)У, народними комісаріатами, радянськими установами щодо роботи Українського товариства Червоного Хреста та інших товариств, 3 січня – 31 грудня 1923 року, 360 арк.

1.31. *Спр. 1858. Протоколи* засідань виконавчого бюро правління Всеукраїнського товариства допомоги жертвам інтервенції. Листи РНК УСРР до ЦК КП(б)У щодо діяльності товариства допомоги жертвам інтервенції. Протокол засідання Всеукраїнської комуністичної фракції Українського товариства Червоного Хреста, 26 лютого – 11 листопада 1924 року, 36 арк.

1.32. *Спр. 2025. Резолюція* оргбюро ЦК РКП(б) по докладу комісії о формах массовых общественных организаций. Выписки из протоколов

заседания Оргбюро, Секретариата ЦК КП(б)У, письма, справки о работе массовых добровольных обществ «Красный Крест», «Культсмычка», «Ликбес» и др., 15 января – 2 ноября 1925 г., 44 арк.

1.33. *Спр. 2529. Проект* резолюції Секретаріату ЦК КП(б)У щодо роботи Всеукраїнської комісії «Тижня оборони», протоколи засідань мобілізаційної комісії, листи, доповідні записки щодо роботи товариства Тсоавіахіму, Червоного Хреста про проведення воєнної підготовки серед населення республіки, 23 серпня 1923 року – 5 січня 1927 року, 41 арк.

1.34. *Спр. 4659. Отчеты,* інформаційні свідки, ввідомості Високопольського і Вышедубечанського райкомів партії в ЦК КП(б)У о проведенні хлібозаготовок, ході мобілізації засредств, состояннї комплективизации селського господарства и др. вопросам, 15 января – 28 ноября 1931 года, 85 арк.

1.35. *Спр. 5558. Директивные* письма, докладные записки открытки, телеграммы ЦК КП(б)У, ЦК ВКП(б), обкомов партії, Центрального Совета Осоавиахима УССР о работе добровольных обществ Осоавиахим, Автодор, Друг детей, МОПР, Дома Обороны, состояннї подземных сооружений г. Киева, 28 февраля – 14 декабря 1935 года, 59 арк.

1.36. *Спр. 6206. Справки,* выписки из протоколов, переписка ВУСПС, комитетов профессиональных союзов. Проекты постановлений ЦК КП(б)У, докладные записки, справки, переписка о работе добровольных обществ (Осоавиахим, Красный Крест, МОПР), 1933 год, 48 арк.

1.37. *Спр. 6460. Циркулярные* письма ЦК КП(б)У, докладные записки общественных организаций ЦК ЛКСМУ о работе добровольных обществ Осоавиахима, Красного Креста, 10 февраля – 31 декабря 1934 г., 45 арк.

1.38. *Спр. 6878. Приветствие* СНК УССР и ЦК КП(б)У 5 съезду работников обществ Красного Креста и Красного Полумесяца. Докладные записки, оперативные свідки, справки руководящих органов общества Красного Креста и Полумесяца о работе организаций общества и МОПРа, 27 февраля – 31 декабря 1936 г., 123 арк.

Оп. 21.

1.39. *Спр. 39. Директивні листи ЦК КП(б)У, ПУ УВО, доповідні записки, висновки обстеження уповноважених окружних комітетів партії, ПУ УВО до ЦК КП(б)У щодо проведення окружних маневрів, військових ігор, міжзборової роботи, бойової готовності, 15 січня – 3 жовтня 1929 року, 56 арк.*

1.40. *Спр. 69. Доповідні записки, інформаційні повідомлення партійних та радянських органів про роботу товариств Тсоавіахіму, Червоного Хреста, МОДР, 21 січня 1929 року – 18 вересня 1929 року, 16 арк.*

1.41. *Спр. 145. Тимчасове положення, відомості ЦК КП(б)У, директивні листи Штабу УВО та РНК УСРР, план РНК УСРР для ЦК КП(б)У про участь партійних і громадських організацій України у проведенні пробної мобілізації РСЧА, наслідки її проведення, 31 серпня 1931 – 18 січня 1932 року, 162 арк.*

1.42. *Спр. 262. Директивні листи ЦК КП(б)У до партійних органів, Політичного управління РСЧА щодо участі партійних організацій у справі ППО. Положення РНК СРСР щодо проведення ППО у державі та участь ЦК УТЧХ у заходах ППО на території України, 21 січня 1932 року – 1 листопада 1932 року, 126 арк.*

Державний архів Вінницької області

Ф. Р-94. Подільське губернське управління уповноваженого Українського Червоного Хреста

Оп. 1.

1.43. *Спр. 55. Переписка з Київською управою Українського Червоного Хреста про заключення договору, звіти про діяльність управи, 1922 р., 176 арк.*

1.44. *Спр. 94. Переписка* з Головним управлінням УЧХ про відкриття нічліжно-харчових пунктів для безпритульних дітей. Протоколи засідань губуправи, 28 грудня 1922 – 07 жовтня 1923 рр., 103 арк.

1.45. *Спр. 152. Документи* про організацію харчування безробітних, про патронаж дитячих будинків, про організацію дитячого містечка в м. Вінниця (протоколи, договори, розрахунки, переписка) за 1923 р., 167 арк.

Державний архів Київської області

Ф. Р-5196. Київський обком Червоного Хреста

Оп. 1.

1.46. *Спр. 1. Протоколи* засідань оргбюро за 1944 рік, 24 лютого – 25 грудня 1944 р., 40 арк.

1.47. *Спр. 6. Звіти* по роботі райкомів за 1944 р., 40 арк.

1.48. *Спр. 7. Протоколи* засідань оргбюро за 1945 р., 43 арк.

Державний архів Одеської області

Ф. Р-453. Уповноважений представник урядів РРФСР і УСРР при усіх закордонних організаціях для допомоги голодуючим по Одеському району

Оп. 1.

1.49. *Спр. 44. Циркуляри* ВУЦВК, протоколи засідань допомоги Української Центральної комісії голодуючим (ЦК ПГ), 98 арк.

Державний архів Російської Федерації

Ф. 3341. Центральный комитет Российского общества Красного Креста.

Оп.1.

1.50. *Спр. 12. Приказы* комиссара Красного Креста в районе Приволжского военного округа по личному составу с приложениями, 9 июля 1918 – 19 февраля 1919 года, 287 арк.

Оп. 2.

1.51. *Спр. 50а. Дело* комитета по оказанию помощи пострадавшим от погромов на Украине (списки городов, доклады о погромах и т.д.), 14 арк.

Оп. 6.

1.52. *Спр. 411. Материалы* о деятельности РОКК в период 1917 - 1920 гг. о признании Советского общества Красного Креста Международным Комитетом Красного Креста (на русском и французском языках), 4 апреля 1921 – 16 октября 1921 года, 23 арк.

Ф. 9501. Исполнительный комитет Союза обществ Красного Креста и Красного Полумесяца

Оп. 1.

1.53. *Спр. 2. Уставы* обществ Красного Креста и Красного Полумесяца Украинской, Грузинской, Азербайджанской, Узбекской ССР и РСФСР. В деле имеются документы за 1922 – 1924 гг., 28 арк.

1.54. *Спр. 7. Отчет* о деятельности Российского общества Красного Креста за 1924 – 1925 год, 137 арк.

1.55. *Спр. 10. Сообщение* Народного Комиссариата Рабоче-крестьянской инспекции, ЦК Союза обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР о результатах обследования обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР по исполнению постановления СНК СССР от 4 августа 1924 года, 11 арк.

1.56. *Спр. 15. Отчет* о работе РОКК за 1924 – 1925 гг., 71 арк.

1.57. *Спр. 33. Материалы* о деятельности Общества Красного Креста Украинской ССР (положения, баланс на 1925 – 1926 гг.), 59 арк.

1.58. *Спр. 36. Материалы* исполкома Союза обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР (протоколы, информационный бюллетень, стенограммы и резолюции 3-4 сессий союза обществ, переписка и др.), январь – декабрь 1928 года, 320 арк.

1.59. *Спр. 43. Отчет* Исполнительного Комитета СОКК и КП СССР о деятельности за 1925 – 1928 годы; доклады, ЦК Обществ Красного Креста и Красного Полумесяца Грузинской, Украинской, Узбекской ССР о деятельности обществ за эти же годы, 1928 год, 115 арк.

1.60. *Спр. 51. Статистические* сводки о количестве членов и ячеек ОКК и КП Армянской, Грузинской, Узбекской, Украинской ССР и РСФСР за 1926, 1927, 1928 годы, 16 арк.

1.61. *Спр. 71. Проект* пятилетнего плана организационной работы ЦК ОКК Украинской ССР на 1928 – 1932 гг., докладные записки ЦК общества о взаимоотношениях между территориальными и транспортными организациями ОКК УССР, 6 июня – 28 сентября 1928 года., 82 арк.

1.62. *Спр. 456. Отчет* Председателя ИК СОКК и КП о работе организаций СОКК и КП за 2 года Великой Отечественной войны, 18 января 1943 – 9 февраля 1944 гг., 250 арк.

1.63. *Спр. 463. Доклад* Председателя СОКК и КП на заседании Президиума ИК «О работе СОКК и КП за годы Великой Отечественной войны», 10 октября 1944 г., 26 арк.

1.64. *Спр. 474. Отчеты*, доклады, справки о деятельности СОКК и КП в годы Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.), 1945 г., 79 арк.

Оп. 2.

1.65. *Спр. 644. Доклад* начальника военно-санитарного отдела Управления массовых формирований ИК СОКК и КП СССР т. Бурченкова «О работе ОКК и КП по общественной помощи эвакогоспиталям за 3 года войны»; материалы о работе ЦК ОКК и КП Казахской ССР, Узбекской ССР, Украинской ССР, Тамбовского обкома и Горьковского горкома ОКК, 27 ноября 1942 – 6 июля 1945 гг., 78 арк.

1.66. *Спр. 775. Материалы* межреспубликанского совещания председателей ОКК Крымской АССР, Молдавской ССР и Украинской ССР (стенограмма, протокол, доклады), 7 – 13 мая 1945 г., 264 арк.

Оп. 5.

1.67. *Спр. 61. Планы* работы, докладные записки, справки о деятельности отдела Центрального справочного бюро и Управления по делам военнопленных ИК СОКК и КП СССР, 23 сентября 1939 г. – 20 февраля 1942 г., 158 арк.

1.68. *Спр. 63. Постановления* и распоряжения СНК и ИК СОКК и КП СССР об утверждении Миссий СОКК в Англии и США, об учении и распространении иностранной помощи, о работе организаций Красного Креста в военных условиях и по другим вопросам, январь 1940 – декабрь 1941 гг., 128 арк.

1.69. *Спр. 120. Материалы* консультационной конференции делегатов национальных ОКК, находящиеся в подчинении у правительства или в оккупированной стране (протоколы, доклады), октябрь – ноябрь 1945 г., 227 арк.

Оп. 7.

1.70. *Спр. 13. Справки* и ведомости о поступлении в пользу СОКК и КП СССР по Генконсульству СССР в Нью-Йорке, о подарках, медоборудовании и медикаментах, отправленных в СССР Обществом помощи России в войне, 22 июля 1941 – 6 января 1945 гг., 42 арк.

1.71. *Спр. 15. Справки* о помощи Американского Красного Креста советскому народу, о работе СОКК и КП в системе ПВО и по другим вопросам, отчет о конференции Американской Ассоциации здравоохранения, американский журнал Советской медицины за 1943 г., 162 арк.

1.72. *Спр. 16. Ведомости* медоборудования, продовольствия и прочего, отправленного в СССР из США, ведомости по ленд-лизу, доклады на конференции Американской Ассоциации здравоохранения, 31 января 1942 – 14 октября 1943 гг., 202 арк.

1.73. *Спр. 17. Полугодовые* и месячные финансовые отчеты за 1943 г., смета расходов Представительства на 1944 г., переписка с ИК СОКК и КП по вопросам финансовой отчетности, 11 октября 1943 – 31 марта 1944 гг., 85 арк.

1.74. *Спр. 60. Переписка* с Обществом помощи пострадавшим от войны в России, Одесским землячеством, объединенным американо-украинским комитетом помощи СССР и обществом имени маршала Тимошенко по вопросам оказания помощи Советскому Союзу, 30 ноября 1944 – 27 сентября 1945 гг., 30 арк.

1.75. *Спр. 77. Месячные* виды грузов, отправленные из США в СССР Обществом помощи России в войне, октябрь 1945 – июнь 1946 гг., 99 арк.

1.76. *Спр. 78. Переписка* с Организацией помощи России в войне, Комитетом артистов сиротам Советского и другими общественными организациями по вопросу оказания помощи СССР, с научными и лечебными учреждениями США по обмену научной информацией и печатными изданиями, 3 января – 13 декабря 1945 г., 285 арк.

Оп. 13.

1.77. *Спр. 2. Распоряжения СНК СССР о распределении имущества, поступившего от зарубежных организаций Красного Креста; докладная записка в ЦК ВКП(б) об оказании помощи СССР обществами Красного Креста США и Англии и о целесообразности включения представителей Советского Красного Креста в состав военных миссий СССР в США и Англии; переписка с НКВД, Разноэкспортом и другими о сотрудничестве с зарубежными организациями Красного Креста, 21 мая 1941 – 5 января 1943 гг., 201 арк.*

1.78. *Спр. 9. Распоряжения СНК СССР о распределении имущества, поступившего от зарубежных организаций Красного Креста; переписка с НКВД, Разноэкспортом и другими о сотрудничестве с зарубежными обществами Красного Креста, том I, 5 января – 31 мая 1943 гг., 208 арк.*

1.79. *Спр. 10. Распоряжения СНК СССР о распределении имущества, поступившего от зарубежных организаций Красного Креста; переписка с НКВД, Разноэкспортом и другими о сотрудничестве с зарубежными обществами Красного Креста, том I, 5 января – 31 мая 1943 г., 208 арк.*

1.80. *Спр. 15. Распоряжение СНК СССР по деятельности Исполкома СОКК и КП; переписка с НКВД, Наркомвнешторгом и другими о сотрудничестве с зарубежными обществами Красного Креста. том I, 5 января – 8 июля 1944 г., 184 арк.*

Російський державний архів соціально-політичної історії

Ф. 17. Центральный комитет КПСС

Оп. 121.

1.81. *Спр. 183. Постановление и письма Управления по делам военнопленных НКВД СССР, февраль – ноябрь 1943 г., 192 арк.*

1.82. *Спр. 193. Докладные* записки, письма, телеграммы ЦК КП(б)У, обкомов КП(б)У и ВКП(б) с резолюциями секретарей ЦК ВКП(б) о работе партийных и советских органов в освобожденных от оккупации районах, о мерах по восстановлению народного хозяйства, школ ФЗО Украинской ССР, о взаимоотношениях с трофейными комиссиями и др., февраль – декабрь 1943 г., 95 арк.

1.83. *Спр. 337. Документальные* и печатные материалы о деятельности украинских националистов на территории УССР в период немецкой оккупации (материалы ОУН), 1940 – 1945 гг., том II, 238 арк.

Ф. 82. Исполком Союза обществ Красного Креста и Красного Полумесяца

Оп. 2.

1.84. *Спр. 1026. Проекты* постановлений ЦК ВКП(б), записки, телеграммы, справки ЦК ВКП(б), В. М. Молотова, Министерства госконтроля СССР, МИД СССР об отношении к «Международному» Красному Кресту; о работе Центрального справочного бюро о перемещенных лицах и др., 6 апреля 1942 – 3 июля 1952 гг., 77 арк.

2. Опубліковані документи

2.85. *XI з'їзд* Товариства Червоного Хреста Української РСР. – К.: Здоров'я, 1971. – 52 с.

2.86. *XIV з'їзд* Товариства Червоного Хреста УРСР. – К.: Здоров'я, 1987. – 24 с.

2.87. *Відчит* товариства Українського Червоного Хреста за 1923/24 рік. – Х., 1925. – 48 с.

2.88. *Главное* управление Российского общества Красного Креста // Краткий отчетный бюллетень за август 1911 г. – № 79. – 16 с.

2.89. *Год борьбы с голодом 1921–1922 гг. Через делегатов VII Всеукраинского съезда Советов всем трудящимся Украины: Отчет Центральной комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИКе.* – Х., 1923. – 162 с.

2.90. *Голод 1921 – 1923 і українська преса в Канаді / Упоряд. Р. Сербін.* – Торонто: Українсько-Канадський-Дослідчо-Документальний Центр, 1995. – 700 с.

2.91. *Голод 1921 – 1923 років в Україні: Зб. документів і матеріалів.* – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.

2.92. *Голод в СССР 1929-1934. Том 3. Лето 1933–1934 гг.* – М.: МФД, 2011. – 560 с.

2.93. *До історії Червоного Хреста. Матеріали Виконкому Спілки товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця СРСР.* – К.: ЦК УТЧХ, 1940. – 27 с.

2.94. *Доклад Центрального Комитета Российского Общества Красного Креста о деятельности Чрезвычайной комиссии в Киеве // Архив Русской Революции.* – М.: Терра-Политиздат, 1991. – Т. 5-6. – С. 339-364.

2.95. *Документи Центральної Ради.* – К.: Наукова думка, 1996.

2.96. *Збір законів і розпоряджень Робітничо-селянського уряду України і Уповноважених РСФРР.* – Х., 1920-1937 рр. – 648 с.

2.97. *Звіт про діяльність товариства Червоного Хреста УСРР за 1926/27 рік.* – Х., 1928. – 90 с.

2.98. *Звіт про діяльність Червоного Хреста України за 1927 – 1928 рр.* – Х., 1929. – 40 с.

2.99. *Звіт про діяльність Червоного Хреста УСРР за 1928-29 рік.* – К.: ДВОУ – Держвидав УСРР, 1931. – 48 с.

2.100. *Коммунистическая партия в период Великой Отечественной войны (июнь 1941 – 1945 гг.): Документы и материалы.* – М., 1961. – 703 с.

2.101. *Краткий обзор* продолжающейся деятельности Российского общества Красного Креста по оказанию помощи раненым и больным воинам: докл. общ. собр. чл. Рос. о-ва Красного Креста 26 июня 1916 г. – Пг.: Гос. тип., 1916. – 71 с.

2.102. *Матеріали X з'їзду Товариства Червоного Хреста УРСР.* – К.: Здоров'я, 1968. – 36 с.

2.103. *Обзор работы II Всесоюзного съезда Союза обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР.* – М., 1949. – 68 с.

2.104. *Оржевская Н. И.* Доклад Главному управлению Российского общества Красного Креста о командировке осенью 1915 г. для посещения лагерей военнопленных в Германии / Н. И. Оржевская. – Пг.: Гос. тип., 1916. – 62 с.

2.105. *Положение о Союзе обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР // Собрание законов.* – М., 1925. – № 71. – С. 552.

2.106. *Положення про первинні організації Червоного Хреста.* – К.: ЦК УТЧХ, 1936. – 14 с.

2.107. *Положення про первинну організацію Червоного Хреста та Червоного Півмісяця СРСР.* – К.: ЦК УТЧХ, 1940. – 20 с.

2.108. *Семчишин М.* Матеріали до історії української медицини / М. Семчишин. – Чикаго: Вид. укр. лікарського товариства Північної Америки, 1988. – Т. I. – 298 с.

2.109. *Сборник материалов по истории, работе и задачам Красного Креста.* – Харків: ЦК УТЧХ, 1938. – 54 с.

2.110. *Сборник положений и директив по организационно-массовой работе.* – Якутск, 1936. – 45 с.

2.111. *Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917 – 1918 гг.* – М., 1942. – 1483 с.

2.112. *Советское строительство в общественных организациях и других объединениях граждан. Сборник документов в 2-х т.* – М., 1967 – Т.1 – 432 с.

2.113. *Список мест водворения (лагерей и лазаретов) русских пленных в Германии и в местностях, оккупированных германскими войсками: составлен по спискам, получ. из Германии по 15 янв. 1917 г. / Центр. справ. бюро о военнопленных при Гл. упр. Рос. о-ва Красного Креста. – Пг.: Невск. тип., 1917. – 15 с.*

2.114. *Статут Товариства Червоного Хреста Української РСР (Затверджений XI з'їздом Товариства Червоного Хреста УРСР 16 квітня 1971 року). – К.: Здоров'я, 1972. – 24 с.*

2.115. *Статут Товариства Червоного Хреста УРСР (Затверджений X з'їздом Товариства Червоного Хреста УРСР 23 березня 1967 року). – К.: Здоров'я, 1968. – 22 с.*

2.116. *Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): Документи і матеріали / Упор. В. М. Даниленко, Н. В. Кравець. – К.: Смолоскип, 2012. – 592 с.*

2.117. *Центральний Комітет Червоного Хреста УСРР. Звіт за 1925/26 рік. – Х., 1927. – 68 с.*

3. Періодика

3.118. *Башкіров К.* Семінар з розвитку потенціалу гуманітарної роботи Червоного Хреста і Червоного півмісяця у країнах Центральної Азії / К. Башкіров, Н. Василюк // Вісник Червоного Хреста України. – 2013. – № 3. – С. 4-5.

3.119. *Богдан О.* Червоний Хрест і Міжнародна Чорнобильська програма / О. Богдан // Вісник Українського Червоного Хреста. – 2011. – № 2. – С. 13.

3.120. *Богоцький С. У.* Международный обзор Красного Креста за 1924 год / С. У. Богоцкий // Вестник Российского общества Красного Креста. – 1924. – № 61. – С. 16-17.

- 3.121. *Будник А.* Радяться молоді волонтери / Андрій Будник // Вісник Червоного Хреста України. – 2007. – № 4. – С. 10-11.
- 3.122. *Буценко А.* Події в Хіні та наші завдання / А. Буценко // Вісник Червоного Хреста УСРР. – 1927. – № 1-2. – С. 2-3.
- 3.123. *Бюлетень № 11* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Вересень, 2015. – 4 с.
- 3.124. *Бюлетень № 13* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Листопад, 2015. – 4 с.
- 3.125. *Бюлетень № 14* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Грудень, 2015. – 4 с.
- 3.126. *Бюлетень № 15* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Січень, 2016. – 4 с.
- 3.127. *Бюлетень № 17* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Березень, 2016. – 4 с.
- 3.128. *Бюлетень № 18* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Квітень, 2016. – 4 с.
- 3.129. *Бюлетень № 19* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Травень, 2016. – 4 с.
- 3.130. *Бюлетень № 20* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Червень, 2016. – 4 с.
- 3.131. *Бюлетень № 21* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Липень, 2016. – 4 с.
- 3.132. *Бюлетень № 22* Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. – Серпень, 2016. – 4 с.
- 3.133. *Бюньйон Ф.* Від дипломатичної конференції 1949 року до нового тисячоліття / Ф. Бюньйон // Вісник Червоного Хреста України. – 1999. – № 1. – С. 4-5.
- 3.134. *Важлива* зустріч однодумців // Вісник Червоного Хреста України. – 2015. – № 4. – С. 4-6.

- 3.135. *Вильяминов Н.Л.* Н.И. Пирогов и вопросы частной помощи на войне / Н. Л. Вильяминов // Русский хирургический архив. – 1907. – №1. – С.21-27.
- 3.136. *Вісті.* – 1929. – 11 квіт.
- 3.137. *Гамалія М.* Підсумки закордонної діяльності Українського Червоного Хреста / М. Гамалія // Вісник Червоного Хреста УСРР. – 1928. – № 3-5. – С. 37-44.
- 3.138. *Гордієвич К.* Землетрус у Ленінакані / К. Гордієвич // Вісник Червоного Хреста УСРР. – 1926. – № 9-10. – С. 36-37.
- 3.139. *Гусєва Н.* Візит румунських колег до України / Н. Гусєва // Вісник Червоного Хреста України. – 2013. – № 3. – С. 11.
- 3.140. *Диктатура* труда. – 1927. – 5 лип.
- 3.141. *Егорышев Н.* Новые данные из истории Красного Креста в дореволюционной России / Н. Егорышев // Советское здравоохранение. – 1981. – № 2. – С. 57-60.
- 3.142. *Європейські цінності* // Вісник Червоного Хреста України. – 2015. – № 3. – С. 9.
- 3.143. *Заграничний О.* Витоки подвигу / О. Заграничний // Вісник Червоного Хреста України. – К., 2003. – № 3. – С. 18-19.
- 3.144. *Заграничний О.* Звитяга, мужність, милосердя / О. Заграничний // Вісник Червоного Хреста України. – 2003. – № 2. – С. 4-6.
- 3.145. *Заграничний О.* Прообраз міжнародного милосердя / О. Заграничний // Вісник Червоного Хреста України. – 2005. – № 3. – С. 6.
- 3.146. *Заграничний О.* Розвиваємо партнерські зв'язки / О. Заграничний // Вісник Червоного Хреста України. – 2005. – № 2. – С. 11.
- 3.147. *Заграничний О.* Четверта зустріч ЄРНА в Братиславі (Словаччина, 21-23 вересня 2000 року) / Олександр Заграничний // Вісник Червоного Хреста України. – 2000. – № 4. – С. 8-9.
- 3.148. *Заїка А.* Наші партнери / Аліна Заїка // Вісник Червоного Хреста України. – 2012. – № 2. – С. 22.

- 3.149. *Запорука* успіху – надійні партнери і спільні цілі // Вісник Червоного Хреста України. – 2015. – № 4. – С. 5.
- 3.150. *Зубко В. Ф.* Міжнародна діяльність ТЧХ УРСР / В. Ф. Зубко // Вісник Червоного Хреста України. – 1999. – № 3-4. – С. 10-11.
- 3.151. *Інформаційна* доповідь представника Виконкому Спілки Червоних Хрестів і Півмісяців тов. Златковського Д. Г. // Бюлетень Центрального комітету Червоного Хреста УСРР. – 1929. – № 3-4. – С. 32-36.
- 3.152. *Капралов Г.* Отношение к голоду в советской России мировой буржуазии // Спутник агитатора. – 1921. – №1. – С.11-14.
- 3.153. *Курцев О.* І вчилися рятувати / Олексій Курцев // Вісник Червоного Хреста України. – 2008. – № 4. – С. 11.
- 3.154. *Лихо* не здолає доброти // Вісник Червоного Хреста. – 2008. – № 3. – С. 7.
- 3.155. *Лющук О.* Єднаються народи / Ольга Лющук // Вісник Червоного Хреста. – 2007. – № 3.
- 3.156. *Ми і світ* // Вісник Українського Червоного Хреста. – 2013. – № 4. – С. 8.
- 3.157. *Мойсеєнко В.* Ждані гості з Німеччини / Валентин Мойсеєнко // Вісник Червоного Хреста України. – 2012. – № 3. – С. 22.
- 3.158. *На шпальтах* газет // Вісник Червоного Хреста УСРР. – 1927. – № 1-2. – С. 11-16.
- 3.159. *Огляд* діяльності МКЧХ за січень і лютий 2015 року // Вісник Червоного Хреста України. – 2015. – № 1. – С. 14.
- 3.160. *Первые* дни войны в Красном Кресте // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 2. – С. 20-26.
- 3.161. *Погуляйло С.* Не може бути терміну давності / С. Погуляйло // Вісник Червоного Хреста України. – 2000. – № 2. – С. 14.
- 3.162. *Представление* государыне императрице Марии Федоровне // Вестник Красного Креста. – 1916. – № 1. – С. 185-186.

- 3.163. *Пришко В.* Добра співпраця / В. Пришко // Вісник Червоного Хреста України. – 2013. – № 3. – С. 23.
- 3.164. *Пришко В.* Підсумки Міжнародної Чорнобильської програми на Волині / Валентина Пришко // Вісник Червоного Хреста України. – 2015. – № 1. – С. 6.
- 3.165. *Пришко В.* Плідна співпраця / Валентина Пришко // Вісник Червоного Хреста України. – 2009. – № 4. – С. 18.
- 3.166. *Проект «Ліза», інші програми* // Вісник Червоного Хреста України. – 2008. – № 4. – С. 10.
- 3.167. *Рік минув, пріоритети залишились* // Вісник Червоного Хреста України. – 2015. – № 1. – С. 4-6.
- 3.168. *Роменська Л. С.* Київська партнерська зустріч «Минаючи кордони» / Л. С. Роменська // Вісник Червоного Хреста України. – 2009. – № 4. – С. 4-5.
- 3.169. *Світ не байдужий до них* // Вісник Червоного Хреста України. – 2006. – № 1. – С. 9-10.
- 3.170. *Серговський В.* 8-а Європейська конференція: демографічні проблеми регіону в умовах кризи / В. Серговський // Вісник Червоного Хреста України. – 2010. – № 2. – С. 6-7.
- 3.171. *Серговський В.* Підсумки довгої зими / В. Серговський // Вісник Червоного Хреста України. – 2014. – № 1. – С. 4-7.
- 3.172. *Серговський В.* Співпраця на загальнонаціональному рівні / В. Серговський // Вісник Червоного Хреста України. – 2012. – № 4. – С. 3.
- 3.173. *Серговський В.* У лавах світової спільноти / В. Серговський // Вісник Українського Червоного Хреста. – 2013. – № 1. – С. 6-7.
- 3.174. *Український Червоний Хрест: 20 років незалежності* // Вісник Червоного Хреста України. – 2011. – № 4. – С. 3-4.
- 3.175. *Хабарова А.* Регіональна зустріч керівників національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця / Алла Хабарова // Вісник Червоного Хреста України. – 2012. – № 4. – С. 4.

3.176. *Царюк І.* Врегулювання міграційних потоків / Ірина Царюк // Вісник Червоного Хреста України. – 2008. – № 3. – С. 13-15.

3.177. *Царюк І.* Не затихає біль / Ірина Царюк // Вісник Червоного Хреста України. – 2005. – № 1. – С. 16.

3.178. *Штрихи* к портрету военного времени // Вісник Червоного Хреста України. – 2015. – № 1. – С. 15.

МОНОГРАФІЇ, БРОШУРИ, СТАТТІ

4.179. *100 лет* Красного Креста в нашей стране. – М.: Медицина, 1967. – 298 с.

4.180. *100 років* діяльності Товариства Червоного Хреста (Матеріали на допомогу лектору). – К.: Здоров'я, 1967. – 32 с.

4.181. *15 лет* социалистического здравоохранения (1918-1933). – М., 1933.

4.182. *40 лет* Красного Креста 1918-1958. / под ред. Г. А. Митерева. – М.: Изд-во мед. лит-ры, 1959. – 224 с.

4.183. *50 лет* Красного Креста. – Алма-Ата, 1970. – 20 с.

4.184. *Аврашов В. Н.* Всегда в строю – и в мирной жизни и в бою / В. Н. Аврашов, А. С. Заграничный. – Киев, 1980. – 64 с.

4.185. *Аврашов В. М.* Про Червоний Хрест / В. М. Аврашов. – К.: ЦК УТЧХ, 1971. – 78 с.

4.186. *Акимов В.* Почему трудящаяся женщина должна быть членом общества Красного Креста / В. Акимов. – М.-Л.: Медгиз, 1930. – 32 с.

4.187. *Акодус Я. И.* Краткий очерк истории Советского Красного Креста / Я. И. Акодус. – М.: Медгиз, 1958. – 127 с.

4.188. *Акодус Я. И.* Краткий очерк истории Советского Красного Креста. О военной деятельности Советского Красного Креста / Я. И. Акодус, В. Н. Спасокукоцкий. – М., 1958. – 32 с.

- 4.189. *Аксеев И. А.* Деятельность Российского Общества Красного Креста по защите прав военнопленных в годы Первой мировой войны / И. А. Аксеев // Бизнес в законе. – 2009. – № 4. – С. 21-23.
- 5.190. *Алмазова Н. И.* К двадцатипятилетию Российского общества Красного Креста / Н. И. Алмазова. – М.: Унив. тип., 1892. – 24 с.
- 5.191. *Ахиезер А.* Иммиграция из России: Культурно-исторический аспект / А. Ахиезер // Свободная мысль. – 1993. – № 7. – С. 70-78.
- 5.192. *Базев В. А.* Міжнародне гуманітарне право. Навч. Посіб. / В.А. Базев. – К.: Варта, 2000. – 176 с.
- 5.193. *Барсуков М. И.* Красный Крест и Красный Полумесяц СССР / М. И. Барсуков. – М.: Медицина, 1946. – 156 с.
- 5.194. *Барсуков М. И.* Очерки истории здравоохранения СССР (1917 – 1956 гг.) / М. И. Барсуков. – М.: Медицина, 1957. – 394 с.
- 5.195. *Барянов М. В.* Довідник в масовій санітарній роботі товариства Червоного Хреста. Для керівництва комітетів та осередків УТЧХ / М. В. Барянов. – Харків: Медвидав, 1929. – 176 с.
- 5.196. *Бертенсон С. Б.*, Год на войне 1914 – 1915. Красный Крест на Северо-Западном фронте / С. Б. Бертенсон, С. Гогель. – Петроград, 1915.
- 5.197. *Білий В. Я.* Стратегія розвитку військової медицини в Україні / В. Я. Білий // Військова медицина України. – 2001. – №1. – С. 9-11.
- 5.198. *Благотворительность* в России, 2002: ист. и социал.-экон. исслед. / Междунар. благотвор. фонд им. Д.С. Лихачева [сост. О. Лейкинд и др.] – СПб.: Лики России, 2003. – 636 с.
- 5.199. *Блищенко И. П.* Что такое Красный Крест / И. П. Блищенко, И. П. Старостин. – М.: Медицина, 1986. – 56 с.
- 5.200. *Блищенко И. П.* Що таке Червоний Хрест / І. П. Блищенко. – К.: Медицина, 1986. – 56 с.
- 5.201. *Бовуа Д.* З проблем соціальної і культурної історії Правобережної України ХІХ – початку ХХ ст. / Д. Бовуа // Другий міжнародний конгрес українців. – Львів, 1994. – Ч. І. – С. 171-176.

- 5.202. *Богаевский П. М.* Красный Крест в главных моментах его жизни и организации / П. М. Богаевский. – М.: Б/м, 1916. – 27 с.
- 5.203. *Богородукова Э. В.* Советский Красный Крест в борьбе за санитарную культуру и здоровье людей / Э. В. Богородукова. – М., 1981. – 48 с.
- 5.204. *Бойко О. Д.* Історія України: посібник / О.Д. Бойко. – К.: Академія, 2001. – 656 с.
- 5.205. *Бондаренко Т.* Миссия Фритьофа Нансена по спасению голодающих Поволжья / Татьяна Бондаренко, Наталия Николаева // Власть. – 2011. – № 3. – С. 100-103.
- 5.206. *Бори Ф.* Возникновение и развитие Международного гуманитарного права / Француза Бори. – М.: Междунар. ком. Красного Креста, 1991. – 48 с.
- 5.207. *Боровой А.* Благотворительность / А. Боровой. – М.: Изд. тов. А. Гранат и К°, 1911. – Т. 6. – 324 с.
- 5.208. *Бредли Дж.* Общественные организации и развитие гражданского общества в дореволюционной России / Дж. Бредли // Общественные науки и современность. – 1994. – № 5. – С. 87-89.
- 5.209. *Букреєв Т.Б.* Боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю у першій половині 20-х років ХХ ст. на Півдні України (за матеріалами Херсонщини) / Т. Б. Букреєв // Наук. праці істор. фак.. Запоріж. нац. ун. – 2015. – Вип. 42. – С. 57-62.
- 5.210. *Быстряков А.Г.* Джойнт на Днепропетровщине/ А. Г. Быстряков // Днепропетровск, 2009. – 132 с.
- 5.211. *Бюньон Ф.* Международный комитет Красного Креста и Советский Союз (1917-1991) / Франсуа Бюньон. – М.: Междун. Комитет Красного Креста, 1998. – 95 с.
- 5.212. *В'юн Г. І.* Під знаком Червоного Хреста в Полтаві / Г. І. В'юн. – Новий Ульм: Українські вісті, 1973. – 46 с.
- 5.213. *Вартові здоров'я.* – К.: Здоров'я, 1976. – 88 с.

5.214. *Васин А. Н.* Комитет «Помощь России в войне». Американская гуманитарная помощь СССР в годы Великой Отечественной войны / А. Н. Васин, К. М. Велембовская // Новая и новейшая история. – 2013. – № 4. – С. 84-89.

5.215. *Вдовин А.* История СССР от Ленина до Горбачева / А. Вдовин. – М.: Вече, 2014. – 519 с.

5.216. *Вебер Л. Г.* История краснокрестного движения. РОКК его деятельность и задачи. Краткий очерк / Л. Г. Вебер М.-Л.: Гос.мед. изд-во, 1930. – 116 с.

5.217. *Вельяминов Н. А.* Выводы / Н. А. Вельяминов // Сборник докладов врачей Российского общества Красного Креста, участников Балканской кампании 1912-1913 гг. – СПб.: Гос. тип., 1914. – С. 122-127.

5.218. *Ветров М. С.* Советский Красный Крест в борьбе за мир и дружбу между народами / М. С. Ветров. – М.: Медицина, 1965. – 56 с.

5.219. *Виноградов Н. А.* Здравоохранение в годы Великой Отечественной войны (1941-1945) / Н. А. Виноградов. – М.: Медгиз, 1955. – 39 с.

5.220. *Військовий* полон та інтернування. 1939 – 1956. Погляд через 60 років / Матер. міжнар. наук. конфер. 2 – 4 червня 2006 р. – К.: Парлам. вид-во, 2008. – 336 с.

5.221. *Власенко В.* До історії української еміграції у південно-східній Європі (Український Червоний Хрест на Балканах) / Валерій Власенко // Пам'ятки. – 2013. – Т. 14. – С. 75-92.

5.222. *Власов П. В.* Благотворительность и милосердие в России / П. В. Власов. – М.: Центрполиграф, 2001. – 445 с.

5.223. *Во имя* гуманизма (о помощи Советского Красного Креста народам зарубежных стран). – М.: Медицина, 1970. – 28 с.

5.224. *Во имя* милосердия и гуманизма. 125 лет движению Красного Креста и Красного Полумесяца. – М., 1989.

5.225. *Воробець Т.* Український Червоний Хрест (Нарис діяльності за Другої світової війни) / Т. Воробець // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Вид-во Літопис УПА, 1992. – Т. 23. – С. 53-61.

5.226. *Воропай А. В.* Они помогли ковать победу / А. В. Воропай. – М.: Медицина, 1984. – 38 с.

5.227. *Воропай О. Н. И.* Пирогов и краснокрестное движение / О. Н. Воропай. – М.: Медицина, 1985. – 48 с.

5.228. *В'юн Г. І.* Під знаком Червоного Хреста в Полтаві / Г. І. В'юн. – Новий Ульм: Українські вісті, 1973. – 46 с.

5.229. *Выходцев С.* Помощь иностранцев голодающим детям. – М., 1922. – 14 с.

5.230. *Гаврилов О. К.* Социально-гигиенические проблемы и последствия войн / О. К. Гаврилов, А. С. Георгиевский. – М.: Медицина, 1975. – 256 с.

5.231. *Гаврилов О. К.* Очерки истории и применение переливания крови / О. К. Гаврилов. – Л.: Медицина, 1968. – 180 с.

5.232. *Гаврилов О. К.* Переливание крови в годы Великой Отечественной войны / О. К. Гаврилов // Военно-медицинский журнал. – 1965. – №4. – С. 16-19.

5.233. *Ганіткевич Я. В.* Історія української медицини в датах та іменах / Я. В. Ганіткевич. – Л.: Наук. тов-во ім. Шевченка, Інститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Львівське відділення. Всеукраїнське лікарське товариство, 2004. – 368 с.

5.234. *Гейко С. С.* Народовбивство: про голодомори 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр. на Херсонщині / Сергій Сернійович Гейко // Гривна. – Херсон: СВ, 2007. – № 48. – С. 13.

5.235. *Георгиевский А. С.* Великая Отечественная война 1941 – 1945 гг. и развитие организационных основ военной медицины / А. С. Георгиевский, Н. Г. Иванов, О. С. Лобастов // Военно-медицинский журнал. – 1965. – №5. – С. 22 – 29.

5.236. *Георгиевский А. С.* Советское здравоохранение и военная медицина в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг. / А. С. Георгиевский. – Л.: Медицина, 1985. – 303 с.

5.237. *Гимпельсон Е. Г.* НЭП и советская политическая система в 20-е годы / Е. Г. Гимпельсон. – М.: РАН, Институт российской истории, 2000. – 437 с.

5.238. *Гирголав С. С.* Военно-полевая хирургия в Великую Отечественную войну / С. С. Гирголав. – М.: Медгиз, 1944. – 119 с.

5.239. *Главацкий М. В.* Діяльність благодійних організацій на території генеральної області «Київ» (1941 – 1943 рр.): соціальний аспект / М. В. Главацкий // Грані. – 2014. – № 3. – С. 125-132.

5.240. *Гладких П. Ф., Локтев А. Е.* Очерки истории отечественной военной медицины. Служба здоровья в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг. / П. Ф. Гладких, А. Е. Локтев. – СПб: Изд. Дмитрий Буланин, 2005. – 720 с.

5.241. *Гладштейн М. Я.* К «неделе» Украинского Красного Креста / Гладштейн М. Я. // На борьбу с народными бедствиями. Сб., посвященный деятельности обществ Укр. Красного Креста на Одешине в 1922 – 1923 году. – О.: Изд. Одес. Отд. Всерокомпома, 1924. – С. 8-11.

5.242. *Гогель С. К.* Объединение и взаимодействие частной и общественной благотворительности / С. К. Гогель. – СПб.: Тип. т-ва «Общественная польза», 1908. – 145 с.

5.243. *Год борьбы с голодом 1921 – 1922.* – Харьков, 1923. – 166 с.

5.244. *Головко М. Л.* Громадські організації та рухи України в роки Другої світової війни: вітчизняна та зарубіжна історіографія. Монографія / М. Л. Головко. – К.: Олан, 2004. – 112 с.

5.245. *Головко М. Л.* Діяльність українських громадських організацій за умов німецької окупації першого періоду Другої світової війни: досвід та уроки (частина I) / М. Л. Головко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 1999. – №1. – С. 144-154.

5.246. *Головко М. Л.* Діяльність українських громадських організацій за умов німецької окупації першого періоду Другої світової війни: досвід та уроки (частина II) / М. Л. Головко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 1999. – №1. – С. 16-20.

5.247. *Головко М. Л.* Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни 1939-1945 рр. / М. Л. Головко. – К., 2004. – 704 с.

5.248. *Горелова Л. Е.* Деятельность Российского Общества Красного Креста в Первой мировой войне / Л. Е. Горелова, Н. А. Рудой // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2013. – № 6. – С. 40-42.

5.249. *Горовой И. В.* Все о РОКК / И. В. Горовой. – М.: Изд. Мосздравотдела, 1928. – 41 с.

5.250. *Грибан О. Г.* Історичні обставини створення та початковий етап діяльності Російського товариства Червоного Хреста в українських губерніях (кінець XIX – початок XX ст.) / Грибан О. Г. // Вісник аграрної історії. – 2012. – Вип. 3. – С. 179-184.

5.251. *Гуров П. Я.* Помощь голодающему населению есть помощь самому себе. – М., 1922. – 23 с.

5.252. *Даниленко О.* Військовополонені, інтерновані й біженці на території європейських країн як об'єкт дипломатичних відносин (1919 – 1923 рр.) / О. Даниленко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2011. – Вип. 20. – С. 196-213.

5.253. *Даниленко О.* Міжнародна допомога голодуючому населенню України у 1920-х роках / Олександр Даниленко // Україна дипломатична. – 2011. – Вип. 12. – С. 966-981.

5.254. *Дащенко Н.* Товариство Червоного Хреста та Червоного Півмісяця УСРР-УРСР у громадсько-політичних процесах (20 – 30-ті роки XX століття) / Н. Дащенко // Українознавство. – 2009. – №1. – С. 118-121.

5.255. *Добронравов В. Н.* Опыт советской медицины в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. / В. Н. Добронравов. – М.: Медгиз, 1953. – 73 с.

5.256. *Долгов А. М.* По долгу интернационализма / А. М. Долгов. – М.: Медицина, 1989. – 56 с.

5.257. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 роки) / Дмитро Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 632 с.

5.258. *Доценко В. О.* Громадські організації в політичній системі радянської України в 20 – 30-ті роки ХХ століття / В. О. Доценко // Матеріали III Міжнародної науково-теоретическої конференції «Соціально-політическіє і культурніє проблеміє сучасності». – Симферополь, 2010. – С. 196-200.

5.259. *Друга світова війна в історичній пам'яті України: за матеріалами Українського інституту національної пам'яті.* / Український інститут національної пам'яті (упоряд.: Л. Герасименко, Р. Пилявець; редкол.: І. Юхновський (відп. ред.) та ін.) – К.; Ніжин: Лисенко М.М., 2010. – 247 с.

5.260. *Еліс І.* 100 років діяльності товариства Червоного Хреста / І. Еліс. – К.: Здоров'я, 1967. – 30 с.

5.261. *Жванко Л.* До проблеми репатріації іноземних біженців з території колишньої Російської імперії (1918-1925 рр.) / Л. Жванко // Київська старовина. – 2011. – № 2. – С. 81-97.

5.262. *Журба М. А.* Антирадянська політика більшовицького режиму і громадські об'єднання національних меншин України (кінець 20 – 30-х рр. ХХ ст.) / М. А. Журба // Вісник аграрної історії. Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 1. – С. 66-72.

5.263. *Журба М. А.* Громадські об'єднання України та зарубіжний світ (20-30-і роки ХХ століття) / Михайло Анатолійович Журба, Степан Михайлович Свистович. – К.: МП Леся, 2010. – 180 с.

5.264. *Журба М. А.* Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20 – 30 рр. ХХ ст.) / Михайло Анатолійович Журба. – К.: Науковий світ, 2002. – 499 с.

5.265. *Журба М. А.* Міжнародні зв'язки Червоного Хреста незалежної України / Михайло Анатолійович Журба // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 95. – С. 20-24.

5.266. *Журба М. А.* Міжнародні зв'язки українського Червоного Хреста / Михайло Анатолійович Журба. – К.: МП Леся, 2007. – 212 с.

5.267. *Журба М. А.* Селянські громадські об'єднання України і голодомор на початку 20-х років ХХ ст. / М. А. Журба // Пам'ять століть. – 2001. – № 5. – С. 104-113.

5.268. *Журба М. А.* На темному боці Місяця. Зваблені інтернаціоналізмом / Михайло Анатолійович Журба, Наталя Миколаївна Черніговець. – К.: Неопалима купина, 2013. – 368 с.

5.269. *Жюно М.* Воин без оружия / Марсель Жюно. – М.: Междунар. комитет Красного Креста, 1996. – 325 с.

5.270. *Завіленський Д.* Червоний Хрест та його допомога Червоній Армії / Д. Завіленський. – Харків: Держвидав, 1931. – 32 с.

5.271. *Захаренко К.* Про Червоний Хрест / К. Захаренко. – К.: Медвидав, 1927. – 60 с.

5.272. *Захаренко К.* Товариства Червоного Хреста в УРСР / К. Захаренко. – К.: Медвидав, 1971. – 80 с.

5.273. *Захаренко К.* Что такое Украинский Красный Крест / К. Захаренко. – Одесса: Одесский комитет УОКК, 1926. – 86 с.

5.274. *Захаров Ф. Г.* Советский Красный Крест (Материалы для лекций и бесед о деятельности обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР) / Ф. Г. Захаров, Л. В. Дмитриева, В. Н. Спасокукоцкий. – М.: Медицина, 1964. – 92 с.

5.275. *Земзюліна Н. І.* Формування позитивного міжнародного іміджу СРСР крізь призму діяльності громадських організацій та добровільних

товариств у 1920-30-х рр. / Н. І. Земзюліна // Вісник Черкаського університету. – 2014. – № 29. Серія: історичні науки. – С. 104-109.

5.276. *Златковский Д.* Развитие краснокрестного дела в СССР / Д. Златковский // Сборник СОКК и КП Союза СССР. – М.: Красный Крест, 1929. – С. 9-13.

5.277. *Злотник І. А.* Громадська самодіяльність трудящих у справі охорони здоров'я / І. А. Злотник. – К.: Медвидав, 1931. – 36 с.

5.278. *Зубко В. Ф.* 100 років діяльності Товариства Червоного Хреста / В. Ф. Зубко – К.: Медвидав, 1967. – 32 с.

5.279. *Иванов Н. Г.* Советское здравоохранение и военная медицина в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 / Н. Г. Иванов, А. С. Георгиевский, О. С. Лобастов. – Л.: Медицина, 1985. – 304 с.

5.280. *Ивановский Е. И.* Красный Крест в обороне страны советов / Е. И. Ивановский. – М.: тип. им. Воровского, 1927. – 30 с.

5.281. *Ивановский Е. И.* Почему рабочий должен быть членом Общества Красного Креста / Е. И. Ивановский. – М.: Медгиз, 1929. – 36 с.

5.282. *Ивановский Е.* Красная армия и общества Красного Креста и Красного Полумесяца СССР / Е. Ивановский. – М.: ЦК РОКК, 1933. – 32 с.

5.283. *Ивенина Т.А.* Культурно-просветительные организации и учреждения общественной и частной инициативы в дореволюционной России (1900 – 1916 гг.) / Т. А. Ивенина. – М.: Франтэра, 2003. – 260 с.

5.284. *Ильина И. Н.* Общественные организации России в 1920-е гг. / И. Н. Ильина. – М.: ИРИ РАН, 2001. – 400 с.

5.285. *Ипполитов С. С.* Российское общество Красного Креста (1917 – 30-е гг.) / С. С. Ипполитов, С. И. Голотик // Новый исторический вестник. – 2001. – № 4. – С. 1-8.

5.286. *Исаков П. Н.* Организация благотворительности / П. Н. Исаков // Вестник благотворительности. – 1900. – № 2. – С.33-36.

5.287. *Исторический обзор деятельности местных учреждений Красного Креста: со времени их основания по 1908 г.* – СПб.: Тип. В.Ф. Киршбаума, 1911. – 117 с.

5.288. *Исторический очерк деятельности Российского общества Красного Креста.* – СПб., 1896.

5.289. *Іваненко В. В., Голуб А. І. Джерело народної дипломатії. Міжнародні зв'язки трудящих України в 20-30-ті роки / В. В. Іваненко, А. І. Голуб.* – Дніпропетровськ, 1992. – 160 с.

5.290. *Івченко Л. Український Червоний Хрест в Києві (1941-1942) / Л. Івченко // Матеріали до історії української медицини.* – Чикаго: Видавництво УЛТПА, 1988. – Т. 2. – С. 132 – 151.

5.291. *Каневский Е. Г. Регалии Красного Креста: Справочник / Е. Г. Каневский.* – Харьков: ЦК УКК, 1928. – 178 с.

5.292. *Кармалюк С. П. Діяльність Червоного Хреста в Україні в перший рік ХХ ст. / С. П. Кармалюк // АСАДЕМІА на пошану професора Л. А. Коваленка. І. Історичні дослідження.* – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 111-114.

5.293. *Карр Э. Русская революция от Ленина до Сталина. 1917 – 1929 / Эдвард Карр; [Пер. с англ. Л.А. Черняховской] – М.: Интер-Версо, 1990. – 208 с.*

5.294. *Касанов С. А. Дорогой милосердия: от Вятки до Балкан: (1867–1914) / С. А. Касанов.* – Киров: Артекс, 1992. – 71 с.

5.295. *Кириленко В. Діяльність організації Українського та Шведського Червоного Хреста у південних областях України в період голодних 1921–1923 років / В. Кириленко // Гілея.* – 2013. – № 77. – С. 61-63.

5.296. *Киселева Н. В. Возникновение советского феномена массовых добровольных обществ / Н. В. Киселева.* – Ростов-на-Дону, 1998. – 210 с.

5.297. *Кичаев А. В. В помощь ревизионным комиссиям обществ Красного Креста и Красного Полумесяца / А. В. Кичаев.* – Киев: Ворошиловец, 1939. – 40 с.

5.298. *Клименко О. Ю.* Джерела до вивчення проблеми охорони здоров'я в Україні під час Великої Вітчизняної війни / О. Ю. Клименко // Історичні і політологічні дослідження. Наук. журн. – Вид. ДонНУ. – 2005. - №1(23). – С. 12-18.

5.299. *Кобат И. И.* Красный Крест на санитарных станциях в Славянске, на Кавказе и в Крыму в 1878 году. Отчет члена Главного Управления Общества попечения о раненых и больных воинах И. И. Кобата / И. И. Кобат. – СПб., 1880.

5.300. *Коваль М. В.* Товариство Червоного Хреста і Червоного Півмісяця УРСР – фронту і тилу (1941-1945 рр.) / М. В. Коваль // Україн. істор. журн. – 1975. – №4. – С. 78-87.

5.301. *Конасов В. Б.* Международный комитет Красного Креста – Советский Союз: дорогой сотрудничества и конфронтации (1939 – 1952) / В. Б. Конасов. – М., 1999. – 240 с.

5.302. *Костецька М. С.* Деякі питання історії становлення добровільних товариств України / М. С. Костецька // Україн. істор. журн. – 1988. – № 9 – С. 90 – 97.

5.303. *Коржихина Т. П.* Общественные организации СССР в 1917 – 1936 гг. Учебное пособие / Т. П. Коржихина. – М.: Б.и., 1981. – 96 с.

5.304. *Короткий* огляд діяльності радянського Червоного Хреста. – К.: Держмедвидав, 1952. – 35 с.

5.305. *Короткий* огляд історії та діяльності У.Ч.Х. – Х., 1925. – 48 с.

5.306. *Короткий* огляд історії та діяльності УЧХ. – Х.: ГУ УТЧХ, 1934. – 64 с.

5.307. *Костецька М. С.* Деякі питання історії становлення добровільних товариств України / М. С. Костецька // Український історичний журнал. – 1988. – №9. – С. 90-97.

5.308. *Котляр Ю. В.* Голодомори 1921 – 1923 рр. та 1932 – 1933 рр. на Півдні України: Етнічний та міжнародний аспекти. Монографія / Ю. В. Котляр, І. С. Міронова. – Миколаїв, 2008. – 204 с.

5.309. *Кравець А.* Медики у визвольних змаганнях українського народу (від Українського Червоного Хреста до Служби Здоров'я УПА) / А. Кравець. – Л.: Галиц. вид. спілка, 2010. – 178 с.

5.310. *Крамар О. С.* Міжнародні зв'язки громадських об'єднань України у радянській історіографії // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К., 2008. – № 4. – С.46-51.

5.311. *Крамар О.* Формування світоглядних стереотипів як складова міжнародної діяльності громадських об'єднань України (1922 – 1930 роки) / О. Крамар // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 109-113.

5.312. Красная Армия и Общества Красного Креста и Красного Полумесяца СССР / Под ред. Е. Ивановского. – М., 1933. – 32 с.

5.313. *Кремнев Я. В.* Советский Красный Крест и советское здравоохранение / Я. В. Кремнев. – М., 1952. – 72 с.

5.314. *Кузьмин М. К.* Советская медицина в годы Великой Отечественной войны / М. К. Кузьмин. – М.: Медицина, 1979. – 239 с.

5.315. *Кузьминых А. Л.* Становление советского законодательства в области военного плена / Александр Леонидович Кузьминых // Военно-юридический журнал. – М.: Юрист, 2013. – № 10. – С. 25-30.

5.316. *Кукурудзяк М. Г.* Місіонери добродійності і милосердя / М. Г. Кукурудзяк, С. П. Кармалюк, В. П. Волошин. – Кам'янець-Подільський, 1994. – 80 с.

5.317. *Кульчицький С. В.* Комунізм в Україні. Перше десятиріччя. 1919 – 1928. / С.В. Кульчицький. – К.: Основи, 1996. – 396 с.

5.318. *Курбасов Т. И., Сироткина Л. Б.* Страницы истории советского Красного Креста / Т. И. Курбасов, Л. Б. Сироткина. – М.: Медицина, 1988. – 22 с.

5.319. *Кутский Н. Г.* О международной деятельности Советского Красного Креста / Н. Г. Кутский. – М.: Медицина, 1981. – 24 с.

5.320. *Кушнір Є. А.* Основні завдання Червоного Хреста / Є. А. Кушнір. – К.: ЦК УТЧХ, 1935. – 16 с.

5.321. *Кушнір Є. А.* Радянський Червоний Хрест / Є. А. Кушнір. – Харків: ДВОУ, 1934. – 62 с.

5.322. *Ладыженский А. М.* Красный Крест / А. М. Ладыженский. – М.: Тип. Кушнерева, 1914. – 36 с.

5.323. *Латиш О. Ю.* Розвиток охорони здоров'я на Донеччині в 1943 – 1945 роках / О. Ю. Латиш // Історичні та політологічні дослідження. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2001. – №4(8). – С. 113-123.

5.324. *Латиш О. Ю.* Розвиток системи охорони здоров'я в рейхкомісаріаті «Україна» / О. Ю. Латиш // Історичні та політологічні дослідження. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2003. – №3/4(15/16). – С. 168 – 174.

5.325. *Левчук К. І.* Громадські організації України: створення та діяльність (1985 – 1996 рр.) / К. І. Левчук. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2009. – 320 с.

5.326. *Леонтьева Л. Е.* Общественные организации США и их деятельность в 1941 – 1943 гг. / Л. Е. Леонтьева // Історичні і політологічні дослідження. – Донецьк, 2009. – № 1. – С. 198-204.

5.327. *Лисик В. М.* Правовий Статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві / В. М. Лисик. – Одеса: Фенікс, 2012. – 208 с.

5.328. *Литовченко Т. А.* Діяльність українського товариства Червоного Хреста під час голоду в радянській державі у 1921 – 1923 роках / Т. А. Литовченко // Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. LV (педагогічні та історичні науки). – К., 2004. – С. 259-269.

5.329. *Литовченко Т. А.* Передумови створення та основні напрями діяльності Українського товариства Червоного Хреста за доби Центральної Ради та Гетьманату / Т. А. Литовченко // Вісник Академії праці і соціальних відносин. ФПУ – 2004. – №4(28). – С. 233-239.

5.330. *Литовченко Т. А.* Українське товариство Червоного Хреста за умов голодомору на Україні у 1932 – 1933 рр. / Т. А. Литовченко // Вісник Академії праці і соціальних відносин. ФПУ – 2004. – № 2(26). – С. 156-164.

5.331. *Литовчинко Т. А.* Військово-оборонна діяльність Українського товариства Червоного Хреста у 20-х роках ХХ сторіччя / Т. А. Литовченко // Збір. наук. праць Київ. військового гуманітарного інституту. – 2004. – № 2(39). – С. 28-33.

5.332. *Литовчинко Т. А.* Військово-оборонна діяльність Українського товариства Червоного Хреста у 1930 – 1937-х роках ХХ сторіччя / Т. А. Литовченко // Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. LVII (педагогічні та історичні науки). – К., 2004. – С. 222-231.

5.333. *Ліньов А. А.* Міжнародна допомога голодуючим на Миколаївщині в 1921–1923 рр. / А. А. Ліньов // Наукові дослідження в контексті історичних проблем: Зб. наук. праць. – Миколаїв – Одеса, 2003. – Т.1: Історія та українознавство. – С.157-168.

5.334. *Лукашевич Д. Н.* Как должна работать городская ячейка РОКК. (К современным задачам РОКК) / Д. Н. Лукашевич. – М.-Л.: Госмедиздат, 1931. – 103 с.

5.335. *Лукашевич Д. Н.* Российское общество Красного Креста / Д. Н. Лукашевич. – Л., 1925. – 47 с.

5.336. *Лукьянов А. И.* Советское государство и общественные организации / А. И. Лукьянов, Б. М. Лазарев. – М.: Госюриздат, 1962. – 322 с.

5.337. *Максимов Е. Д.* Наши благотворительные ведомства и учреждения, «на особых основаниях управляемые» / Е. Д. Максимов // Трудовая помощь. – 1903. – № 3. – С. 321-350.

5.338. *Максимов Е. Д.* Очерк частной благотворительности в России / Е. Д. Максимо // Трудовая помощь. – 1897. – № 2. – С. 148-155.

5.339. *Маринченко А. А.* Нацистская политика в отношении советских военнопленных / Александр Александрович Маринченко // Великая победа. – М., 2015. – С. 187-201.

5.340. *Марков А. А.* Люди Красного Креста. Шосткинская организация: научно-популярное издание / А. А. Марков. – Сумы: ООО «Печатный дом «Папирус», 2012. – 112 с.

5.341. *Материалы* научной конференции посвященной 100-летию Красного Креста в СССР (состоявшейся 8 июня 1967 г.) – Л.: Медицина, 1968. – 232 с.

5.342. *Миловидов В. А.* Краткий обзор деятельности советского Красного Креста / В. А. Миловидов. – М.: Медгиз, 1955. – 48 с.

5.343. *Миловидов В. А.* Международная деятельность Советского Красного Креста / В. А. Миловидов. – М.: Медгиз, 1954. – 60 с.

5.344. *Милюков В. Д.* Международная деятельность Советского Красного Креста / В. Д. Миловидов, Л. И. Черкасская. – М.: Медицина, 1988. – 24 с.

5.345. *Миронов Б. Н.* Добровольные ассоциации и гражданское общество в позднеимперской России / Б. Н. Миронов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2008. – Т. XI. – № 1. – С. 183-195.

5.346. *Митерев Г. А.* 100 лет Красного Креста в нашей стране / Г. А. Митерев. – М.: Медицина, 1966. – 24 с.

5.347. *Митерев Г. А.* 40 лет Советского Красного Креста / Г. А. Митерев. – М.: Гос.изд-во мед. лит-ры, 1959. – 97 с.

5.348. *Митерев Г. А.* Благородные цели Красного Креста / Г.А. Митерев. – М.: [б. и.], 1963. – 8 с.

5.349. *Митерев Г. А.* Материал к лекции на тему «Советский Красный Крест на службе народного здравоохранения» / Г.А. Митерев; Всесоюз. о-во по распространению полит. и науч. знаний. – М.: [б. и.], 1954. – 29 с.

5.350. *Митерев Г. А.* Международные связи Советского Красного Креста / Г.А. Митерев. – М.: Знание, 1957. – 32 с.

5.351. *Митерев Г. А.* Советский Красный Крест – помощник органов здравоохранения / Г. А. Митерев. – М.: Медицина, 1961. – 97 с.

5.352. *Митерев Г. А.* Советский Красный Крест в борьбе за мир и дружбу между народами / Г. А. Митерев. – М.: Знание, 1964. – 24 с.

5.353. *Митерев Г. А.* Советский Красный Крест и народное здравоохранение / Г. А. Митерев. – М.: Медицина, 1955. – 24 с.

5.354. *Михайлов Д.* Красный Крест и сестры милосердия в России и за границей / Д. Михайлов. – Пг.-Киев, 1914. – 92 с.

5.355. *Михайловський Т. О.* Діяльність міжнародних організацій на Миколаївщині у 20-х роках ХХ ст. / Т. О. Михайловський // Краєзнавство. – 2010. – № 4. – С. 151-161.

5.356. *Михайловський Т. О.* Міжнародні організації на Півдні України у 1920-х роках: джерела із колекцій США / Т. О. Михайловський // Наукові праці: історичні науки / ЧДУ імені Петра Могили. – Вип.108. Т.121. Історія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – С.120-125.

5.357. *Михайловський Т. О.* Міжнародні організації у боротьбі з голодом на півдні України (1922-1923 рр.) / Т. О. Михайловський // Емінак – 2014. – № 1-2. – С. 23-33.

5.358. *Мовчан О. М.* Іноземна допомога голодуючим України в 1921–1923 рр. / О. М. Мовчан // Український історичний журнал. – 1989. – №10. – С. 77-84.

5.359. *Мовчановский Б. Ф.* Общества, союзы и собрания / Б. Ф. Мовчановский. – М., 1923. – 24 с.

5.360. *Молчанова В. О.* Репатріація полонених та інтернованих вояків-українців з Німеччини у 1919 – 1920 рр.: досягнення чи невдача дипломатії УНР? / В. О. Молчанова // Наук. праці істор. фак.-ту Запорізького нац. ун-ту. – 2015. – Вип. 44. – Т. 1. – С. 159-163.

5.361. *Мюнстерберг Э.* Объединение деятельности благотворительных учреждений / Э. Мюнстерберг. – М.: Городская типография, 1900. – 101 с.

5.362. *На благо* народа. О работе организаций Советского Красного Креста. – М.: Медицина, 1964. – 30 с.

5.363. *Нариси* з історії та культури євреїв України: [упоряд. та ред. Леонід Фінберг, Володимир Любченко]. – К.: Дух і Літера, 2008. – 440 с.

5.364. *Насакин Н. В.* Красный Крест на войне / Н. В. Насакин, Н. Симбирский. – Пг.: Тип. «Якорь», 1917. – 158 с.

- 5.365. *Несвячений Г. Р.* Червоний Хрест молоді / Г. Р. Несвячений. – Харків: ГУ УОКК, 1927. – 32 с.
- 5.366. *Несвячений Г. Р.* Юнацький Червоний Хрест / Г. Р. Несвячений. – Х.: Центр. ком. Червоного Хреста УСРР, 1927. – 20 с.
- 5.367. *Николаев О.* Женевские конвенции 1949 г. О защите жертв войны / О. Николаев. – М.: Медгиз, 1955. – 48 с.
- 5.368. *Николаєв І. Є.* Гуманітарна діяльність «місії Нансена» в Україні під час голоду 1921 – 1923 років (на прикладі Миколаївської області) / Ігор Євгенович Ніколаєв // Південна правда. – 2011. – 6 груд.
- 5.369. *Николаєв І. Є.* Організаційно–гуманітарна діяльність «Місії Нансена» в Україні під час голоду 1921–23 років (на матеріалах Миколаївської області) / Ігор Євгенович Ніколаєв // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». – Тернопіль, 2011. – С. 31–34.
- 5.370. *О Красном Кресте.* – Киев: Здоровье, 1970. – 78 с.
- 5.371. *Огляд історії та діяльності Українського Червоного Хреста.* – Харків, 1925.
- 5.372. *Окіпнюк В.* Діяльність місії Польського товариства Червоного Хреста в Україні у листопаді 1919 р. – квітні 1920 р. / Вікторія Окіпнюк // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2011. – Вип. 20. – С. 183 – 195.
- 5.373. *Оксенюк Е. В.* Деятельность Российского Общества Красного Креста в начале XX века (1903 – 1914 гг.) / Е. В. Оксенюк. – М.: АЛЬФА-КНИГА, 2014.
- 5.374. *Онишко Л. В.* Організація та діяльність підпільного Українського Червоного Хреста на західноукраїнських землях у 1943 – 1945 роках / Л. В. Онишко // Сторінки історії України. Зб. наук. статей. – 2003. – Вип. 7. – Ч.1. – С. 251-263.
- 5.375. *Ореховський В. О.* Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста (1867 – 1921 рр.): джерелознавчий аспект / В. О. Ореховський // Парадигма пізнання: гуманітарні питання. – 2015. – № 6(9). – С. 16-38.

5.376. *Ореховський В. О.* Діяльність Російського товариства Червоного Хреста в Ефіопії (1896 – 1897 рр.) / В. О. Ореховський // Матеріали VIII Міжнародної научно-практичної конференції «Наука в інформаційному просторі – 2012» (4 – 5 жовтня 2012 г.) – http://www.confcontact.com/2012_10_04/is2_orehovsky.htm.

5.377. *Ореховський В. О.* Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста у 1917-1921 рр. / В. О. Ореховський // Прадигма пізнання: гуманітарні питання. – 2015. – № 1(4). – С. 16-30.

5.378. *Ореховський В. О.* Російське товариство Червоного Хреста: виникнення, становлення, еволюція структури (1867 – 1914 рр.) / В. О. Ореховський // Науковий огляд. – 2014. – № 2. – Т. 3. – <http://oaji.net/articles/2014/797-1400183242.pdf>.

5.379. *Ореховський В. О.* Російський Червоний Хрест та доля військовополонених Великої війни (1914 – 1918 рр.) / В. О. Ореховський // Україна – Європа – світ. Зб. наук. праць. – С. 159-167.

5.380. *Орлов В. Д.* Русский Красный Крест и его задачи в военное и мирное время / В. Д. Орлов. – Киев: Тип. Ун-та св. Владимира, 1904. – 36 с.

5.381. *Остальский Ю. П., Богородцкая Э. В.* Советский Красный Крест / Ю. П. Остальский, Э. В. Богородцкова. – М.: Изд-во агентства печати Новости, 1981. – 15 с.

5.382. *От съезда к съезду, 1971 – 1976* / Исполком Союза о-в Красного Креста и Красного Полумесяца СССР; Под ред. Н. И. Чикаленко. – М.: Медицина, 1976. – 80 с.

5.383. *Очерк* возникновения и деятельности Российского Общества Красного Креста. – СПб.: Гос. тип., 1913. – 63 с.

5.384. *Павленко В. В.* Українсько-болгарські взаємини 1918 – 1939 рр. / В. В. Павленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 1995. – 224 с.

5.385. *Патлажанова Н. Н.* Советский Красный Крест: к возрождению нравственности / Н. Н. Патлажанова. – М., 1991. – 51 с.

- 5.386. *Петровский Б.В.* 50 лет Советского здравоохранения 1917 – 1967 / Б. В. Петровский. – М., 1967. – 698 с.
- 5.387. *Пименова Э. К.* Анри Дюнан – друг ранених / Э. К. Пименова. – СПб.: Издательство О. И. Поповой, 1906. – 12 с.
- 5.388. *Плющ В.* Матеріали до історії української медицини / В. Плющ. – Нью-Йорк – Мюнхен: Вид. Українського Лікарського Товариства Північної Америки, 1975. –т. II. – 336 с.
- 5.389. *Плющ В.* Нариси з історії української медичної науки та освіти / В. Плющ. – Мюнхен: Українська Вільна Академія наук, 1970. – 342 с.
- 5.390. *Погромський В.О.* Медична допомога американських міжнародних організацій Радянській Росії за часів гуманітарної катастрофи 1921-1923 рр. / В. О. Погромський // Наук. вісник Миколаїв. нац. ун-ту імені В.О. Сухомлинського. – 2013. – Вип. 3.35. – С. 183-187.
- 5.391. *Попов Г. М.* Памятка отпускника красноармейца о РОКК / Г. М. Попов. – М.-Л., 1931. – 27 с.
- 5.392. *Попов Г. М.* Спутник дружинника РОКК / Г. М. Попов. – М.-Л., 1930. – 56 с.
- 5.393. *Потильчак О. В.* Радянський військовий полон та інтернування в Україні (1939 – 1954 рр.) / О. В. Потильчак. – К.: Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 482 с.
- 5.394. *Правовая* защита эмблем Красного Креста или Красного Полумесяца: Сб. ст. Правила по использованию эмблемы Красного Креста или Красного Полумесяца национальными обществами. – Женева: Международный Комитет Красного Креста, 1995. – 112 с.
- 5.395. *Про Червоний Хрест.* – Х., 1930. – 64 с.
- 5.396. *Про Червоний Хрест.* – К.: Здоров'я, 1971. – 78 с.
- 5.397. *Прошина Л. В.* Советский Красный Крест и молодежь / Л. В. Прошина, И. П. Старостин. – М.: Б. и., 1984. – 23 с.
- 5.398. *Реєнт О. П.* Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) / О. П. Реєнт. – К.: Ін.- т історії НАН України, 2003. – 340 с.

- 5.399. *Рибак І. В.* Селянська взаємодопомога в Україні (1921 – 1932 рр.) / Іван Васильович Рибак . – К. : Рідний край, 1999 . – 91 с.
- 5.400. *Ріпецький М.* Вступна стаття / Модест Ріпецький // Літопис УПА. Т. 23: Медична опіка в УПА. – Торонто-Львів. – 1992. – С. 8-10.
- 5.401. *Рожков М. В.* Діяльність Червоного Хреста УРСР як об'єкт радянської історіографії (1920–1930-ті рр.) / М. В. Рожков // Інтелігенція і влада. – 2014. – Вип. 30. – С. 222 - 228.
- 5.402. *Рожков М. В.* Міжнародна діяльність товариства Червоного Хреста УСРР в 20-30-ті рр. ХХ століття / М. В. Рожков // Наук. праці істор. фак-ту Запорізького нац. ун-ту. – 2013. – Вип. 36. – С. 130-133.
- 5.403. *Российское общество Красного Креста.* Исторический обзор деятельности.–СПб.: Лештуковская паровая скоропечатная П. О. Яблонского, 1902. – 143 с.
- 5.404. *Сахно В. В.* Архівні документи та місцеві періодичні видання про діяльність міжнародних гуманітарних організацій на Півдні України в 20 – 30-ті рр. ХХ ст. / В.В. Сахно // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2003. – Т.10. – С.122-124.
- 5.405. *Сахно В. В.* Діяльність міжнародних гуманітарних організацій на Україні в 20-ті рр. ХХст. / В.В. Сахно // Південний архів (історичні науки). – Херсон, 2002. – Вип. 7. – С. 185-203.
- 5.406. *Сборник лекций о Советском Красном Кресте.* – М.: Медицина, 1985. – 106 с.
- 5.407. *Свистович С.М.* Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30-ті роки ХХ ст.) / С. М. Свистович. – К.: Варта, 2007. – 565 с.
- 5.408. *Свистович С. М.* Політичні та правові передумови формування та функціонування радянських громадських організацій в Україні / С. М. Свистович // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 27. – С. 203-222.

5.409. *Сергійчук В.* Новітня каторга. Військовополонені та інтерновані Другої світової війни в УРСР / В. Сергійчук. – К.: Укр. вид. спілка, 2001. – 188 с.

5.410. *Серговський В.* Київська партнерська зустріч «Минаючи кордони» / В. Серговський // Вісник Червоного Хреста України. – К., 2009. – №4. – С. 4-5.

5.411. *Сестры милосердия в Крымской войне 1853–1856 годов:* [сб. раритет. материалов из фондов редких кн. науч. б-ки «Таврика» им. А.Х. Стевена / сост. Н.Н. Колесникова]. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. – 335 с.

5.412. *Силищев С. С.* По пути мира и гуманизма / С. С. Силищев. – М.: Медицина, 1978. – 23 с.

5.413. *Симбирский Н.* (Насакин Н. В.) Красный Крест на войне / Н. Симбирский. (Н. В. Насакин) – Пг.: Якорь, 1917. – 158 с.

5.414. *Славицька-Козак І.* Спогад про Катерину Зарицьку в рамках діяльності підпільного Українського Червоного Хреста / І. Савицька-Козак // Сучасність. – 1987. – №5. – С. 86-94.

5.415. *Смирнов Е. И.* Война и военная медицина (1939 – 1945) / Е. И. Смирнов. – М.: Медицина, 1976. – 526 с.

5.416. *Смирнов Е. И.* Опыт советской медицины в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. / Е. И. Смирнов. – М.: Медгиз, 1955. – Т. 32. – 98 с.

5.417. *Смирнов Е. И.* Фронтное милосердие / Е. И. Смирнов. – М.: Воениздат, 1991. – 427 с.

5.418. *Смольников О. Ю., Шапочка А. Г.* Красный Крест и Международное гуманитарное право в современном мире./О. Ю. Смольников А. Г. Шапочка – М., 1989.

5.419. *Соколов А. Р.* Благотворительность в России как механизм взаимодействия общества и государства (начало XVIII – конец XIX вв.) / А. Р. Соколов. – 3-е изд., испр. и доп. – СПб.: Лики России, 2007. – 655 с.

- 5.420. *Соловьев З. П.* Красный Крест и санитарная оборона / З. П. Соловьев. – М.: Мосполиграф, 1928. – 30 с.
- 5.421. *Соловьев З. П.* Красный Крест на голодном фронте / З. П. Соловьев. – М.: Мосполиграф, 1925. – 24 с.
- 5.422. *Спасокукоцкий В. Н.* Международный Красный Крест / В. Н. Спасокукоцкий. – М.: Медицина, 1964. – 105 с.
- 5.423. *Спасокукоцкий В. Н.* О внешней деятельности Советского Красного Креста / В. Н. Спасокукоцкий. – М.: Медицина, 1958. – 97 с.
- 5.424. *Справочник активиста Советского Красного Креста* / Под ред. Г. А. Митерева. – М.: Медицина, 1964. – 188 с.
- 5.425. *Справочник Червонохрестного робітника.* – Х.: Вид-во Головної Управи УЧХ, 1925. – 82 с.
- 5.426. *Срібна М. А.* Міжнародний Червоний Хрест і становище військовополонених в роки Другої світової війни / М.А. Срібна // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 60. – С. 115-120.
- 5.427. *Срібна М. А.* Надання гуманітарної допомоги відділам Союзу товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця СРСР від зарубіжних червонохрестних товариств в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.) / М.А. Срібна // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 58. – С. 129-134.
- 5.428. *Степанский А. Д.* Общественные организации на рубеже XIX – XX веков / А. Д. Степанский. – М.: МГИАИ, 1982. – 90 с.
- 5.429. *Степухина Е. А.* Верность милосердию / Е. А. Степухина. – М.: Медицина, 1978. – 40 с.
- 5.430. *Стрельникова Е. В.* Политический Красный Крест в России и за рубежом (1906-1914) / Е. В. Стрельникова // Вестник ПСТГУ: История. История Русской Православной Церкви. – 2011 – Вып. 1 (38). – С. 77-88.

5.431. *Стремецька В. О.* Соціальна допомога населенню Миколаївщини у 1920 – 30-ті роки / В. О. Стремецька // Наукові праці. Історія. – Вип. 19. Т. 32. – Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2004. – С.111-117.

5.432. *Студеникин С. С.* Добровольные общества и вовлечение масс в управление государством / С. С. Студеникин. – М., 1932. – 42 с.

5.433. *Суздальцев К.* Под Красным Крестом / К. Суздальцев. – М.: Жизнь и правда, 1904. – 32 с.

5.434. *Талан Є. П.* До питання про суспільно-політичне життя на селі в Українській РСР (1925-1927 рр.) / Є. П. Талан // УДЖ. – 1967. – № 1. – С. 36-42.

5.435. *Тарле Е. М.* Крымская война / Е. М. Тарле. – М.: Военно-морское изд-во КНВМФ СССР, 1943. Кн.2. – 648 с.

5.436. *Твердохліб В. Ю.* Солідарність у боротьбі за визволення (Допомога громадськості Країни Рад західноукраїнським трудящим у боротьбі за возз'єднання в Єдиній Українській Радянській державі. (1917 – 1939) / В. Ю. Твердохліб. – Львів: Вища школа, 1978. – 195 с.

5.437. *Тернова Н. А., Чухно Л.О.* Страницы истории отечественного Красного Креста / Н. А. Тернова, Л. О. Чухно. – М.: Медицина, 1986. – 31 с.

5.438. *Товариство* Червоного Хреста УРСР. – К.: Здоров'я, 1971. – 80 с.

5.439. *Товбин М.* Красный Крест страны Советов / М. Товбин. – М.: Реклама, 1969. – 40 с.

5.440. *Товбин М. М.* Общество гуманизма и милосердия / М. М. Товбин. – М.: Медицина, 1977. – 80 с.

5.441. *Товбин М. М.* Санитарные дружинницы и красные сестры. (Страницы из прошлого) / М. М. Товбин. – М.: Моск. рабочий, 1958. – 55 с.

5.442. *Томан И.* Россия и Красный Крест (1917 – 1945) / Иржи Томан. – М.: Международный комитет Красного Креста, 2002. – 104 с.

5.443. *Тригуб О.* Діяльність АРА на Миколаївщині (1921 – 1923 рр.) / Олександр Тригуб, Лілія Дудар // ЕМІНАК. – Миколаїв, 2007. – № 2. – С. 105-116.

5.444. *Троян Н. В.* Советский Красный Крест в годы Великой Отечественной войны / Н. В. Троян. – М.: Медицина, 1975. – 56 с.

5.445. *Тудоряну Н. Л.* Американский Красный Крест в СССР в годы Великой Отечественной войны по архивным материалам / Н. Л. Тудоряну // Новая и новейшая история. – 2000. – №2. – С. 36-48.

5.446. *Туманова А. С.* Общественные организации и русская публика в начале XX века / А. С. Туманова. – М.: Новый хронограф, 2008. – 320 с.

5.447. *Український Червоний Хрест (1967-1971).* – К.: Здоров'я, 1971. – 36 с.

5.448. *Український Червоний Хрест (1976-1980).* – К.: Здоров'я, 1981. – 28 с.

5.449. *Ульянова Г. Н.* Благотворительность в Российской империи: XIX – начало XX века / Г. Н. Ульянова; Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории. – М.: Наука, 2005. – 403 с.

5.450. *Усіченко І.* І доброта і милосердя (розповіді про Червоний Хрест України / І. Усіченко, Ю. Віленський, О. Заграничний. – К., 1996.

5.451. *Феноменов А. М.* От всего сердца. Медицинская помощь Советского Красного Креста народам зарубежных стран. – М.: Медицина, 1965. – 60 с.

5.452. *Финклер Ю. М.* Справочник по краснокрестной работе (для преподавателей районных комитетов обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР. Пособие для активистов Красного Креста / Ю. М. Финклер. – М., 1947. – 34 с.

5.453. *Финклер Ю. М.* Агитационно-массовая работа обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР / Ю. М. Финклер. – М.: Медгиз, 1946. – 28 с.

5.454. *Финклер Ю. М.* Деятельность обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР / Ю. М. Финклер. – М.: Исполнительный комитет Союза обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР, 1950. – 72 с.

5.455. *Финклер Ю. М.* История Красного Креста и Красного Полумесяца СССР / Ю. М. Финклер. – М.: Медгиз, 1947. – 34 с.

5.456. *Холодний І. І.* Червоний Хрест / І. І. Холодний. – Харків: Медвидав, 1930. – 48 с.

5.457. *Цакун С. П.* Справочник о нацистских лагерях военнопленных, действовавших на оккупированной территории Украины в годы Великой Отечественной войны, и формах увековечения памяти погибших / С. П. Цакун. – К.: ВПП «Компас», 2002. – 188 с.

5.458. *Цимбалюк М. М.* Поширення знань про Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та міжнародне гуманітарне право / М. М. Цимбалюк. – К.: Нора-прінт, 2000. – 160 с.

5.459. *Чайковский А. С.* Плен. За чужие и свои грехи (военнопленные и интернированные в Украине 1939 – 1953 гг.) / А. С. Чайковский. – Киев: Парламентское изд-во, 2002. – 970 с.

5.460. *Червоний Хрест та друзі дітей.* – Х.: Медгиз, 1929. – 32 с.

5.461. *Червоний Хрест України – Чорнобиллю (Хроніка 1986-1993).* – К., 1993.

5.462. *Черкасская Л. И.* Международная деятельность Советского Красного Креста. – М.: Медицина, 1983. – 32 с.

5.463. *Чикаленко Н. И.* Общество Красного Креста и Красного Полумесяца в СССР. Краткая справка о деятельности / Н. И. Чикаленко. – М.: Медгиз, 1957. – 48 с.

5.464. *Чикаленко Н. И.* Советский Красный Крест на страже здоровья и мира / Н. И. Чикаленко. – М.: Медицина, 1977. – 120 с.

5.465. *Чуб В. И.* Братская помощь трудящихся УССР голодающим детям Поволжья (1921 – 1923 гг.) / В. И. Чуб // Вопросы истории СССР. – 1982. – № 27. – С.22-27.

5.466. *Шаевич К. Б.* Возникновение советского Красного Креста / К. Б. Шаевич. – Махачкала, 1958. – 25 с.

5.467. *Шершакова Е. М., Черкасская Л. И.* Советские медики за рубежом./Е. М. ШЕРшакова, Л. М. Черкасская – М.: Медицина, 1970. – 24 с.

5.468. *Шибко А. А.* Возникновение и основные направления развития Российского общества Красного Креста (1867 – 1917) / А. А. Шибко // Материалы научной конференции посвященной 100-летию Красного Креста в СССР (состоявшейся 8 июня 1967). – Л.: Медицина, 1968. – С. 3-38.

5.469. *Щиглик А. И.* Закономерности становления и развития общественных организаций в СССР / А. И. Щиглик. – М.: Наука, 1977. – 243 с.

5.470. *Що таке радянський Український Червоний Хрест і що він повинен робити на селі.* – Харків: ГУ УТЧХ, 1925. – 12 с.

5.471. *Ямпольская Ц. А.* Вопросы теории и истории общественных организаций / Ц. А. Ямпольская. – М.: Наука, 1971. – 258 с.

5.472. *Яницький Л. І.* Український Червоний Хрест і допомога голодуючим на Одещині в 1922 – 1923 р. / Л. І. Яницький // На боротьбу с народними бедствиями. Сборник, посвященный деятельности обществ Украинского Красного Креста на Одешине в 1922 – 1923 году. – Одесса: Изд. Одес. Отд. Всерокомпома, 1924. – С. 12-17.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРС

6.473. *Забутый «фронт»* – <http://www.russkiymir.ru/media/magazines/article/121414>.

6.474. *Історія Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця: 150 років гуманітарної діяльності.* – <http://www.redcross.org.ua/modules/news/index.php?id=664>.

6.475. *Історія Українського Червоного Хреста. Давні часи.* – <http://www.redcross.org.ua/index.php?pageid=79>.

6.476. *Історія Українського Червоного Хреста. Севастопольська звітяга.* – <http://www.redcross.org.ua/index.php?pageid=80>

6.477. *Червоний Хрест: дії у надзвичайних ситуаціях.* – http://kyiv-vestnik.com.ua/public_s5538.html.

6.478. *Червоний Хрест Закарпаття: чужої біди не буває.* – <http://fp.com.ua/articles/chervoniy-hrest-zakarpattya-chuzhoiy-bidi-ne-buvaye>.

ДИСЕРТАЦІЇ ТА АВТОРЕФЕРАТИ ДИСЕРТАЦІЙ

7.479. *Асеев И. А.* Общественные организации советской России в условиях «военного коммунизма». (На материалах РОКК): дисс. ... канд. ист. наук. / И. А. Асеев. – М., 2004. – 169 с.

7.480. *Беляева М. В.* Российское Общество Красного Креста в истории России 1867-1921 гг.: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история» / М. В. Беляева; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2002. – 22 с.

7.481. *Воронина Т. Ю.* Союз обществ Красного Креста и Красного Полумесяца в СССР. Основные направления деятельности в 1930-е гг.: автореферат дисс. ... канд.ист.наук: 07.00.01. / Т. Ю. Воронина. – СПб., 2004. – 21с.

7.482. *Грибан О. Г.* Діяльність Українського товариства Червоного Хреста (20-30-ті роки ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Оксана Григорівна Грибан. – К., 2015. – 254 с.

7.483. *Журба М. А.* Громадські об'єднання українського села: етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності (20-30-ті рр. ХХ ст.): дис. ... доктора іст. наук: 07.00.01. / Михайло Анатолійович Журба. – К., 2002. – 526 с.

7.484. *Кармалюк С. П.* Діяльність організації Червоного Хреста в Україні в 1867 – 1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01. / С.П. Кармалюк. – Чернівці, 1998. – 19 с.

7.485. *Киселева И. В.* Добровольные общества в Советской России, 1917-1920 гг.: дисс. ... доктора ист. наук : 07.00.02 / И. В. Киселева. – Ростов-на-Дону, 1999. – 378 с.

7.486. *Крамар О. С.* Міжнародні зв'язки громадських об'єднань України (20-ті – початок 30-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Крамар Олександр Сергійович. – К., 2010. – 20 с.

7.487. *Латиш О. Ю.* Розвиток системи охорони здоров'я в Україні періоду Великої Вітчизняної війни: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецький національний університет / Латиш Олена Юріївна. – Донецьк, 2004. – 195 с.

7.488. *Литовченко Т. А.* Військово-оборонна діяльність Українського товариства Червоного Хреста у 1918 – 1939 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Литовченко Тарас Адольфович. – К., 2006. – 202 с.

7.489. *Маковская Н. В.* Деятельность КПСС по восстановлению системы здравоохранения освобожденных районов УССР в годы Великой Отечественной войны (1943-1945 гг.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Маковская Наталия Владимировна. – К., 1985. – 24 с.

7.490. *Оксенюк Е. В.* Деятельность Российского Общества Красного Креста в начале ХХ в. (1903 – 1914 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история» / Е. В. Оксенюк; – М., 2012. – 23 с.

7.491. *Ореховський В. В.* Діяльність Російського товариства Червоного Хреста у роки Першої світової війни (1914 – 1917): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / В.В. Ореховський. – Чернівці, 1997. – 247 с.

7.492. *Пашков М. Ю.* Социально-функциональный анализ общественных объединений на Украине в XIX – ХХ вв.: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.02 / М. Ю. Пашков; Киевский ин-т политологии и соц. Управления. – Киев, 1991. – 18 с.

7.493. *Свистович С. М.* Громадські об'єднання України в політиці більшовицького режиму (20 – 30-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис ... доктора іст. наук: 07.00.01 / Степан Михайлович Свистович . – Донецьк, 2007 . – 36 с.

7.494. *Соколова В. А.* Российское общество Красного Креста (1867 – 1918 гг.): дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Соколова Вера Александровна. – Санкт-Петербург, 2014. – 302 с.

7.495. *Срібна М. А.* Український Червоний Хрест в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01./ Марія Андріївна Срібна. – К., 2014. – 20 с.

7.496. *Чистяков О. В.* Организационное устройство и деятельность Российского общества Красного Креста в годы Первой мировой войны. 1914 – 1918 гг.: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Чистяков Олег Вячеславович. – М., 2009. – 26 с.